T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DEKİ SORU YAPILARI VE İÇERİĞİNİN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevil ÇETİN

Danışman:

Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ

BURSA - 2024

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DEKİ SORU YAPILARI VE İÇERİĞİNİN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevil ÇETİN

Danışman:

Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ

BURSA - 2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 702221029 numaralı Sevil Çetin'in hazırladığı "Kur'an-ı Kerim'deki Soru Yapıları ve İçeriğinin Din Eğitimi Bağlamında İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/12/ 2024 günü 10.00- 11.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BAŞARILI olduğuna OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sabri ÇELİKTAŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
Bursa Uludağ Üniversitesi

20/12/ 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "**Kur'an-ı Kerim'deki Soru Yapıları ve İçeriğinin Din Eğitimi Bağlamında İncelenmesi**" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

İmza

19.11.2024

Adı Soyadı : Sevil ÇETİN
Öğrenci No : 702221029
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Programı : Din Eğitimi Bilim Dalı
Statüsü : ☒Yüksek Lisans ☐Doktora

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: **Kur'an-ı Kerim'deki Soru Yapıları ve İçeriğinin Din Eğitimi Bağlamında İncelenmesi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam xiii+84 sayfalık kısmına ilişkin, 01/11/2024 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar dâhil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı	**:**	Sevil ÇETİN
Öğrenci No	**:**	702221029
Anabilim Dalı:		Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Programı	**:**	Din Eğitimi
Statüsü	**:**	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐Sanatta Yeterlik

Danışman
Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ
19.11.2024
imza

ÖZET

Yazar adı soyadı	Sevil ÇETİN
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim dalı	Din Eğitimi
Tezin niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet tarihi	… / …/2024
Tez danışmanı	Doç. Dr. Turgay Gündüz

KUR'AN-I KERİM'DEKİ SORU YAPILARI VE İÇERİĞİNİN DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Bu çalışmada; Kur'an-ı Kerim'de soru cümlesi şeklinde veya soru cümlesi içeren ayetler yapısal ve içerik bakımından incelemeye tabi tutulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in önemli bir kısmı soru cümlesi şeklinde veya soru cümlesi içeren ayetlerden oluşmaktadır. Bu durumun genelde insan eğitimi, özelde ise din eğitimi açısından önemli olduğu ve incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çalışmanın amacı Kur'an-ı Kerim'de soru şeklindeki veya soru içeren ayetlerin yapısal ve içerik bakımından incelemek ve din eğitimi açısından önemini ortaya koymaktır. Soru sormak öğrenme ve öğretmenin ayrılmaz unsurlarındandır ve bu noktada Kur'an'da bulunan sorular din eğitimi açısından yol gösterici bir özelliğe sahip olup oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada özellikle din eğitimi alanını ilgilendiren öğrenme ile ilgili soru içeren ayetler üzerinde durulmuştur. Nitel bir çalışma olarak hazırlanan araştırmamızın verileri büyük ölçüde Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden toplanmıştır. Elde edilen bulgular tefsirlerden, hadis, siyer, İslam tarihi, ansiklopediler, eğitim ve din eğitimi, psikoloji ile ilgili kaynaklardan yararlanılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayetler soru yapılarının durumuna göre soru türleri, soruların işlevleri ve bu karşımıza çıkan soruların din eğitiminde kullanılan metotlara etkilerini içermektedir. Çalışmamızda ayetlerde geçen soruların sadece ikna etme, zorda bırakma, meydan okuma gibi amaçları taşımadığı; düşünmeye sevk etme, eleştirel düşünme, sorgulama, anlamlandırma vb. amaçlar taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Soru, Soru Yapıları, Soru İçerikleri, Din Eğitimi, Öğretim Metotları

ABSTRACT

Name & surname	Sevil ÇETİN
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Philosophy and Religious Studies
Subfield	Religious Education
Degree awarded	Master
Date of degree awarded	……/……/2025
Supervisor	Doç. Dr. Turgay Gündüz

EXAMINING THE QUESTION STRUCTURES AND CONTENT IN THE QUR'AN: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS EDUCATION

In this study, verses in the form of interrogative sentences or containing interrogative sentences in the Holy Quran are examined in terms of structure and content. A significant part of the Holy Quran consists of verses in the form of interrogative sentences or containing interrogative sentences. It is thought that this situation is important in terms of human education in general and religious education in particular and should be examined. The aim of the study is to examine the question-shaped or question-containing verses in the Holy Quran in terms of structure and content and to reveal their importance in terms of religious education. Asking questions is an integral part of learning and teaching, and at this point, the questions in the Quran have a guiding feature in terms of religious education and are very important. For this reason, the study focused on verses containing questions about learning, especially those related to the field of religious education. The data of our research, which was prepared as a qualitative study, was largely collected from the verses of the Holy Quran. The findings were tried to be interpreted by making use of tafsir, hadith, sirah, Islamic history, encyclopedias, education and religious education, and psychology-related sources. Text analysis method was used. The verses include question types according to the status of the question structures, the functions of the questions and the effects of these questions on the methods used in religious education. In our study, the questions in the verses do not only have purposes such as persuasion, difficulty, or challenge; provoking thinking, critical thinking, questioning, making sense, etc. It has been determined that it has purposes.

Keywords: al-Qurʾān al-Karīm, Question, Question Structures, Question Contents, Religious Education, Teaching Methods

ÖNSÖZ

Kişinin Allah ile iletişimi; dua, ibadet, tövbe-istiğfar ve Kur'an okuma ile gerçekleşir. Kur'an-ı Kerim insanoğlunun Yaratıcısı ile arasındaki iletişim bağıdır, Yüce Allah'ın kelamı ve kişiyi iyiye, güzele ve hayra yönlendiren ilahi bir rehberdir.

Kur'an-ı Kerim insanın hem bu dünyada hem de ahirette iyiliğini hedefler ve bu amaçla insana yol gösterir, insanın fıtratına hitap eder. İnsanın yaratılışına uygun olan metotlarla insanın zihin dünyasını ince ince işler. Kur'an, çeşitli öğretim metotları yanında çok önemli bir yere sahip olan soru-cevap metoduna da sık sık başvurur.

Soru sormak din eğitiminde çok kıymetli bir yere sahiptir. Bu bilgiye dinin temel kaynağı olan Kur'an'ın yapısını inceleyerek ulaşabiliriz. Kur'an-ı Kerim'in başvurduğu soru-cevap metodunu bu çalışmada soru ayetlerinin kullanımı açısından inceledik. Bu çalışmayla Kur'an'da mevcut olan soru ayetlerinin soru yapılarını ve içeriklerini din eğitimi öğretim metotları bağlamında inceleyerek alana katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de soru ayetlerinin yoğun olarak kullanıldığına şahit olduk. Bu sebeplerle öğrenme ve öğretme süreçlerinde Kur'an-ı Kerim'in bize göstermiş olduğu öğretme metotlarından soru-cevap metodu ile din eğitiminde daha derin bir anlayış ve uygulanabilirlik sağlamayı hedefliyoruz.

Çalışmanın birinci bölümünde Kur'an-ı Kerim'de kullanılan soru ayetlerinin soru yapıları gramer bakımından incelenmiştir. Grameri incelenen soruların amaçları belirtilmiş ve örnek ayetlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde soruların içeriği tespit edilmiş, ana temalar ve alt temalar işlenmiştir. Bu ana ve alt temalar ile din eğitiminde kullanılan soru-cevap metodu arasındaki ilişki ifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde soru-cevap metodu hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Din eğitiminde ve özelde Kur'an'da soru-cevap metodunun kullanımı, üstün yönleri, sınırlılıkları hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamızda akademik bilgisi ve ilgisi ile bana rehberlik eden saygıdeğer hocam Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ'e; akademik dünyada çok istifade ettiğim, güzel bir yol açan kıymetli hocam Mukaddes DURAK'a ve ve tezimin yazım aşamasında tecrübesi ile bana yol gösteren, destek olan Yusuf DEMİR'e; ben yolu uzun görüp umutsuzluğa düştüğümde yanımda duran, beni teşvik eden desteğini daima hissettiğim eşim Nuh ÇETİN'e ve birlikte oyun oynama vaktimizden fedakârlık yapan kızım Nil Rüveyda ÇETİN'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca, çalışmam için kızımla ilgilenen benim için hayırlı dualarda bulunan kıymetli aileme anneme ve babama; bu süreçte maddi, manevi desteğiyle yanımda olduğu için dostum ve ablam Türkçe Öğretmeni Şule ERTÜRK'e; Arapça metinleri çözümlemede desteğini esirgemeyen Arapça öğretmeni Ayşe AYHAN'a da teşekkür borçluyum.

Son olarak burada ismini zikredemediğim kıymetli dostlarıma, canım DKAB zümreme yürekten destekleri için teşekkürlerimi iletmek isterim.

Sevil ÇETİN / BURSA / Aralık-2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **İİİ**

YEMİN METNİ ..... **İV**

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **V**

ÖZET ..... **Vİ**

ABSTRACT ..... **Vİİ**

ÖNSÖZ ..... **Vİİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **İX**

TABLOLAR ..... **Xİİ**

KISALTMALAR ..... **Xİİİ**

GİRİŞ **1**

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ 2
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ 2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 3
4. İLGİLİ LİTERATÜR 4

BİRİNCİ BÖLÜM

SORU KAVRAMI VE KUR'AN-I KERİM'DE SORU YAPILARI

1.1. SORU KAVRAMI VE ANLAMI 6
1.2. KUR'AN-I KERİM'DE SORU YAPILARI 7
1.2.1. Gramer Özellikleri Bakımından Soru Yapıları 8
1.2.1.1. Soru Harfleri: 'Hemze' ve 'Hel' 8
1.2.1.2. Soru İsimleri 9
1.2.2. Soru Türleri ve Örnekleri 11
1.2.3. Kur'an'da Soruların Kullanım Amaçları 12
1.2.3.1. Düşündürmek/Yönlendirmek 12
1.2.3.2. İkna Etmek 12
1.2.3.3. Öğrenme/Öğretme 13

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE SORULARIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

2.1. İMAN VE İNANÇ KONULARI İLE İLGİLİ SORULAR 17
2.2. İBADET İLE İLGİLİ SORU AYETLERİ 23
2.2.1. Namaz 23
2.2.2. Zekât 24
2.2.3. Hac 24
2.3. AHLAKİ KONULAR İLE İLGİLİ SORULAR 26
2.3.1. Allah'a Karşı Ahlaki Sorumluluklar İle İlgili Sorular 27
2.3.2. İnsanın Kendisine ve Çevresine Karşı Ahlaki Sorumlulukları İle İlgili Sorular 30
2.4. MUHATAPLARINA GÖRE SORULARIN KONULARI 33
2.4.1. Yaratıcıya Yöneltilen Sorular 34
2.4.2. Yaratılana Yöneltilen Sorular 45
2.5. MEKKÎ-MEDENÎ OLMA DURUMUNA GÖRE SORULARIN KONULARI 51
2.5.1. Mekkî Soru Ayetlerinde Yer Alan Temalar 51
2.5.2. Medenî Soru Ayetlerinde Yer Alan Temalar 52
2.6. SORU AYETİ İÇERMEYEN SURELER 53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DEKİ SORU YAPILARI VE İÇERİĞİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. EĞİTİMDE SORU-CEVAP METODU 55
3.1.1. Soru- Cevap Metodunun Özellikleri, Sınırlılıkları ve Kullanımı 57
3.1.2. Kur'an-ı Kerim'de Soru-Cevap Metodu 58
3.2. SORULARIN DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ 61
3.3. SORU İÇERİĞİNİN İLETİŞİM ÜZERİNDEKİ ROLÜ 62
3.4. SORU KAVRAMININ DİN EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 64
3.4.1. Soru Kavramının Anlamı ve Önemi 64
3.4.2. Din Eğitiminde Soru Kullanımının Rolü 64
3.5. KUR'AN'DAKİ SORU YAPILARININ DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN ANALİZİ 66
3.5.1. Gramer Özelliklerinin Din Eğitimindeki Yeri 67
3.6. KUR'AN-I KERİM'DE ÖĞRENME AMAÇLI SORULARIN YAPI VE İÇERİK ANALİZİ 68
3.7. SORU İÇERİKLERİNİN TEMATİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ 68
3.7.1. İman ve İnanç Konuları İle İlgili Değerlendirme 68
3.7.2. İbadetle İlgili Soruların Din Eğitimine Etkisi 70

3.7.3. Ahlaki Konular İle İlgili Değerlendirmeler 71
3.7.4. Muhataplarına Göre Soruların Yapıları ve İçeriğinin İncelenmesi..... 72
3.7.5. Mekkî ve Medenî Soru Ayetlerinin Din Eğitiminde Bağlamında İncelenmesi 73
3.7.6. Soru Ayeti İçermeyen Surelerin Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri 74

SONUÇ.....75

KAYNAKÇA.....80

TABLOLAR

Tablo 1: Soru Yapılarının Mekkî/Medenî Olma Durumu 10
Tablo 2: Öğrenme Amaçlı Soruların Yer Aldığı Ayetlerin Mekkî/Medenî Olma Durumu 15
Tablo 3: Mekkî Soru Ayetlerinin İnanç Teması ve Kod Dağılımı 21
Tablo 4: Medenî Soru Ayetlerinin İnanç Tema ve Kod Dağılımı 22
Tablo 5: Soru Ayetlerinin İbadet Tema Ve Kod Dağılımı 25
Tablo 6: Medenî Soru Ayetlerinin İbadet Tema Ve Kod Dağılımı 26
Tablo 7: Mekkî Soru Ayetlerinin Ahlak Tema Ve Kod Dağılımı Ve Frekans Tablosu 33
Tablo 8: Medenî Soru Ayetlerinin Ahlak Tema Ve Kod Dağılımı Ve Frekans Tablosu 33
Tablo 9: Nüzul Dönemine Göre Müminlerin Sorularının İçerik Dağılımı 37
Tablo 10: Nüzul Dönemine Göre Ehli Kitabın Sorularının İçerik Dağılımı 41
Tablo 11: Nüzul Dönemine Göre Münafıkların Sorularının İçerik Dağılımı 42
Tablo 12: Nüzul Dönemine Göre Müşriklerin Sorularının İçerik Dağılımı 43
Tablo 13: Nüzul Dönemine Göre Kâfirlerin Sorularının İçerik Dağılımı 44

KISALTMALAR

c. : Cilt
çev. : Çeviren
ed. : Editör
Hz. : Hazreti
s. / ss. : Sayfa / Sayfalar
vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, Yüce Rabbimizin kelamıdır. Yol gösterir, hakikati açıklar ve öğrenmeyi sağlar. Kur'an-ı Kerim'in bütün ayetlerinde öğretme vardır. Bu öğretim bazen doğrudan, bazen de dolaylı yollar ile yapılmıştır. Kur'an'ın içeriğine baktığımızda karşımıza bazı ana konular çıkmaktadır. İnanç, ibadet ve ahlak bu ana konulardandır. Allah insanlara bu ana konular hakkında bilgiler vermekte ve onların düşünmelerini istemektedir. Bunu yaparken çok çeşitli yöntem ve hitap biçimleri kullanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu farklı yöntem ve hitap biçimleri arasında en dikkat çekeni sorulardır.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok suresinde soru cümleleri anlama uygun bir şekilde kullanılmıştır. Bunların kimilerinde soru isimleri, kimilerinde ise soru edatları kullanılmıştır. Soru yönelten ve soru yöneltilenler bakımından da farklılaşmalar bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in nüzul süreci içerisinde muhatapların farklılaştığı düşünüldüğünde ayetlerdeki soru biçimleri / yapıları ve soru sayısının da Mekki ve Medeni dönemde nazil olan ayetler bakımından farklılaşabileceği düşünülmektedir. Çünkü soruların bir hikmete binaen yöneltildiği; bunun da muhataplarda bir düşünce duygu ve davranış değişikliği ortaya çıkarmak olduğu varsayıldığında soru yapıları ve içeriklerinde de bir değişim olabileceği akla gelmektedir.

Soru-cevap metodu ile bilgi alışverişi ve derinlemesine düşünme sağlanır. Ayetlerde bu metodun sık sık karşımıza çıkması, eğitim metodu olarak önemine işaret etmektedir. İnsanın yaratılışında soru sorarak öğrenme vardır. Yüce Allah yaratmış olduğu bu varlığa anlayabileceği, fıtratına uygun bir yoldan ulaşmış olup onunla iletişim sağlamıştır. *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*[1] buyurarak terbiye edici ilk soruyu yöneltmiştir. *"Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun"*[2] ayetiyle de soru sorulması teşvik edilmiştir.

[1] el- A'râf 7/172.
[2] en-Nahl 16/43.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Kur'an'da bulunan soru yapılarının ve soruların içeriğinin din eğitimi bağlamında incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın alt problemleri ana hatlarıyla aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1) Kur'an-ı Kerim'de kullanılan soru yapıları nelerdir?

2) Kur'an-ı Kerim'de yer alan sorular hangi amaçlarla kullanılmıştır?

3) Kur'an-ı Kerim'deki soruların içerikleri hangi ana ve alt temalar altında kategorize edilebilir?

4) Kur'an-ı Kerim'deki soru yapıları ve içerikleri ile muhataplar arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? Başka bir deyişle, ayetlerdeki soru türleri ile ilgili ayetlerin nazil olduğu dönem, muhatapların dinî durumları (kâfir, münafık, müşrik, Müslüman vs. oluşları) arasında bir ilişki var mıdır?

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Soru bazen bir düşüncenin sonuca dönüştürülmesine yardımcı olabilir. Dikkatle seçilen sorular bireyin düşünsel dünyasında değişiklikler meydana getirebilir.[3]

Bu araştırmanın konusu, Kur'an-ı Kerim'de soru şeklindeki veya soru içeren ayetlerin yapısal ve içerik bakımından din eğitimi bağlamında incelemesi ve değerlendirilmesidir.

Konunun din eğitimi bağlamında ele alınması ile insanın dinî duygu, düşünce ve davranışlarında ne tür değişikliğin ortaya çıktığının araştırılması kastedilmiştir. Başka bir ifadeyle, Kur'an'daki hangi tür soru biçimleri ile muhatapların dinî duygu, düşünce ve davranışlarında ne tür değişiklikler ortaya çıkarılmasının hedeflendiği bu çalışma ile incelenmek istenmiştir.

Amacı ise, Kur'an-ı Kerim'in de yer alan soru ayetlerinin soru yapılarını ve soru içeriğini inceleyerek soru türleri / yapıları ile insanın kişilik özellikleri ve dini bakımdan durumu arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu çerçevede, konu ile ilgili ayetler

[3] Behlül Tokur, "Kur'an'da Soru Kalıpları Ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2011), 105-118.

tespit edilecek, ayetlerin soru yapıları incelenip soru içerikleri tasnif edilerek din eğitimi ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma, Kur'an'daki soru cümlesi veya soru içeren ayetleri yapısal ve içerik bakımından din eğitimi bağlamında inceleyen ilk çalışmadır. Soru ile muhatabın özellikleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı hedeflemesi bakımından önem arz etmektedir.

Din eğitimi ile bireyde önemli, olumlu ahlaki davranışlar beklenmektedir. Din eğitiminin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in muhatapları tarafından iyi tanınması ve anlaşılması gerekmektedir ki bireyde olumlu davranış değişiklikleri meydana gelebilsin. Kur'an'ı Kerim'in kendisine nasıl hitap ettiğini, hangi soruları yönelttiğini, o sorularla kendisinden ne beklendiğini bilen, sorulardan haberdar olan ve soruları derinlemesine düşünebilen, zihin dünyasını canlı tutar ve beklenilen olumlu ahlaki davranışları gösterebilir. Bu da kişinin din eğitimi alanında ana kaynak olan Kur'an-ı Kerim ile ilişkisini samimi hale getirecektir. Bu çalışmanın, günümüz modern dünyasında ezberlerden uzak duran, Yaratıcıyı ve kendi varoluşunu düşünen, sorgulayan insan yetiştirmek için uygun din eğitimi yöntemlerini kullanmaya katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Din eğitimi sürecinde temel kaynak olan Kur'an-ı Kerim'den istifade edenlerin, Kur'an'da hangi yapı da soruların var olduğunu fark etmelerine yardımcı olacağı için de bu araştırma önem arz etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ile ilgili araştırma yapan, ayetlerdeki soru yapıları ve içerikleri ile din eğitimi arasında bir bağ olup olmadığını araştıranlar için de yararlı olacağı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın verileri büyük ölçüde Kur'an Kerim, meal, tefsir, dil bilgisi, ilmihal, hadis, siyer, İslâm tarihi, eğitim, psikoloji alanlarındaki kaynaklardan sağlanacaktır. Çalışmamız da büyük ölçüde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu Kur'an-ı Kerim mealinden[4] istifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim mealinin tamamı okunarak nitel içerik yöntemlerinden metin analizi kullanılmıştır. Bunun sonucunda 114 sure 6236 ayet incelenmiş olup soru ayeti sayısının

[4] Mehmet Ali Soy (ed.), *Kur'an-ı Kerim Meâli* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017).

384 tane olduğu tespit edilmiştir. Soru ayetlerinin tespitinin ardından ilgili ayetlerin yorumları çeşitli tefsirlerden okunarak çıkarımlarda bulunulmuş olup, ayetler temalarına göre inanç-ibadet-ahlak tasnifine tabi tutulmuştur. Çıkan sonuçlar tablolar halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

Soru kavramı ile başlayan çalışmamız Kur'an-ı Kerim'de bulunan soru ayetleriyle sınırlandırılmış olup ayetlerde geçen sorular üzerinde ve özellikle din eğitimi alanını ilgilendiren konuları içeren soru ayetleri üzerinde durulmuştur.

4. İLGİLİ LİTERATÜR

Konumuzla alakalı bu alanda yapılan çalışmalara baktığımızda ilk olarak Alican Dağdeviren'in *İlahi Mesajın Sunumu Açısından Kur'an'da Sorular ve Cevaplar*[5] adlı çalışması bir araştırma kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır.[6] Bu çalışma Kur'an'da yer alan çeşitli soruların soru-cevap metodu açısından incelendiği bir çalışmadır. Kur'an'da soruların konuları ve soru-muhatap ilişki üzerinde durulmuştur. Çalışmanın bizim çalışmamızdan ayrılan noktaları soru yapıları detaylı bir biçimde incelenmemiş ve soru yapıları tasnif edilmemiştir. Soruların içeriği ile ilgili daha genel bilgilerin verilmiş Din Eğitimi öğretim metotları ile ilgili detaylı bir bağlantı kurulmadığı tespit edilmiştir. Çalışma bir din eğitimi çalışması olarak değil tefsir alanın bir çalışması olarak hazırlanmıştır.

Diğer bir önemli çalışma Nurullah Denizer'in *Kur'an'da İnsanlara Yöneltilen Sorular*[7] adlı eseridir. Bu eser, Kur'an'da soru sorma üslûbunun yeri ve önemi üzerine tespitler içermektedir. Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de sorduğu sorularla insanlara nasıl bir mesaj verdiği, onlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ve onların yaşantılarında nasıl bir değişiklik istediğini anlama ve açıklama maksadıyla hazırlanmıştır. Bu yönüyle çalışma daha çok tefsir alanı ile ilişkilidir. Din eğitimi öğretim metotları bağlamında bir inceleme olmadığı tespit edilmiştir.

[5] Alican Dağdeviren, *İlâhî Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular Ve Cevaplar* (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006).
[6] *İlâhi Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar* (İzmir: Yeni Akademi, 2006).
[7] Nurullah Denizer, *Kur'an'da İnsanlara Yöneltilen Sorular* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020).

Behlül Tokur'un "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar"[8] adlı akademik makalesinde Kur'an ayetlerine göre Allah'ın insanlarla nasıl bir iletişime girdiği konusu işlenmektedir ve sadece bu konuyla sınırlı bir incelemedir.

Musa Turşak'ın "Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Öğretimi Açısından Değerlendirmesi"[9] adlı makalesi yaptığımız araştırmaya yol göstermiştir. Bu çalışmada yer verilen ayetlerle ilgili kısım yol gösterici olmakla beraber daha çok tefsir alanıyla ilgili tespit ve değerlendirmeler içermektedir.

Sahip Aktaş'ın "Kur'an'da İstifhâm Üslûbu"[10] isimli yüksek lisans tezi, çalışmamızın birinci bölümünü oluştururken bize rehberlik etmiştir. Ancak yapılan bu çalışma, Temel İslâm Bilimleri alanının sınırlarına girmektedir. Daha çok dilbilgisi ve anlam üzerinde durulmuştur.

Yukarıda bahsi geçen konuyla ilgili müstakil çalışmaların dışında Kur'an'da eğitim öğretim yöntemlerine dair muhtelif çalışmalarda da özellikle Kur'an'da soru-cevap metodu bağlamında önemli tespitler yapılmıştır.[11] Ancak, Kur'an'daki soru şeklindeki veya soru içeren ayetleri din eğitimi açısından bir bütün olarak incelenmemiştir.

Kur'an'da Soru Yapıları ve İçeriğinin Din Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ismiyle yapmış olduğumuz bu çalışmamız ile din eğitimi alanına farklı tasnifler ve bilgiler sağlanarak alana mütevazı da olsa katkıda bulunmaya gayret edilmiştir.

[8] Behlül Tokur, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (30 Aralık 2011), 105-118.
[9] Musa Turşak, "Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1231-1253.
[10] Sahip Aktaş, *Kur'an'da İstifhâm Üslûbu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).
[11] Bkz. Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (Bursa: Emin Yayınları, 2022), 216-224; Yaşar Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 500-514.

BİRİNCİ BÖLÜM
SORU KAVRAMI VE KUR'AN-I KERİM'DE SORU YAPILARI

Soru, insanın bilgi edinme ve öğrenme süreçlerine katkıda bulunan etkili bir araçtır. Soru ayetleri Kur'an-ı Kerim'in derinliklerine inmek ve anlamak için bir kapı aralar. Muhatabını düşünmeye teşvik eder ve bilgi aramaya yönlendirir. Bunlarla birlikte anlamda derinlik kazandırmayı sağlar. Kur'an'daki soru içeren ayetler, dilin etkileşim alanını artıran bir yapıya ve öneme sahiptir. Hem bilgi aktarımı hem de öğretim aracı olarak işlev görürler. Ayrıca insanı düşünmeye sevk ederek onun bilişsel yapısına olumlu etkide bulunurlar.

Bu bölümde çalışmamızı üç başlığa ayırarak soru kavramı ve anlamını, Kur'an-ı Kerim'de soru yapılarını derinlemesine incelemeye çalışacağız. Birinci başlık altında soru kavramı ve anlamı, ikinci başlık altında Kur'an-ı Kerim'de soru yapılarına genel bir bakış ve üçüncü başlık altında ise soru türleri ve örnekleri konuları incelenecektir.

1.1. Soru Kavramı ve Anlamı

Bir şeyi veya bir şeyleri öğrenmek için yöneltilen ifadeleri soru olarak adlandırırız. Soru kavramı insandaki merak duygusunun dile yansıyan hali olarak karşımıza çıkar. Soru kullanımı en yaygın anlatım türlerindendir.[1] Evrensel bir yapıya sahip olan soru, cümle içerisinde bulunduğu konuma göre cümleye farklı ve zengin anlamlar katmaktadır. Soru yoluyla anlatım ve ifadeler sıradanlıktan kurtarılır, verilen mesaj, yerine göre kişiye özel bir yapıya kavuşturulur ve muhatabın dikkati çekilir.

Soru, çok değişik yapılarda ve çeşitli işlevlerde yapılabilir. Yapı ve işlev itibariyle soru çok değişik kullanımlara sahiptir. "Bir varlık veya olayı öğrenmeyi amaçlayan sorular olduğu gibi dil kullanıcısının başka amaçları için sorulan sorular da vardır."[2] Seçmeli soru, ünlemlik soru, karşı çıkma sorusu, düşünme sorusu, dolaylı soru, dolaysız soru, ret-kabul sorusu bunlar arasında sayılabilir.[3]

[1] Hikmet Dizdaroğlu, *Tümcebilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1976), 295.
[2] Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013), 707-708.
[3] Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 708.

Arapçada "istifham" kelimesi ile ifade edilen soru, "daha önce bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemek"[4] anlamında kullanılmaktadır. Arapçada soru, bazen bilinen anlamından farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Bu anlamlardan bazıları şunlardır: Olumsuzluk, inkâr (hoş karşılamama) ikrar ettirme, azarlama, yüceltme, küçümseme, gecikmiş sayma, hayret ve şaşkınlık, eşitlik, temenni, teşvik vs.[5]

1.2. Kur'an-ı Kerim'de Soru Yapıları

İslam dininin iki temel kaynağından ilki olan Kur'an-ı Kerim edebi özellikler ve çeşitli anlatım üslubuna sahiptir. Bunlar içerisinde önemli ve özel bir yere sahip olan soru üslubu karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki soru üslubunun sadece soru anlamı için kullanılmadığı, bunun dışında muhatabın zihnini canlandırmak, düşündürmek, selim akıl yoluyla hakikatin bilgisine varmayı sağlamak gibi farklı işlevlere de sahip olduğu görülmektedir.[6]

Kur'an'da yöneltilen soruların yapısına bakıldığında ilk olarak muhataptan cevap beklenmeyen ve muhatabını düşünmeye sevk ve teşvik eden, konunun önemine dikkat çeken örnekler mevcuttur. "Gökyüzün de Allah'ın yasalarına göre uçan kuşlara bakıp ibret almıyorlar mı?"[7] şeklindeki ifadeler bunun güzel bir örneğini oluşturmaktadır. İkinci olarak cevabı sınırlı olan muhatabını yine düşünmeye teşvik eden soruların varlığı dikkat çekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bulunan soru yapıları ile geçmiş toplumlar hakkında bilgi vererek hatırlatmalarda bulunulmaktadır.[8] Bu hatırlatmaların bir amacı da muhatabına ders vermek ve muhatabını derinlemesine düşünmeye yönlendirmektir.

Soru vasıtasıyla bir öğretim metodu gerçekleşmektedir. Bu metotla muhatabın derinlemesine konuyu incelemesi, sorgulaması ve derin bir anlayış gerçekleştirmesi de hedeflenmektedir. Soru yapısında görülen farklılıklarla Kur'an-ı Kerim'in eğitici özelliği öne çıkmaktadır.

---

[4] Nusreddin Bolelli, *Belagat: Beyân-Me'aânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 218.
[5] Bolelli, *Belagat: Beyân-Me'aânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, 227.
[6] Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Pınar, 2001), 217.
[7] en-Nahl 16/79.
[8] et-Tevbe 9/70.

1.2.1. Gramer Özellikleri Bakımından Soru Yapıları

Kur'an-ı Kerim'de bulunan sorular Arapçanın dilbilgisi yapısına göre şekillenmiştir. Kur'an'da mevcut bulunan soruların şekilleri tek bir tip soru kalıbı ile sınırlı değildir, çeşitlidir.[9] Kur'an'da sorular bazen soru ifade eden bir fiille bazen de soru harfleri ve soru isimleri (soru edatları) ile meydana gelmiştir.[10] Bu konu soru harfleri ve soru isimleri başlıklarına ayrılarak incelenecektir.

1.2.1.1. Soru Harfleri: 'Hemze' ve 'Hel'

Bütün dillerde iletişimin bir boyutunu da sorular oluşturur. Türk dilinde bizler örneğin 5N 1K, …mı mi gibi kalıplarla soru yöneltiriz. Zaman zaman vurgu, tonlama veya jest ve mimiklerle de sorular sorulur. Türk dilinde olduğu gibi Arap dilinde de farklı soru tipleri mevcuttur. İsim ya da fiil cümlelerinin başına gelerek bu cümlelere soru anlamı kazandıran hemze ve hel harflerinin kullanımıyla ilgili şunlar ifade edilebilir. Üç farklı soru tipi mevcuttur.[11]

I. Soru Tipi: Cevabı 'evet' ya da 'hayır' olan ya da cevabı 'evet' ya da 'hayır' ile başlayan sualler.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعلَمُونَ

Ahiretin azabından korkarak Allah'ın rahmetini uman ve kıyamda duran, secde eden müminler mi daha hayırlı yoksa kâfirler mi ?[12] Kâfirler ile müminler arasında bir kıyaslamaya yapılmış. Allah katında müminlerin yaptıkları davranışlarla nankör olan kâfirleri geçtikleri belirtilmiştir. Soru kısa bir cevapla kimin daha önde olduğunu ifade etmektedir.

II. Soru Tipi: Seçenekler listesindeki tercihini soran ve cevabı "evet" ya da "hayır" olmayan sualler bu soru tipinde hemze ile beraber em (أَمْ) edatı da bulunur.

اَفَمَنْ يَمْشِي مُكِباً عَلٰى وَجْهِهٖٓ اَهْدٰٓى اَمَّنْ يَمْشِي سَوِياً عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

[9] Süleyman Gümrükçüoğlu, Kur'an'da İletişim Dili (İstanbul: etkileşim, 2014), 283.
[10] Yaşar Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Çamlıca, 2022), 486.
[11] Şener Şahin - Hüseyin Günday, *Arapça Dilbilgisi (Nahiv Bilgisi)* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2022), 159.
[12] ez-Zümer 39/9.

Hedefe varacak kişinin doğru yolda dimdik yürüyen mi, yoksa yoldan uzaklaşan kişi mi olduğu sorgulanmıştır.[13] Bu soru ile bir benzetme ve karşılaştırma yapılmış olup mümin ile kâfir arasındaki fark ortaya çıkarılmıştır.

III. Soru Tipi: Olumlu olmayan olumsuz soru yapıları. Bu soru tipinde hemzeden sonra kesinlikle ma ve lem (مَا / لَمْ) benzeri tümceye olumsuzluk anlamı katan bir olumsuzluk (nefiy) edatı da bulunur. Cevabın olumlu olması halinde cümleye bela (بَلَى); olumsuz olması halinde neam (نَعَمْ) edatları ile başlanması gereklidir.

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۗ قَالُوْا بَلٰىۛ شَهِدْنَاۛ اَنْ تَقُوْلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غٰفِلِيْنَۙ

Ayette yöneltilen soru ile Allah, insana Allah'ın Rab olduğu gerçeğini kavratmayı ve insanın kendisine verdiği sözü hatırlamasını istemiştir.[14]

1.2.1.2. Soru İsimleri

Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde soru harflerinin dışında kalan, başına geldikleri cümlelere soru anlamı kazandıran aşağıdaki soru isimleri bulunmaktadır.

مَنْ مَا مَنْ ذَا مَا ذَا مَتَى اَيَّانَ اَيْنَ كَيْفَ اَنّٰى كَمْ اَيٌّ

Soru harfleri (اَلْهَمْزَةُ) ve (هَلْ) kullanılmadan da soru sorulabilir. Konuşurken mimikle (ses tonu ile) yazıda da soru işareti kullanarak aynı manada soru sormak mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yapılarda soruların kullanımı mevcuttur. Bu yapı ile anlatım monotonluktan uzaklaştırılmış olup[15], bazen soru için bir edat kullanılırken bazen de soru bir fiille sorulmuştur.[16]

Soru yapısı ile muhatap arasındaki ilişki incelendiğinde çeşitli inanç grubunda olan muhataplarına (mümin, münafık, müşrik, kâfir, ehl-i kitab) hep aynı soru yapısı ile soru yöneltilmemiş olduğu görülecektir. Allah her bir muhatabını aynı soru yapısıyla baş başa bırakıp sıkmamış, aynı muhataba farklı kalıplarla hitap ederek dikkatleri canlı tutmuştur. Muhatabın ihtiyacına göre soru yapısında farklılıklar gözlenmektedir. Daha önce de

[13] el- Mülk 67/22.
[14] el- A'râf 7/172.
[15] Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, 2022, 486.
[16] es-Saf 61/10. ; el-Bakara 2/219.

belirtildiği gibi sorular muhataplara bazen bir fiille bazen de soru edatlarıyla yöneltilmiştir. Soru yapılarında bulunan bu çeşitlilikle muhatabın zihni canlı tutularak bilgilendirmeler yapılmıştır.

Tablo 1: Soru Yapılarının Mekkî/Medenî Olma Durumu

MEDENÎ	MEKKÎ	
	O bir gerçek mi? diye senden haber soracaklar.Yûnus/53	أ
	Hûd /87	
	Neml/40	
	Saffat/149	
	İnşirah/1	
Mâide/91	De ki: Kör olanla, gören bir olur mu? En'am/50	هل
Âl-i İmrân/154	En'âm/148	
Allah'tan daha güzel boyası olan kim? Bakara /138	Ankebût /61	مَنْ
	Mülk/29	
	Musa! Sağ elindeki nedir? Tâhâ/17	مَا
	Müddesir/27	
	Şura/52	
Sana, kendilerine neyin helal kılındığını sorarlar. Mâide /4		مَاذَا
Bakara/215		
Allah'ın yardımı ne zaman? Bakara /214	İsra/51	مَتَى
	Secde/28	
	Mülk/25	
	Din günü ne zaman?'' diye sorarlar. Zâriyât/12	اَيَّانَ
	Kıyamet/6	
	İnsan o gün der ki : Kaçış nereye? Kıyâmet/10	اَيْنَ
	Şuarâ/92	
	Tekvir/26	
Nisâ/50	Gölgeyi nasıl uzatıvermiştir? Furkân/45	كَيْفَ
Bakara /260		
	Gâşiye/17	
Bakara /259	Bu hatırlamanın ona ne faydası var? ! Feccr/23	اَنَّى
Âl-i İmrân /37	Ankebût/61	
Tevbe/30	Zuhruf/87	
	Dedi ki: Yerde seneler sayısınca ne kadar kaldınız? Mü'minûn/112	كَمْ
	İki gruptan hangisi(korkudan)emin olmaya daha layıktır? En'âm /81	اَىٌّ
	Tekvir/9	
	Hûd/7	
	Kehf/19	

1.2.2. Soru Türleri ve Örnekleri

Kur'an-ı Kerim'in soru yapısına bakıldığında tek tür soru yapısı görülmez. Zengin bir içeriğe ve soru yapısına sahip olan Kur'an'ı Kerim incelediğinde farklı soru türleri ile karşılaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de soru türlerini açık uçlu sorular, kapalı uçlu sorular ve yanıt beklenmeyen sorular olarak üç ayrı başlıkta örnekler mevcuttur.

Açık Uçlu Sorular: Bilginin kendisini aracısız, doğrudan isteyen derinlemesine düşündürerek cevap isteyen soru[17] türüdür. Var olan her şeyin Yaratıcı kaynaklı olduğu insanların Allah tarafından kendilerine ulaştırılanı niçin anlamadıklarını düşündüren bir soru tipidir.[18]

Allah bu soru türü ile kâfirleri eleştirmektedir ve onları bir sorgulamaya davet etmektedir.[19]

Kapalı Uçlu Sorular: Bu soru türü evet/hayır ile cevaplanabilecek sorulardan oluşmaktadır. *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sorar. Onlarda "Elbette Efendimiz ve Rabbimizsin! Biz buna şahidiz! derler."*[20] Allah'ın insanları bilgi ve yetenekle donattığı haber verilmekte ve bunun gerekçesi açıklanmaktadır.[21]

Yanıt Beklenmeyen Soru: Bu soru türünde soru-cevap için değil düşündürmek, sorgulatmak için sorulmuştur. Örnek ayetle insanın bir damla atık sudan yaratıldığına dikkat çekilmiştir.[22]

Bu ayette kullanılan soru türü ile insanın yaratılışına dikkat çekilmiş ve insan düşünmeye sevk edilip kıyas yapılmıştır. Soru da bir cevap alma beklentisi söz konusu değildir.

Kur'an-ı Kerim'de insana farklı türde sorular yöneltilmiştir, farklı türde soruların ortak noktası ise muhatabını düşünmeye sevk ederek derinlemesine sorgulamasını sağlamaktır.

---

[17] Turgay Gündüz, *Kur'an'da İnzar Metodu Ve Eğitsel Değeri* (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1996), 63.
[18] en-Nisâ 4/78.
[19] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri* (Ankara: Akçağ, 2009), C. 3, s.115.
[20] el- A'râf 7/172.
[21] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 3/274.
[22] Yâsîn 36/77.

Farklılaştığı durumlar ise cevabın beklenilip, beklenmemesi ve cevabın kısa bir yapıya sahip oluşu ile ifade edilebilir.

1.2.3. Kur'an'da Soruların Kullanım Amaçları

Kur'an-ı Kerim'de geçen soru ayetlerinin yapı, içerik ve kullanım amaçları çeşitlidir. Kur'an-ı Kerim'de geçen sorunun soruluş amacı ile insanların günlük hayatta bir şey öğrenmek için sordukları sorular kıyaslandığında ilahi kaynaklı soruların amaç, içerik ve yapılarının farklılığı ve zenginliği görülecektir. Kur'an'ın amaçları araştırıldığında ilahi mesajların; ıslah etmek, bilgilendirmek, eğitim ve hidayete erdirmek maksatlarını güttüğü ve insanları doğru yola yönlendirdiği görülecektir.[23]

Bu amaçları soru ayetleri bağlamında üç ayrı başlık altında inceleyebiliriz.

1.2.3.1. Düşündürmek/Yönlendirmek

Kur'an-ı Kerim muhatabına istendik yönde olumlu davranışlarda bulunmasını, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturacak hedefler noktasında derinlemesine düşünmesini teşvik eder sonra da insanı bu hedeflere yönlendirir. Allah Teâlâ bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: *İşini ahlaklı ve güzel yapan ile İbrahim'in dinine uyan kimsenin dininden daha güzel din kimin olabilir?*[24]

Bu ayeti kerime ile muhatabı din noktasında dinin öngördüğü ölçülerle iman, İslâm ve ihsanı içermesi şartı ile tevhid üzere olan dine insanı yönlendirmek ve insanı bu noktada derinlemesine düşünmeye teşvik amacı vardır.[25]

1.2.3.2. İkna Etmek

Kur'an-ı Kerim'de ilahi mesaj olarak soru ayetlerinin bir diğer kullanım amacı da muhatabına yönelttiği sorularla onu ikna etmektir.

---

[23] Hasan Yılmaz, "Kur'an'da Her Konu ve Bilgi Var Mı? - Genel Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2006), 187.
[24] en-Nisâ 4/125
[25] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), C. 2, s. 150.

Düşünmeye çağrılan insana Allah'ın darda kalınca sığınılan yer, sıkıntıları gideren olduğu bilgisi hatırlatılmış ve aciz olan varlıkların durumu anlatılarak birey tek olan Allah'a iman etmek için ikna yoluna gidilmiştir.[26]

Yüce Allah'ın yaratmış olduğu insan üzerindeki iki çeşit tasarrufundan bahseden bu ayette Allah'ın kudreti noktasında delil getirilmiştir. Birincisi Allah'ın zorda kalan kendisine dua eden kullarının duasını kabul etmesi, sıkıntısını gidermesi, ikincisi insanları yeryüzünün idarecisi yapmasıdır.[27]

Onlar kendi kendilerini mi yarattılar? Ve bununla birlikte yeri ve göğü yaratanların da onlar olup olmadığı sorgulanmış bu soru ayeti ile onları ikna etmek amaçlanmıştır.[28]

Muhataplar bu soru ayeti aracılığıyla yaratılışları ile ilgili düşünmeye çağrılmış muhakeme etmeleri istenmiştir. Ayetin devamında inkârcılar Hz. Peygambere karşı olan küstah tavırları sebebiyle soru ayetiyle eleştirilmişlerdir.[29]

Hz. Yusuf hapishanede ki arkadaşlarına Allah'ın kudretini anlatan ve onları ikna etmeyi amaçlayan sorusu dikkat çekmektedir.[30] Rivayete göre otuz civarlarında tanrıya inanan Mısırlıları Hz. Yusuf getirmiş olduğu aklî delillerle soru üslubunu kullanarak tevhide çağırmıştır.[31]

1.2.3.3. Öğrenme/Öğretme

Kur'an-ı Kerim'in yönelttiği bazı sorular direk öğretme amacı taşımaz ancak sorular aracılığıyla bazı bilgiler muhataplarına öğretilir. Kur'an'ı Kerim' de bulunan soruları incelediğimizde Yaratıcıya yöneltilen sorular ve yaratılana yöneltilen sorular olarak iki yönlü olduğu görülmektedir. İki yönlü olan bu iletişim de Allah kullarının sorularına ve o sorulara verdiği cevaplarla sorunun muhataplarına öğretim yapmıştır.

"Sana ne harcayacaklarını soruyorlar."[32] Bu soru ayeti soruyorlar şeklindeki yapı ile müminler sadakanın nelerden verileceğini öğrenmek maksadıyla soru yöneltiyor ve

[26] en-Neml 27/62.
[27] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), C. 4, s. 201.
[28] et-Tûr 52/35-36.
[29] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), C. 5, s. 152-153.
[30] Yûsuf 12/39.
[31] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), C. 3, s. 233-234.
[32] el-Bakara 2/215.

kendilerine helal olan şeylerden infak edebilecekleri cevabı verilerek öğretim gerçekleşiyor.[33]

"Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar."[34] Fetvanın asıl sorulma yeri ve makamının Yüce Allah olduğu Hz. Peygamberin bile Allah'ın fetvası ile fetva vermesi gerekliliği, asıl güç ve kudretin Allah'a ait olduğu ortaya konmuştur.[35]

"Senden fetva istiyorlar."[36] Ayetin konusu miras ile ilgilidir. İslam'ın kadınlara getirdiği haklara soru ayetinde dikkat çekilmektedir. Allah'ın her bilgiyi bildiği vurgulanmakta ve Kur'an-ı Kerim'in sadece iman, ibadet ve ahlakla ilgili konularda bilgi verip açıklama yapmak için vahyedilmediğini hukuk gibi konularda da müminlerin ilahi bilgilendirmeye ihtiyaçları olduğunu içermektedir.[37]

"Sana, kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar."[38] Önceki ayette geçen Müslümanlara bazı hayvanların, özellikle de yırtıcı hayvanların parçaladığı diğer hayvanların etlerinin yasak olması üzerine av için yetiştirilmiş köpek ve kuşunda bunlara dâhil olup olmadıklarını öğrenmek maksadıyla Hz. Peygambere sormuşlar bunun üzerine bu ayet inmiştir.[39]

"Ne zaman gelip çatacak?" Soruyu soranın mümin, müşrik ve yahudiler olabileceği konusunda farklı görüşler vardır ancak burada asıl önemli olan husus soruyu soranın kim olduğundan ziyade Hz. Peygamberin bütün muhataplarına Allah'ın verdiği bu cevabı iletmesidir, kıyametin kopma vaktinin bilgisine kendisinin de sahip olmadığını belirtmesidir.[40]

"Sana ganimetleri soruyorlar?"[41]Ganimet konusunda bu soru ayeti ile ahlaki bir eğitim yapılmaktadır. Savaş ve barış zamanında müminlere gerçek gayelerinin ne olması gerektiği, nelere öncelik vermeleri gerektiği açıklanmıştır.[42]

---

[33] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi Ve Tefsiri* (İstanbul: Sentez, 1996), C.1, s. 215.
[34] en-Nisâ 4/127.
[35] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, 2009, C. 3, s. 185.
[36] en-Nisâ 4/176.
[37] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, s.197-198.
[38] el-Mâide 5/4.
[39] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, s. 218.
[40] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, s. 640.
[41] el-Enfâl 8/1.
[42] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, s. 660.

"Sana dağları soruyorlar?"[43] İnsanlara dünya hayatının bir sonu olduğunu ve kendilerini bekleyen hesap gününden kaçamayacaklarını anlatan Hz. Peygambere kıyamet ile ilgili sorular geliyordu. Hz. Peygambere yöneltilmiş olan veya insanların zihinlerini kurcalayan bu soruya ayette değinilmiş ve kıyametin bir tasvirinin yapıldığı görülmektedir. Dikkatler ilk göze çarpan dağlara verilmişken asıl önemli olanın dağların durumunun değil aksine kişinin kendi durumu ve göreceği muamele olduğuna dikkatler çekilmiştir.[44]

Tablo 2: Öğrenme Amaçlı Soruların Yer Aldığı Ayetlerin Mekkî/Medenî Olma Durumu

Sıra No	Ayet	Sure Adı	Ayet No	Tema	Mekkî/ Medenî
1	*"Sana hilalleri soruyorlar."*	Bakara	189	Öğrenme	Medenî
2	*"Sana ne harcayacaklarını soruyorlar."*	Bakara	215	Öğrenme	Medenî
3	*"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar."*	Bakara	217	Öğrenme	Medenî
4	*"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar."*	Bakara	219	Öğrenme	Medenî
5	*"Bir de sana yetimleri soruyorlar."*	Bakara	220	Öğrenme	Medenî
6	*"Sana, kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar."*	Mâide	4	Öğrenme	Medenî
7	*"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar."*	A'râf	187	Öğrenme	Mekkî
8	*"Sana ganimetleri soruyorlar."*	Enfâl	1	Öğrenme	Medenî
9	*"Sana ruh hakkında soruyorlar."*	İsra*	85	Öğrenme	Mekkî
10	*"Sana Zülkarneyn hakkında soruyorlar."*	Kehf	83	Öğrenme	Mekkî
11	*"Sana dağların (kıyamet günündeki) halini soruyorlar."*	Tâhâ	105	Öğrenme	Mekkî
12	*"İnsanlar sana kıyametin vaktini soruyorlar."*	Ahzâb	63	Öğrenme	Medenî
13	*"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar."*	Nâzi'ât	42	Öğrenme	Mekkî

[43] Tâhâ 20/105.
[44] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C. 3, s. 652-653.
* Bu surenin 26, 32-33 ve 57. ayetleri ile 73-80. ayetleri Medine döneminde, diğerleri Mekke döneminde inmiştir. Buna göre "Sana ruh hakkında soruyorlar" ayeti Mekke döneminde nazil olduğu için listede Mekki olduğu belirtilmiştir.

Bir kısmı hakkında yukarıda açıklama yaptığımız “Sana…. soruyorlar” ifade biçimindeki ayetlerde sorulan soruların muhatabının peygamber olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki tabloda bu tür ayetlerin ana içeriğini ve Mekkî veya Medenî oluşlarına göre durumları gösterilmiştir. Bu tablo incelendiğinde, bu kalıpla ifade edilen toplam 13 ayetten 5’i Mekke döneminde nazil olan surelerde yer alırken 8’i Medine döneminde nazil olan surelerde yer almaktadır. Soru içerikleri incelendiğinde ise, Mekkî ayetlerde kıyamet, kıyametin ne zaman kopacağı, ruh gibi daha çok soyut, inanca dayalı konularla ilgili bilgi talebi yer alırken, Medeni dönemde nazil olan ayetlerin içeriğini ise hilalin durumu, içki, kumar, yetimler, haram aylarda savaşmak, nelerin helal nelerin haram olduğu gibi günlük hayatla ilgili konuların oluşturduğu dikkati çekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN-I KERİM'DE SORULARIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Kur'an İslam'ın temel kaynağıdır ve evrenseldir. Bu sebeple insanı ilgilendiren çeşitli ve zengin bir içeriğe sahiptir. Vahiy kaynaklı olan Kur'an-ı Kerim belli bir zamana ve belli bir grup insana değil, tüm insanlığı hidayete erdirmek için nazil olan bir kitaptır. Kur'an-ı Kerim inmiş olduğu dönemin muhataplarının ihtiyaçlarına ve sorularına cevap verirken aynı zamanda insanların dünya hayatı ile ahiret hayatına uzanan yaşam çizgisini bireyin ve toplumun ihtiyacı olan evrensel boyuta taşımıştır.[1] Kur'an'ın asıl mesajının anlaşılması için ana konuların iyi tespit edilmesi gerekmektedir. İçeriği incelendiğinde; inanç, ibadet, ahlak ve insanlar arası ilişkiler noktasında bilgiler öne çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'deki soruların içeriğine baktığımızda bizi farklı başlıklar karşılamaktadır. Soruları detaylı olarak incelediğimizde tevhid, nübüvvet, helaller, haramlar, yeniden yaratılış, azap, Kur'an-ı Kerim, tövbe, sadaka, Hz. Peygamber, iman, Allah'ın kudreti, üstünlük anlayışı gibi insanı ilgilendiren ama muhatapların inanç durumuna göre değişiklikler göstermiş olmakla birlikte ana başlıklar etrafında toplanıp gruplandırılmıştır. Amaç ve araç tema olmak üzere iki bölüme ayrılır. Temel konu başlıkları inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere üç alt başlık altında incelenir.[2] Araç konular amaç konuları açıklayan ve destekleyen unsurlardır. Çalışmamızda ana temaları, başlıklar halinde inceleyeceğiz.

2.1. İman

İman, inanmak güvenmek ve bağlanmak demektir. İman kavramının içerisinde yalan, zan ve şüphe bulunmaz.[3] Terim anlamına bakıldığında peygamberin tebliğ ettiği dinin ilkelerine inanmak anlamına gelmektedir. İnanç iman kelimesinin yerine kullanılabilen bir kavramdır.[4] Kur'an-ı Kerim'de en çok işlenen ana temalardan biri iman bahsidir. Ayetlerde Allah'a güvenmenin ve inanmanın temel gereklilikleri sıklıkla

[1] Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 19.
[2] Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 21.
[3] Tevfik Yücedoğru, "Kur'ân'da İman Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2006), 26.
[4] Mustafa Sinanoğlu, "İman", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), C. 22, s. 212.

vurgulanmaktadır. İman konusu Kur'an-ı Kerim'in merkezinde bir tema olması, din eğitiminde sık sık işlenmesi sebebiyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

İman dil ile ikrâr kalp ile tasdiktir. Hz. İbrahim'in örneğinde olduğu gibi iman için esas olan kalp ile tasdik etmektir. Kişi, Allah'ın peygamberi aracılığıyla göndermiş olduğu vahiyleri kalbiyle onaylar ve doğru olduğuna kalpten inanırsa mümin olur. Kalp ile tasdikten sonra dil ile ikrar kişinin diğer insanlar tarafından mümin olarak tanınmasını ve kişinin inanmış olduğuna şahitlikte bulunmaları açısından önemlidir.[5]

Allah'ın varlığı ve birliğine iman, meleklere iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahirete iman, kaza-kader, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman altı iman esası olarak öğretilir. Kur'an'ın temel meselelerinden olan iman esasları, soru ayetleri ile pek çok surede işlenerek önemi ortaya konulmaktadır.[6] Ancak iman esasları zaman zaman üç ana başlıkla incelenmiştir. Bunlar tevhid, nübüvvet ve ahiret başlıklarıdır.[7] Örnek ayetler aşağıda bu bağlamda işlenecektir.

Kur'an'ın merkezini tevhid ilkesi oluşturur. Müşrik bir çevrede inen Kur'an-ı Kerim'in savunduğu en temel başlık Allah'ın varlığı ve birliği (tevhid) ilkesidir.[8] İndiği dönem göz önünde bulundurulduğunda cahiliye dönemi müşrikleri de Allah'ın var olduğunu biliyorlardı ancak Allah'ı gereği gibi tanımayıp O'na ortak koştukları için eleştirilmişlerdi.[9] Tevhid konusunun Mekkî ve Medenî surelerdeki soru ayetleri kıyaslandığında Mekkî surelerde daha sık işlendiği görülür. Kur'an'ın muhatapları önce tevhide davet edilmiş ve sahip oldukları bozuk inançları eleştirilerek düzeltilmesi amaçlanmıştır. "*Onlar, kendileri de yaratılmış olup hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları Allah'a ortak mı koşuyorlar?"*[10] *"Sen bizi ilâhlarımızdan uzaklaştırmak için mi geldin?"*[11] ayetleri bu hususta örnek olarak verilebilir.

Allah'tan uzaklaşan insanlar arasında sapmalar başlayınca ilahi mesaj ve mesajı aktaracak elçilerle Allah insanlığı tekrar tekrar doğru yola çağırmıştır. Bu zor ve sıkıntılı

[5] Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 38.
[6] el-Hâdid 57/8.
[7] Ömer Özsoy - İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)* (Ankara: Fecr, 2015), 161.
[8] Özsoy - Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, 167.
[9] el-En'âm 6/91.
[10] el-A'râf 7/191
[11] el-Ahkâf 46/22

dönemlerde insanlığın ihtiyacı olan bilgiler ve örneklik nübüvvet kurumunca sağlanmıştır. Nübüvvet "*haber vermek"* anlamına gelir. Sözlükte bir haberi getirip bildiren kişiye nebi-elçi denmektedir. Dinî bir terim olarak "peygamber" Yüce Allah'ın kullarına dinlerini tebliğ etmek için vazifelendirdiği seçkin kullarını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu kurumsal yapı nübüvvet kelimesi ile anlatılır. Nebi ve peygamber denilen kişiler Allah'ın elçisidir.[12] Risâlet, nübüvvet yerine zaman zaman kullanılan eş anlamlı başka bir kavramdır. Nübüvvet sözcüğü dinî literatürde daha çok yer almaktadır. Her iki kavramda Allah'ın mesajlarını insanlara eksiksiz bir biçimde ulaştıran anlamını taşır.[13] Nübüvvet kelam sıfatının tecellisidir. Allah bu sıfatıyla peygamberi muhatap kabul edip, yarattığı tüm varlık âlemine vahyetmektedir.[14] Yüce Allah peygamberler görevlendirerek insanlara kulluk bilinci edinme noktasında yardım etmiştir.

Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi insan aklı ile Allah'ı bulabilir. Ancak insan kendini yormadan ve nefsinin isteklere meyilli hareketleri çabucak yapması nedeniyle Yaratıcı ile bağ kuramayabilir. Bu nokta da doğru olanı bulmak ve iyi insan olmak için bir rehbere ihtiyaç duyar. Bilse bile bazı sorumlulukları yapmada pratik örneğe ihtiyaç duyar.

Bu sorumluluklarla ve zorluklarla baş etmek için Peygamberler Allah'ın onları desteklemesiyle tebliğ ettikleri vahiy vasıtasıyla insanlara yardımcıdır. Ancak insanoğlu tarihin belirli dönemlerinde dinden sapmalar ve uzaklaşmalar yaşamış ve peygamberlerin tebliğ ettiği mesajları bozarak mevcut dinlerini tahrif etmişlerdir. Yaşanılan tahrif çözülemeyecek karmaşık bir hal alınca Allah peygamberler halkasına yeni bir peygamber daha ekleyerek mesajını sürdürmüştür. Son halka da Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) olmuştur.[15]

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin Allah'ın peygamberi olduğuna şüphesiz inanmak iman esaslarından birini oluşturur. Nübüvvet konusunun Kur'an-ı Kerim'de ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmek için bazı soru ayetlerinin üzerinde durulacaktır.

[12] Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2002), 31.
[13] Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), C.33, s.279.
[14] Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 142.
[15] Özsoy - Güler, *Konularına Göre Ku'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, 183.

Allah insandan mı peygamber gönderdi sorusu ayette öne çıkmıştır.[16] Bu ayetle müşrikler Peygamberin peygamberliğini beğenmediklerini onun yerine insanüstü bir güç olan bir melek gelmeliydi şeklinde beklentilerini ifade etmişlerdir. *"Peygamberleri, "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında bir şüphe mi var?"*[17] vb. bazı ayetlerle inkârcıların bu tavırları eleştiri konusu yapılmıştır.[18]

Yüce Allah içinde yaşadığımız dünyayı geçici bir süre için yaratmıştır.[19] Ahiret bu dünyadan sonra başlayacak olan sonsuz hayattır. Allah'ın varlığını kabul eden tüm düşünce ve din sistemleri ahiretin varlığı bilgisini de kabul etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ahiret konusuna geniş yer verilmiştir. Yüzden fazla kelime ile ahiret ve ahirete yakın anlam taşıyan kelime kalıbı kullanılmıştır.[20] Özellikle "âhiret" ve "âhir" kavramları sıklıkla kullanıldıkları için dikkatleri çeker. Ahiret kavramı ile ilgili soru tarzında nazil olan *"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda seferber olun" denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa âhiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz?"*[21] şeklindeki ayette de ahiret hayatının önemine dikkat çekmektedir.

Ahiret Allah'ın adaletinin gereği ve insanın sınava tabi tutulmasının zorunlu bir sonucudur. Kur'an-ı Kerim insanı amaçsız ve nedensiz yaratılmadığı noktasında uyarır.[22] Bu noktada dünya hayatında yaptığı davranışların sonucunun karşılık bulacağı vadedilmektedir.[23] İnsanın kendisini düzeltmesi beklenir ve insanı yönlendirir. Bu sebeplerle Peygamberlerin en önemli görevleri "inzar ve tebşir" (uyarma ve müjdeleme) olarak belirlenmiştir. Özellikle peygamberler müminleri ahiret hayatı ile ilgili olarak müjdelerken kâfir ve müşrikleri uyarmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de ahiretle ilgili ayetlerin bir kısmının da soru formunda yöneltildiği ve inzar (uyarma/sakındırma) metodu kullanılarak muhatapları terbiye etme amacı taşıdığı görülmektedir.[24] *"İnkârcılar*

[16] el-İsrâ 17/94.
[17] İbrâhîm 14/10.
[18] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.3, s.522.
[19] Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 41.
[20] Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 291.
[21] et-Tevbe 9/38
[22] el-Mü'minûn 23/115.
[23] ez-Zilzâl 99/7-8.
[24] Turgay Gündüz, *Kur'an'da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım* (İstanbul: Düşünce, 2004), 95.

yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?"[25] ayeti buna örnek olarak verilebilir.

Tablo 3: Mekkî Soru Ayetlerinin İnanç Teması ve Kod Dağılımı

	TEMALAR	KODLAR	Frekans	Örnek İfadeler (Ayetler)
MEKKÎ AYETLER	İNANÇ	Allah'a iman	Ahkâf/4,8,22 Ankebût/51,63 A'râf/22,28,32,97,185,191 Beled/8-9 Bürûc/17 Cin/10 Duhân/13 En'âm/12,14,19,21,22,40,47,50,80, 95,101,148,164 Enbiyâ/21,36,42,44 Fâtır/3,8,27,40 Fecr/5 Fîl/1,2 Furkan/43,60 Fussılet/9,15,21,40 Ğaşiye/17-20 Hac/63 Hicr/54 Hûd/14,92 İbrahim/24 İnşikâk/20 İnşirâh/1 İsrâ/40,61,99 Kalem/35,41,47 Kasas/71 Kehf/15,37 Kıyâmet/37 Lokmân/11,21 Meryem/8,46 Mû'minûn/84 Mülk/17,19,21 Mümin/73,81 Müminûn/70,72 Mürselât/20 Nahl/17,27,72 Nâziât/27 Necm/21 Neml/20,27 Nûh/13 Râ'd/16,33 Rûm/35 Sâd/5,10 Sâffât/11,85,86,149,150,153,154 Sebe/24 Şuarâ/18	"Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. Ankebût/63
		Meleklere iman	Müddessir/31	"Allah bu sayı misaliyle ne demek istemiş olabilir?" Müddessir/31
		Peygamberlere iman	A'râf/110 Casiye/31 En'âm/8,130,157 Furkan/7,41 Hûd/28,51 İbrahim/21 İsrâ/94 Kalem/46 Kamer/25 Mümin/28 Mû'minûn/69,70,72 Mülk/8 Sâd/8,9,69 Şûra/24 Zâriyât/53	"Ve derler ki: "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" En'am/8
		Kitaplara iman	Ahkâf/8 Ankebût/51 A'râf/169 En'âm/21,93 Enbiyâ/10,50 Fussılet/52 Hûd/14 Kadr/2 Kamer/40 Mümin/69 Neml/84 Sâd/8 Ra'd/19	"İşte bu (Kur'ân) da indirdiğimiz kutsal bir kitaptır. Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?" Enbiyâ/50
		Ahiret gününe iman	A'râf/49,53,187 Casiye/21 Duhân/37 En'âm/30,32 Fatır/37 Furkan/40 Fussılet/21 Ğaşiye/1 Hâkka/2-3 Hümeze/5 İbrahim/44 İnfitâr/17 İsrâ/49,51 Kâf/3 Kalem/39,40 Kamer/15,21 Kâria/1 Kasas/60 Kehf/102 Kıyâmet/3,6 Mâûn/1 Meâric/38 Meryem/66,77 Mümin/11 Mû'minûn/35,105 Mutaffîfîn/8,19 Müddessir/27,42 Mülk/28 Mürselât/12 Nâziât/10,15 Nebe/1 Necm/59 Neml/71 Sâd/28,63 Sâffât/16,53,58-59,62,176 Sebe/7-9,29 Şuarâ/146 Yasin/68 Yunus/50 Zümer/19	Fakat çıkmaya bir yol var mı?" Mümin/11
		Kaza ve kadere iman	YOK	

[25] Yûsuf 12/109

Tablo 4: Medenî Soru Ayetlerinin İnanç Tema ve Kod Dağılımı

	TEMALAR	KODLAR	Frekans	Örnek İfadeler (Ayetler)
MEDENÎ AYETLER	İNANÇ	Allah'a iman	Âl-i İmrân/80,83 Ankebût/10 Hadîd/8 Hururat/16 Mâide/40,50,76,104,116 Mücâdele/7 Mümtehine/1 Münâfikûn/4 Nisa/51,60,78,87,139 Nisa/39 Nûr/50 Saff/7 Tevbe/109,111	"Ne diye O'na iman etmezsiniz?" Hadîd/8
		Meleklere iman	Bakara/30,31,33,210 Nisa /97	"Muhakkak Ben;"Biz Seni şükrünle yüceltir ve (sürekli) takdis ederken, orada bozgunculuk çıkaracak ve kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?" dediler. (Allah:) Bakara/30
		Peygamberlere iman	Âl-i İmrân/65,80,86,99,101,144,183 Bakara/87,130,246 Haşr/11 Mâide/112 Mücâdele/8 Nisa/54 Nûr/50 Teğabün/6	"Ey Kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?" Âl-i İmrân/65
		Kitaplara iman	Bakara/44,85 En'âm/91 Mâide/43 Muhammed/24 Nisa/82	"Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" Bakara/44
		Ahiret gününe iman	Âl-i İmrân/15,106 Cuma/6 Muhammed/27 Mücâdele/14 Nisa/39,44,109 Zilzal/3	"Ama kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?" Nisa/109
		Kaza ve kadere iman	Ahzâb/17 Âl-i İmrân/154 Fetih/11	Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir." Fetih/11

Soru şeklinde veya soru içeren ayetlerden iman teması ve alt temaları altında yer alanların Mekkî ve Medenî oluşlarına göre dağılımları iki ayrı tablo halinde yukarıda gösterilmiştir. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde soru içeren ayetlerin muhtevasının Mekkî dönemde özellikle Allah'a iman ve ahirete iman konularında yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

Ardından peygamberlere iman ve kitaplara iman konuları ikinci sıklıkta olduğu görülmektedir. Medine döneminde nazil olan ve soru içeren ya da soru tarzındaki ayetlerin muhtevasının da benzer nitelikte olduğu söylenebilir.

2.2. İbadet

İbadet sözcüğü sözlükte kulluk anlamına gelirken terim anlamı Allah'a saygı ve hürmet göstermek, Allah'a kulluk etmek demektir.[26]

Allah'a kulluk insanların ve cinlerin yaratılış sebebidir.[27] İnsanın Allah katındaki değeri Allah'a olan derin hürmetini ifade edebildiği kulluğuna bağlıdır.[28] *"De ki: "Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!"*[29] *"Ma"* ile burada oluşturulan soru aynı zamanda vurgu ile de kendini belli etmektedir. Allah katında değere ulaştıracak ana unsurların kulluk ve niyaza bağlanması, Mekkeli müşriklerin yanlış değer yargılarına odaklandıklarını da göstermektedir.

İnsanın görevi Allah'a iman etmekle bitmez. *"İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?"*[30] İbadetler imanımızı güçlendirir ve olgunlaştırır, Yaratıcımıza olan bağlılığımızı artırır. İbadet kavramı Allah rızası için yapılan her türlü güzel davranışı bütün dini ve ahlaki vazifelerimizi içine alır.[31] Anlamı daralttığımızda karşımıza düzenli ibadetler başlığında, namaz, oruç, hac ve zekât ibadetleri çıkmaktadır.

Kur'an soru ayetleriyle namaz, zekât ve hac ibadetleri hususunda dikkatimizi çekmiş ve soru-cevap metoduyla bu ibadetler hususunda muhataba bilgilendirmede bulunmuştur.

2.2.1. Namaz

Arapçada salât kelimesi ile ifade edilir. *Salât* lügatta "dua etmek, yalvarmak ve övmek" anlamlarına gelmektedir.[32] Namaz ibadeti Kur'an'da çok defa zikredilen farz ibadetlerin başında gelir.

---

[26] A. Sâim Kılavuz vd., *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Kaynak Kitap* (İstanbul: Marifet, 2006), 207.
[27] ez-Zâriyât 51/56.
[28] Gündüz, *Kur'an'da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım*, 149.
[29] el-Furkān 25/77.
[30] el-Ankebût 29/2.
[31] Kılavuz vd., *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Kaynak Kitap*, 207.
[32] H. Yunus Apaydın vd., *İlmihal İman ve İbadetler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), C.1, s.220.

Kendilerine, "Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi?..."[33] Bazı insanlar yaratılış itibari ile bazen boyundan büyük bir yük talep edebilir. Allah farz kıldığı namaz ile bedenleri ve ruhları disipline ederken zekâtla da mal yönetimini disipline eder. Ama aceleci davranan veya münafıkça tavır takınanlar bazen öfke bazen de elde edecekleri ganimete göre cihadı isteyebilir. Bu ayet bedeni ve mali iki ibadeti bir arada zikrederek öncelik sırasını ibadete sonra kemale erenlerin cihadına müsaade etmiştir. Soru ayeti içermeyen diğer ayetlerde de namaz önce zekât sonra zikredilmiştir

2.2.2. Zekât

Zekât sözlükte "artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal" anlamlarına gelir. Terim anlamı ise İslâm'a göre nisap miktarı mala sahip olan her müminin Allah'ın ölçülerini koymuş olduğu bir malı, Kur'an'ın belirttiği kesimlere vermesi anlamına gelir.[34]

Zekât hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen "sadaka" sözcüğü de zekât yerine kullanılır.[35] *"Onlara, "Allah'ın size verdiği rızıktan başkaları için de harcayın" dendiğinde, inkârcılar müminlere derler ki: "Dilese Allah'ın doyuracağı kimseleri biz mi besleyeceğiz! Doğrusu siz açık bir yanılgı içindesiniz."*[36] Rezzak ismine vurgu yapan bu ayet kişinin rızıklandırılmasında Allah'ın vesileler yarattığını unutan inkârcıların yanlış yaklaşımına dikkat çeker. Müminlere bu tarz yaklaşımlarda nasıl cevap vermeleri gerektiğini gösterir. Sözde değil özde uygulama olan zekât ve sadaka ile yapılan infak öne çıkarılır.[37]

Zekât ibadeti namaz ibadetinden hemen sonra zikredilmektedir. Kur'an'da namaz kişinin bireysel dünyasını geliştirir zekât ise toplumsal yönünü geliştirir ve güçlendirir.[38]

2.2.3. Hac

Hac ifadesi sözlükte "kasdetmek, yönelmek anlamlarına gelir. Dini bir terim olarak hac "Mekke şehrinde bulunan Kâbe'yi ve çevresini belirli zamanda belirli şartlarla usulüne

[33] en-Nisâ 4/77
[34] İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 711.
[35] et-Tevbe 9/60.
[36] Yasin 47
[37] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 4/500-501.
[38] Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 215.

uygun olarak ziyaret etmek anlamına gelir.[39] İslam dininin beş esasından biri olan hac ibadeti hicretin 9. yılında farz kılınmıştır.[40]

Hac çok yönlü bir ibadet olup birey ve toplum hayatında büyük etkilere sahiptir; Tevhid inancının artmasını sağlar, bireyi olgunlaştırır, şükür duygusunu artırır, birey dünya hayatının mukayesesini yapar, dünyada ki müslümanların birbirleriyle tanışmasına vesile olur, ticari bağlarını artırır, birlik ve beraberliklerini güçlendirir.

Hac ibadeti önemli bir ibadettir. Bu ibadet sırasında hacıların her türlü ihtiyaçların karşılayan müşriklerin durumu soru konusu olmuştur. Allah Kur'an-ı Kerim'de bu konu hakkında şöyle buyurmaktadır; *"Hacılara su verme ve Mescid-i Harâm'ın imar ve bakım işini (üstlenen kimseyi), Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz?"*[41] Müslümanlar arasında çıkan bir tartışma da hacılara su veren, Kâbe'nin bakım ve onarım işini üstlenen müşriklerin bu işlerden müminler gibi sevap kazanıp kazanamayacakları konusunda aralarında konuşmaları ve bu noktada Peygambere soru yöneltilmesi üzerine ayetin indiği rivayet edilir.[42] Bu ayetle müşriklerin sağlam bir inançla temellendirmedikleri hiçbir güzel ve faydalı işin Allah katında değeri olmadığı bilgisi verilmektedir. Burada hem soru sorulup hem de cevabı verilerek kıyaslama yapılmıştır. Soru-cevap metodu ile bilgilendirme gerçekleşmiştir.

Tablo 5: Soru Ayetlerinin İbadet Tema Ve Kod Dağılımı

	TEMALAR	**KODLAR**	**Frekans**	**Örnek İfadeler (Ayetler)**
MEKKÎ AYETLER	İBADET	Namaz	Alâk/9-10 Kalem/28	"Namaz kıldığı zaman, bir kulu engelleyeni gördün mü?"Alâk/9-10
		Oruç	YOK	
		Hac	YOK	
		Zekât- sadaka	A'râf/148 Bakara/219 Mücâdele/13	Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. Bakara/219
		Salih amel	Fussilet/33	"Allah'a çağıran, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim vardır?" Fussilet/33

[39] Apaydın vd., *İlmihal İman ve İbadetler*, C.1, s.514.
[40] Şentürk - Yazıcı, *İslam İlmihali*, 306.
[41] et-Tevbe 9/19.
[42] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C.2, s.739.

Tablo 6: Medenî Soru Ayetlerinin İbadet Tema Ve Kod Dağılımı

	TEMALAR	KODLAR	Frekans	Örnek İfadeler (Ayetler)
MEDENÎ AYETLER	İBADET	Namaz	Nisa/77	"Kendilerine, "Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi? "Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?" diyorlar. Nisa/77
		Oruç	YOK	
		Hac	Bakara/189 Tevbe/19	"Sana hilâllerden soruyorlar." Bakara/189
		Zekât- sadaka	Bakara/215 Nisa/77	"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar" Bakara/215
		Salih amel	Maide/63,74 Nisa/39,75,77	"Size ne oldu da Allah yolunda ve "Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!" diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?" Nisa/75

Soru şeklinde veya soru içeren ayetlerden ibadet teması ve alt temaları altında yer alanların Mekkî ve Medenî oluşlarına göre dağılımları iki ayrı tablo halinde yukarıda gösterilmiştir. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde soru içeren ayetlerin ibadet temalı ayetlerin inanç temalı olanlara kıyasla azlığı dikkat çekmektedir. Sıklık itibariyle Mekki ve Medeni ayetler arasında da önemli bir fark olmadığı gözlenmektedir. İbadetlerle ilgili ayetlerin daha çok emir kipinde bir cümle yapısına sahip oldukları ve bu yüzden soru içeren yapıda olmadıkları görülmektedir.

2.3. Ahlaki Konular İle İlgili Sorular

Kur'an-ı Kerim'in bir diğer merkez konusu da ahlaktır. Olumlu davranışlar olarak bildiğimiz ve tanımladığımız bir kavram olan ahlak Arapçadaki "hulk ve huluk" sözcüklerinin çoğuludur. Bireyin iyi insan veya kötü insan olarak nitelendirilmesine neden olan manevi özellikleri, huyları ve bunların etkisiyle kişinin kendi özgür iradesiyle ortaya koyduğu tutum ve davranışların tamamına ahlak denir. Ahlak aynı zamanda bir ilim dalıdır. Her inancın kendince ahlaki ilkelerini dayandırdığı bir hareket noktası vardır.

İslâm ahlakının dayandığı birinci kaynak Kur'an-ı Kerim[43] ve ikincisi ise Peygamberimizin sünnetidir. Bu iki temel kaynak İslâm ahlakının sınırlarını belirlemiştir.[44] İslâm literatüründe iyi ve kötü huyları fazilet ve reziletleri söylemek için ahlak kavramı kullanılır. İslam ahlakı, bireyin maddi ve manevi yaşantısını, bireysel ve toplumsal tavır ve davranışlarını Allah inancı çerçevesince gözettiği bir irade eğitimi denilebilir.[45] Ahlak, eğitim aracılığıyla tutunabilmesi ve yayılabilmesi sebebiyle İslam hükümlerinin tamamıyla birlikte bir terbiye sistemidir.[46] Ahlak özgür bırakılan insanın sorumlu olduğunu hatırlatır.[47]

Çevre şartları ile ahlak arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Kur'an özgür irade sahibi olan insanı olumlu olumsuz davranışlar noktasında soru ayetleri ile çevresine karşı da uyarmaktadır.[48] Bu sebeple de birey toplumdan ayrı düşünülemez.

Ahlak konusu din eğitimi öğretim metotları bağlamında ilişki kurulduğunda konuya ahlak ile ilgili soru ayeti ile giriş yapılabilir. Dersin sonunda konunun özetlenmesi için de ilgili diğer soru ayetlerine başvurulabilir.

Ahlak başlığı; İnsanın Allah'a karşı ahlaki sorumlulukları, İnsanın kendisine ve çevresine karşı ahlaki sorumlulukları alt başlıkları altında incelenecektir.

2.3.1. Allah'a Karşı Ahlaki Sorumluluklar İle İlgili Sorular

İnsanın ilk ve en önemli ahlaki sorumluluğu kendisini yoktan var eden Allah'a karşıdır. Bireyin Yaratıcıya inanmasını sağlayan en temel unsur bilgi değil ahlaktır. İlk basamakta Allah'a iman duygusu varken sonraki basamaklarda Allah'a duyulan sevgi, saygı, aşk ve minnettarlıkla yakınlaşma süreci başlar. Bu süreç ahlaki bir süreçtir.[49]

---

[43] İbrahim Hakkı Aydın - Eyüp Bekiryazıcı, *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi* (İstanbul: Yenda, ts.), 151.
[44] Mustafa Çağrıcı, "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), C. 2, s.1.
[45] Mustafa Çağrıcı, *İlmihâl İslâm ve Toplum* (Ankara: Diyanet Vakfı, 2010), C.2, s. 500.
[46] Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslâmiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'inEğitim İle İlgili Âyetlerinin Tahlili* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991), 14.
[47] el-Kıyâmet 75/36.
[48] en-Nisâ 4/97.
[49] Özsoy - Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, 368.

Bize çeşitli nimetler veren Allah'a karşı olan sorumluluklarımızı iyi ve övülen tutum ve davranışlar ile kötü ve yerilen tutum ve davranışlar olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenebilir.

İyi, Övülen Tutum ve Davranışlar: Takva, zikr, şükr, ihlâs, tövbe ve istiğfar, dua, tevekkül. Soru ayetlerinde geçen bu önemli ahlaki sorumluluklar örneklerle incelenecektir.

"(Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[50]

Bu ayette Allah'ın gücü ve kudretini bilip Allah'a kulluk görevini yerine getirenle, bu vazifeleri yapmayanlar arasında bir kıyaslama yapılmış olup[51], insanın Allah'a karşı ahlaki sorumluluklarından takva kavramı ön plana çıkarılmıştır.

"İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi?"[52] Müminlerin Allah'ı anmaları ve Allah'ı sevmeleri konusunda hatırlatma ve uyarı vardır.[53] Ahlaki görevlerden olan zikr kavramı öne çıkarılmıştır.

"Allah'ın rızası peşinde olan, Allah'ın gazabına uğrayan gibi olur mu hiç! Bunun varacağı yer cehennemdir; o ne kötü bir varış yeridir!"[54] İki grup insan hakkında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu iki taraftan Allah'ın rızası peşinde koşanların Allah katında farklı derecelerde olduğu vurgulanmıştır.[55] Allah' a karşı ahlaki sorumluluklardan minnettarlık ön plana çıkarılmıştır.

"De ki: "Kuşkusuz bana, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah'a ibadet etmem emredildi."[56] De ki ile başlayan soru ayetinde Hz. Peygambere tebliğ ettiği emir ve yasaklara ilk önce kendisinin uyması gerektiği, kendisini Allah'ın kurallarından üstün

[50] ez- Zümer 39/9.
[51] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C.4, ss. 601-603.
[52] el-Hadîd 57/16.
[53] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C. 5, ss. 245-246.
[54] Âl-i İmrân 3/162
[55] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.1, ss. 707-708.
[56] ez- Zümer 39/11.

görmemesi konusunda uyarılmış olup[57], ahlaki sorumluluklardan İhlas konusu ön plana çıkmıştır.

"Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."[58] Müminlere soru yoluyla seslenilen bu ayette bilerek ve bilmeyerek işlenen hataların tövbe eden, inanç ve yaşayışlarını düzeltenler için Allah tarafından af edileceği vadedilmiştir.[59] Bu ayetle ahlaki sorumluluklarımızdan Tövbe ön plana çıkmıştır.

"Öyle ya, emrimize boyun eğenleri o günahkârlarla bir mi tutacağız?"[60] Allah kendisine ihlas ile teslim olanları diğerlerinden ayırt edeceğini vurgulayarak ahirette müminlerin kazanımını öne çıkarmıştır.

"Üstelik bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim?"[61] Allah'ın izni olmadan Peygamberlerin mucize gösteremeyeceklerini, hakikati bulmak ve doğru bir yola ulaşmak isteyenlerin mucizeye ihtiyaçlarının olmadığını Allah'a ve gelen vahye dayanıp güvenmeleri gerektiği tavsiye edilmiştir.[62]

Kötü, yerilen tutum ve davranışlar; Allah'a karşı kendini yeterli görme, Allah'a karşı nankörlük, Allah'tan ümit kesme, dinde aşırı gitme başlıklarını soru ayetleri ışığında inceleyeceğiz.

"O, hiçbir kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?"[63] Elinde olan mala ve mülke güvenerek şımarıklık yapan Mekke'nin ileri gelenleri Peygamberi haksız çıkarmak için ellerinde olan malları harcadıkları için üzülüyorlardı. Allah onların hangi niyetle mallarını harcadıklarını bildiğini peygambere bildirmiştir.[64]

---

[57] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C.4, s.607.
[58] el-En'âm 6/54.
[59] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, ss.411-412.
[60] el-Kalem 68/35
[61] İbrâhîm 14/12
[62] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.3, s. 308.
[63] el-Beled 90/5.
[64] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.5, s.626.

"Artık bu kanıtlardan sonra (ey insan!) sana dini inkâr ettiren şey nedir?"[65] İnsana verilen kabiliyetler hatırlatıldıktan sonra sağlıklı bir düşünce yapısının insanı imana götürmesi gerektiği bu delillere rağmen inanmayan insanın ilim ve akıl noktasında bir dayanak bulamayacağı vurgulanmıştır.[66]

"Her kim Allah'ın ona (peygamberine) dünyada da âhirette de asla yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, bir çaresini bulup göğe uzansın da (ona yapılan yardımı) kessin, sonra baksın, bulduğu çare öfkelendiği şeyi ortadan kaldırabilecek mi?"[67]Bu soru ayetiyle Allah peygamberine yardım etmeyecek diyenler ve Allah'tan ümit kesenler uyarılmaktadır.[68]

"De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır."[69] Haram olmayan, kullanılmasına izin verilen eşyalardan ve nimetlerinden uzak kalmayı fazilet sayanların hatalı oldukları belirtilir. Dinde aşırı gitme hoş karşılanmaz ve ayetin devamında bu nimetlerin asıl müminlere yakışacağını, Allah'ın müminlere lütfu üzerine yaratılan bu nimetlere herkes için kullanımına izin verildiği belirtilir.[70]

2.3.2. İnsanın Kendisine ve Çevresine Karşı Ahlaki Sorumlulukları İle İlgili Sorular

Kur'an-ı Kerim, iman ve salih amel kavramlarını beraber zikreder müminlere salihlerle beraber olmayı emreder. Bu sebeple dinin bir gereği olarak insanın hem kendisine hem diğer insanlara hem de çevresine karşı ahlaki bir sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar iyi, övülen tutum ve davranışlar ile kötü, yerilen tutum ve davranışlar başlıkları altında incelenebilir.

İyi, Övülen Tutum ve Davranışlar; Kur'an-ı Kerim'in hedefi insana bilmediği ahlaki davranışları öğretmek değildir zaten bu bilgi kişinin yaratılışında ona verilmiştir. Kur'an

[65] et-Tîn 95/7.
[66] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.5, s. 648.
[67] el-Hac 22/15
[68] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.3, ss. 719-720.
[69] el-A'râf 7/32
[70] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, ss. 519-520.

insanın fıtratında var olan bu ahlaki bilgileri, verdiği mesajlarla hatırlatır ve pratiğe dökmesi için onu teşvik eder.[71]

"Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet mi arıyorlar?"[72] Müminlerin asıl güvenip dost edinecekleri kişiler iman kardeşleridir, diğer din ve ideoloji mensuplarına güvenmenin doğru olmadığı risk taşıdığı belirtilmektedir.[73]

"Sana ne harcayacaklarını soruyorlar."[74]Burada ahlaki bir terim olarak infak kavramı karşımıza çıkmaktadır. Mali yardım teşvik edilmekte, öncelikle ilgili sıralama yapılmaktadır.[75]

"Yine Allah şu iki insanı örnek veriyor: Biri dilsizdir, elinden hiçbir şey gelmez, efendisinin sırtında yüktür, onu nereye gönderse yararlı bir sonuçla gelmez. Şimdi bununla adaleti emreden ve kendisi de dosdoğru yolda bulunan kimse bir olur mu?[76]Allah müşriklerin hatalarını dile getirmek için iki kişi üzerinden misal vermektedir. Adaletle hükmeden, adaleti uygulayan ve nasihat veren kişileri olumlu örnek olarak gösterir.[77]

"Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?"[78] Söz ve davranışları arasında uyumsuzluk olan müminlere bir uyarı niteliği taşımakta kişinin söz ve fiilleri arasında özenli bir uyum ve tutum olmasına vurgu yapılmaktadır. [79]

Kötü, Yerilen Tutum ve Davranışlar; kötülük insanın kendisine ve iletişimde olduğu kişilere acı, rahatsızlık veren olumsuz tutum ve davranışlar olarak adlandırılabilir. Kur'an-ı Kerim'de iyi-kötü davranış ve tutumlarla ilgili açıklayıcı ayetler mevcut değildir. İnsan yaratılıştan iyi ve kötünün bilgisine zaten sahiptir. Allah insanda iyi ve olumlu davranışların ortaya çıkmasını teşvik etmiş, kötü ve olumsuz davranışlardan ise uzaklaşmaları konusunda nasihatlerde bulunmuştur. Soru ayetlerinde yer verilen mesajla olumsuz tutumlar ile hatırlatmalarda bulunmakta ve caydırıcı bir dil kullanmaktadır.[80]

---

[71] Saraç vd., *Fîzılâl-îl-Kur'an Kur'an'ın Gölgesinde*, C.16, s.393.
[72] en-Nisâ 4/139.
[73] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C. 2, ss.164-165.
[74] el-Bakara 2/215.
[75] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.1, s. 335.
[76] en-Nahl 16/76
[77] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.3, s.422.
[78] es-Saf 61/2.
[79] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.5, ss.332-333.
[80] Özsoy - Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, 419.

"Herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?"[81] Bu ayette üç kötü alışkanlık(zan, tecessüs, gıybet) ele alınmış olup etkili bir metod olan soru-cevapla yasaklığına ve kötülüğüne vurgu yapılmıştır. [82]

"De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım"[83] De ki ifadesiyle başlayan bu ayetle muhatapların ilgisi çekilerek ayetin devamında bulunan ahlaki ilkelere (Allah'a şirk koşmamak, anne-babaya güzel muamele de bulunmak, çocukları rızık korkusuyla öldürmemek, kötülüklerden uzak durmak, cana kıymamak) dikkat etmek gerektiği noktasında insan uyarılmaktadır.[84]

"Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği mi işliyorsunuz!"[85] Yöneltilen soruyla Lut Peygamberin kavmi eşcinsellik gibi bir ahlaki sapkınlığa düştükleri için eleştirilmiştir.[86]

"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar."[87] Bu ayetle içkinin ve kumarın zararlı olduğu anlatılıp tedrici bir yasaklama süreci başlamış oluyor ve ayetin devamında infak kavramı öne çıkıyor infakın neyden verileceği hakkında muhataplar bilgilendirilmiştir.[88]

Soru şeklinde veya soru içeren ayetlerden ahlak teması ve alt temaları altında yer alanların Mekkî ve Medenî oluşlarına göre dağılımları iki ayrı tablo halinde aşağıda gösterilmiştir. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde soru içeren ayetlerin ahlak temalı ayetlerin inanç temalı olanlara kıyasla daha az, ibadet temalı olanlara kıyasla ise daha fazla oluşu dikkati çekmektedir. Sıklık itibariyle Mekki ve Medeni ayetler arasında da önemli bir fark olmadığı gözlenmektedir.

[81] el-Hucurât 49/12.
[82] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.5, s. 96.
[83] el-En'am 6/151.
[84] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C.2, s. 485.
[85] el-A'râf 7/80
[86] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2007, C.2, s.551.
[87] el-Bakara 2/219
[88] *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2014, C.1, ss. 345-348.

Tablo 7: Mekkî Soru Ayetlerinin Ahlak Tema Ve Kod Dağılımı Ve Frekans Tablosu

	TEMALAR	KODLAR	Frekans	Örnek İfadeler (Ayetler)
MEKKÎ AYETLER	AHLAK	Allaha karşı ahlaki sorumluluklar	A'râf/28 Duhâ/6-8 En'âm/6,53 Hûd/78 İnfitâr/6 Kalem/36,38 Müddessir/19 Nahl/71 Neml/46,55 Şuarâ/11,165-166 Tûr/32 Yasin/19 Yûnus/91 Zuhruf/5	"Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?" demeleri için onların bir kısmını diğerleriyle işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri bilmez mi?" En'âm/53
		Kendine ve çevresine karşı ahlaki sorumluluklar	A'râf/80 Beled/5,6,12 Hûd/78 Nahl/71 Rûm/9 Sâd/62 Şuarâ/11,165-166 Tekvir/9 Zâriyât/27	"Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği mi işliyorsunuz!" A'râf/80

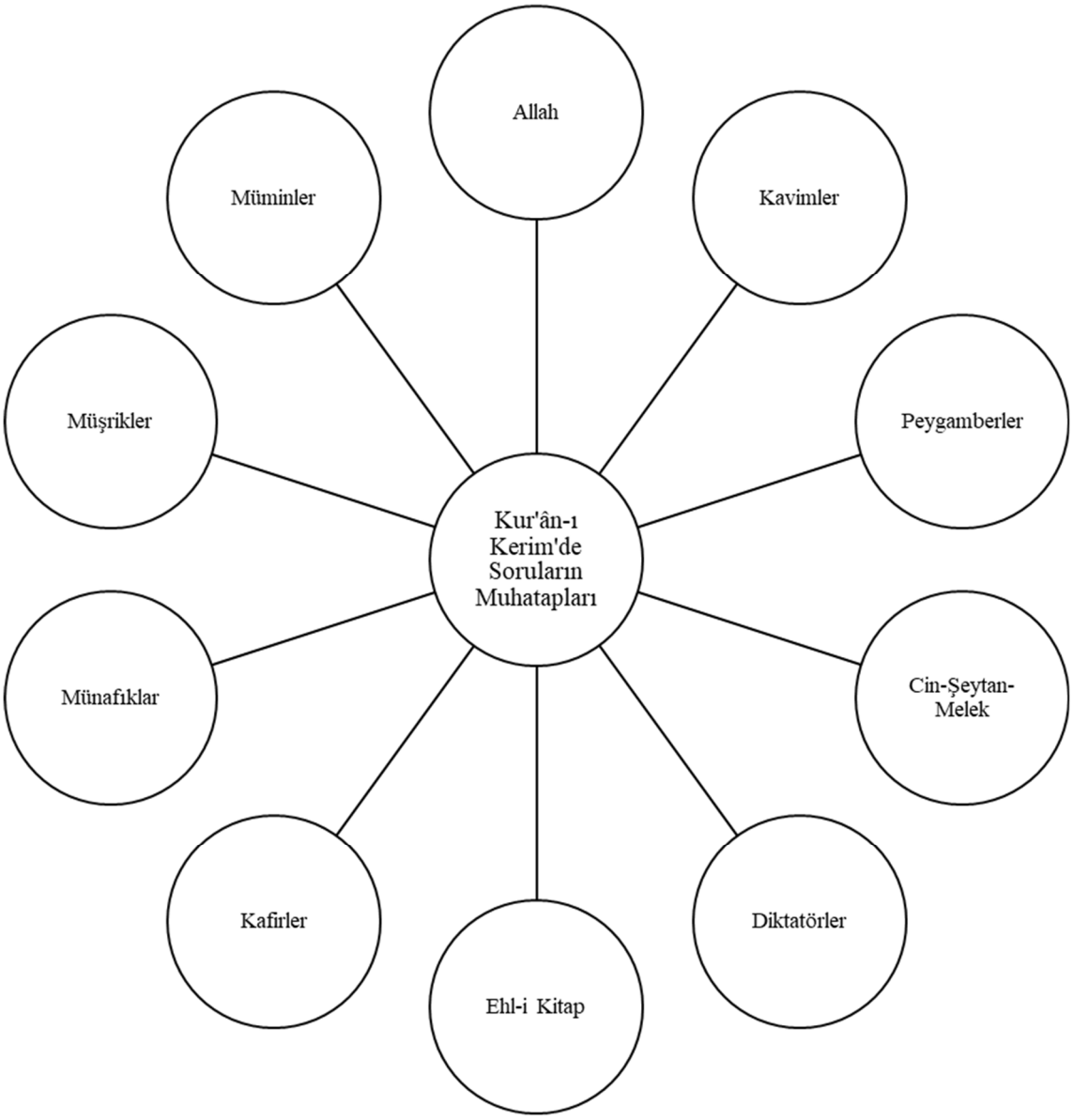
Tablo 8: Medenî Soru Ayetlerinin Ahlak Tema Ve Kod Dağılımı Ve Frekans Tablosu

	TEMALAR	KODLAR	Frekans	Örnek İfadeler (Ayetler)
MEDENÎ	AHLAK	Allah'a karşı ahlaki sorumluluklar	Ankebût/2,4 Bakara/217 Enfâl/1 İbrahim/28 Mâide/91 Nisa/77,88 Tahrim/1 Tevbe/52	"İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?" Ankebût/2
		Kendine ve çevresine karşı ahlaki sorumluluklar	Bakara/215,219,220 Hucurât/12 Mâide/91 Mümtehine/1 Nisa/20,21,39,75,127,144,176 Nûr/13,16 Saff/2 Tevbe/7	"Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?" Saff/2

2.4. Muhataplarına Göre Soruların Konuları

İnsanlar Allah'a olan inanç ve davranışlarına göre gruplara ayrılmıştır. Bu grupları şöyle sıralayabiliriz: Mümin, kâfir, münafık,[89] ehl-i kitap, müşrik. Yüce Allah inanç bakımından birbirinden farklı gruplanan insanlara soru üslubu ile çeşitli sorular yöneltmiştir. Allah'ın sorduğu soruların amacı bilmediği bir konu hakkında bilgi sahibi olmak değildir. "Yüce Allah ezeli ve ebedi her türlü bilgiye sahiptir."[90]Allah soru üslubu ile çeşitli mesajlar vermiştir. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli sayıda bulunan muhataplarının kimler oldukları *Şekil 1*'de gösterilmiştir.

[89] Apaydın vd., *İlmihal İman ve İbadetler*, 1/77.
[90] el-En'âm 6/73.

Şekil 1: Kur'an-ı Kerim'de Soruların Muhatapları

Sorulan sorular, muhatapları itibariyle temelde iki kategori altında toplanabilir: 1) Yaratıcıya yöneltilen sorular, 2) Yaratılana yöneltilen sorular.

2.4.1. Yaratıcıya Yöneltilen Sorular

İnsanlar merak ettikleri konularda peygamberler vasıtasıyla Allah'a sorular yöneltmiştir. Merak edilen konular arasında ilk sırada Allah'ın varlığı ve birliği gelmektedir. Allah'ın birliği ilkesi Tevhid kavramı ile ifade edilir. Tevhid, Yüce Allah'ın var ve bir olması,

O'ndan başka ibadet edilecek hiçbir yaratıcı olmadığına inanmak demektir.[91] Bütün peygamberlerin insanlığa ortak mesajıdır. "Tevhid" konusunda Yüce Allah'a muhatapları tarafından muhatabın kendi içinde bulunduğu şartlara uygun Allah'a sorular yönelttiğini ifade edebiliriz.*"*[92] Müşrikler kibirlenerek kendi ilahlarını üstün görmüşler ve soruyu küçümseme amacıyla sormuşlardır. "Peygamberler kullandıkları soru üslubu ile tevhid konusunda insanların zihinlerindeki şüpheleri yok etmeyi ve Allah'ın varlığının apaçık ortada olduğunu göstermeyi amaçlamışlardır.*"*[93]

Allah'a yöneltilen sorulara bakıldığında karşımıza sevinç ve şaşkınlık içeren Allah'ın kudretini öne çıkaran sorular gelmektedir. Hz. Zekeriyya'nın çocuk sahibi olacağı haberini alması onu şaşırtmıştı çünkü kendisi ve karısının yaşlılık ve kısırlık gibi iki önemli sebeple çocuk sahibi olmasını uzak görüyordu.*"*[94]

Sadece Hz. Zekeriyya (a.s) değil, Hz. İbrahim'in de başına benzer bir olay gelmiş, o da şaşkınlığını Allah'a soru üslubu ile şöyle ifade etmiştir: *"Bana ihtiyarlık gelmişken, beni mi müjdeliyorsunuz…"*[95] Allah için zorluğun olmadığını gösteren, gücünü ortaya koyan şaşırdıkları için yönelttikleri sorulardan biri karşımızdadır. Bunun yanında inananların ve inanmayanların Allah'a yönelttikleri en merak edilen dikkat çeken konu ölümden sonraki hayat ile ilgilidir. Hz. İbrahim'in gerçekten anlamak, iman etmek amacıyla sormuş olduğu soru bize bu konuda bilgi vermektedir.[96] Yöneltilen sorularla insanlar düşünmeye teşvik edilmiştir. İnanan bir insanın ölümden sonraki hayat ile ilgili sorusunun inanmayan bir insanın sorusundan farkını ayetlerde net bir şekilde soru-cevap metodu ile görebiliriz.[97] İnanmayanlar bu tarz soruları ile şüphe, inkâr ve itirazlarını öne çıkarmışlardır, kıyameti ve ahireti yalanlamışlardır.[98]

Nübüvvet konusu da Allah'a soru olarak yöneltilen konuların en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı muhataplar yine kendilerinin bulunduğu şartlara uygun bir hâl üzerinden bu konuda Allah'a sorular yöneltmişlerdir. Hz. Muhammed

[91] Mustafa Âsım Köksal, *Peygamber Tarihi* (Ankara, 2022), C.1, s.21.
[92] ez-Zuhruf 43/58.
[93] İbrâhim 14/10.
[94] Meryem 19/8.
[95] el-Hicr 15/54.
[96] el-Bakara 2/260.
[97] Yûnus 10/48.
[98] İsmail Kılıç, "Kur'an'da Müşriklerin Yeniden Diriliş İnancı" 4/1 (2018), 137.

(sav)'in peygamberliğini kabul etmeyişleri ehl-i kitabın sorusunun yönünü, amacını ve şeklini belirlemiştir. Kıblenin değişmesi olayı da onlara bu yönde soru sormak için fırsat gibi gözükmüştür. Bu olayla Hz Muhammed'i alaya alan ehl-i kitap; "Bunları bulundukları kıbleden çeviren nedir?"[99] Sorusunu yöneltmişlerdir. Müşrikler de ehl-i kitaptan geri kalmamış, Hz. Peygamberin insan olmasını eleştirip[100] Hz. Muhammed'i, alaya almışlardır.[101]

Kur'an-ı Kerim'in kendisi de Allah'a soru yöneltilen ana konulardan biridir. Kur'an hakkında çeşitli muhataplar tarafından muhatabın bulunduğu inanç durumuna uygun sorular yöneltilmiştir. Münafıklar tarafından Kur'an'ın nazil olması ile ilgili Kur'an'ı alaya almak, onu kabul etmemek, karşı çıkmak maksatlı sorular sorulmuştur. *"Ne zaman bir sûre indirilse, "Sizi biri görüyor mu?" diyerek birbirlerine bakarlar, sonra sıvışıp giderler…"*[102] İnen surenin kendilerine olan etkisinden bunalıp oradan kaçmak isterlerdi.

Melekler de Allah'a soru yönelten muhataplar arasında zikredilebilir. "*(Melekler): "A!...Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?"*[103] Bu ayetle Allah halife olarak insanı seçtiğini meleklerin sorusu ile öne çıkarmıştır. İnsana sorumluluklar yüklenmiş ve bununla da yaratılışın hikmeti ortaya konmuştur. Allah bu soru ayetiyle kendisinin istişareye ihtiyacı olmamasına rağmen bize istişarenin nasıl yapılacağı ile ilgili yol göstermiş ve bizi istişare yapmaya teşvik etmiştir.[104]

Muhatapları itibariyle bir tasnif yapıldığında müminler temalı ayetlerin nüzul dönemine göre dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tabloda da Mekki dönemde Allah'a ve ahirete iman ile ilgili ayetlerin daha yoğun olduğu görülmektedir. Mekke döneminde nazil olup muhatabı müminler olan ibadet alt temalı konuyla ilgili bir ayetin yer almadığı dikkat çekmektedir. Yani içinde soru içeren veya soru formunda muhatabı müminler olan ibadet temalı bir ayet yer almamaktadır. Medine döneminde konu kapsamında ayetlerin varlığı

[99] el-Bakara 2/142.

[100] Ahmet Köse, *Hz. Peygamber Ve Müşrik Muhatapları Arasındaki Dînî Tartışmanın Kur'ân'da Yansımaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 47.
[101] el-İsra 17/94.
[102] et-Tevbe 9/127.
[103] el-Bakara 2/30.
[104] Dağdeviren, *İlâhi Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, 208.

görülmektedir. Konuyla ilgili ahlak temalı ayetlerin de Medeni dönemde daha yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9: Nüzul Dönemine Göre Müminlerin Sorularının İçerik Dağılımı

NÜZUL DÖNEMİNE GÖRE SORU AYETLERİNİN MUHATAPLARI					
			MEKKİ	**MEDENİ**	**TOPLAM**
		KODLAR	**Frekans**	**Frekans**	
MÜMİNLER	İNANÇ	Allah'a iman	Bürûc/17, En'âm/14, İbrâhim/24, Fâtır/8, Tâhâ/9, Zâriyât/24, Hûd/14, Neml/27, İnşirâh/1, Fîl/12,	Bakara/214, Tevbe/111, Nisa/51, 60, 78, 87, Mâide/40, Mâide/91,	18
		Meleklere iman	-	Nisâ/97,	1
		Peygamberlere İman	Tâhâ/9, Zâriyât/24, Zuhruf/40,	Âl-i İmrân/144,	4
		Kitaplara İman	Hûd/14, Ra'd/19,	-	2
		Ahiret Gününe iman	A'râf 7/187, Ğaşiye/1, Sâffât/58-59, Mutaffifîn/8, 19, Nâziât/15, Sebe/29, Vâkia/27, Zümer/19, Tâhâ/105,	Bakara/259-260, Âl-i İmrân/15, Nisâ/109	15
		Kaza ve Kadere iman	-	-	-
		TOPLAM	26	14	40
	İBADET	Namaz	-	-	-
		Oruç	-	-	-
		Hac	-	Bakara/189,	1
		Zekât-sadaka	-	Bakara/215, 219, Mücâdele/13,	3
		Diğer	-	Mâide/4,	1
		TOPLAM	-	5	5
	AHLAK	Allaha karşı ahlaki sorumluluklar	Duhâ/6-8, Bakara/217,	Nisa/77, Enfâl/1, Tahrîm/1, Ankebût/2, Tevbe/52,	8
		Kendine ve çevresine ahlaki sorumluluklar	Sâd/21,	Bakara/215, 220, Nisa/20, 21, 44, 49, 75, 127, 144, 176, Mümtehine/1	12
		TOPLAM	4	16	20

Yüce Allah'a soru yönelten bir diğer grup da müminlerdir. Müminler inanç durumlarına uygun olumlu sorular yöneltmişlerdir. Soruların amacı kâfirlerin, müşriklerin, münafıkların; olumsuz, şüpheci, alaya alan, küçümseyen sorularından ayrılmaktadır. Müminlerin sorularını şu başlıklar etrafında toplayabiliriz: Hilaller, infak, haram aylarda savaş, içki ve kumar, yetimler, kadınların hakları, kadınların özel halleri, ganimetler, helâller ve haramlar.[105] Görüldüğü üzere sorulan konular daha çok ibadetleri öğrenme maksadıyla sorulmuştur. Hilallerin durumu ile ilgili ayet ile bu soru müminlerin ibadet vakitleri için hilâlin ne derece önemli olduğunu ifade etmekle birlikte bize nasıl soru sorulacağı öğretilmiş olup, sorulan soruya beklenmeyen bir cevap verilmiştir.[106] Bu durum *üslûbu'l- Hâkim* olarak nitelendirilmiştir.[107]

İnfak müminlerin merak ettikleri konulardan biridir. Bu konuda da Allah'a müminler tarafından soru yöneltilmiştir. İnfak, kişinin elindeki mal veya paradan Allah rızası için vermesine denir.[108] İlk dönemlerde müslümanların infak etmesi, toplumsal bütünleşmeyi sağlaması açısından oldukça önemliydi. Medine döneminde infak konusu üzerinde durulmuş ve müminler infak etmeye teşvik edilmiştir. Bu durumda da sadakayı kim alacak sorusu akıllara gelmiştir. Sadaka ibadeti ile müminler kendinde olandan vererek, kendinde olmayandan da alarak toplumda sevgi ve dayanışma tesis edilecektir.[109] Allah katında infak ibadetinin kabulü için ihlâs önemlidir.[110] İnfakın nasıl olacağı konusu da ayette soru-cevap metoduyla Allah tarafından bizlere öğretilmiştir.[111]

Haram aylarda savaş yapılmaması konusunda toplumda bir antlaşma var. Müminler toplumun bu yöndeki bakış açısından kaynaklı haram aylarda savaşılıp,

---

[105] Dağdeviren, *İlâhi Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, 174.
[106] el-Bakara 2/189
[107] Abdurrahman Ateş, "Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Âyet ile İlgili Bir Değerlendirme (Evlere Kapılarından Girmenin Hilaller Hakkındaki Soru ile Münasebetine Dair)", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2016), 15.
[108] Ayhan Kaya, "Teorik ve Pratik Açıdan İnfâk ve Îsâr Ahlâkı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2013), 307.
[109] Yüksel Selman vd., *Hz. Peygamber'in Örnekliği, İslâm'ın Sosyal Dayanışma Ve İsrafa Bakışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 104.
[110] Ali Rıza Gül, "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi", *Dini Araştırmalar* 8/22 (2005), 260.
[111] el-Bakara 2/215.

savaşılmayacağını sormuşlardır.[112] *"Sana haram aydan ve o ayda savaşmaktan soruyorlar."*[113]

İçki ve kumar İslam öncesi cahiliye döneminde çok yaygın olan olumsuz alışkanlıklardandır. Bu konuda da müminler tarafından Peygambere soru yöneltilmiştir. *"Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar."*[114] Mekke döneminde içki ve kumar alışkanlığına sahip olanların yanında, zararlı olduğunu düşündükleri için bu bunları kendinden uzak tutanlar da mevcuttu.[115] İslam cahiliyenin bu kötü alışkanlığını yasaklamıştır.[116] Ancak bu kötü alışkanlığı birden bire değil aşamalı bir biçimde, tedrici eğitim metoduyla yapmıştır.[117]

Müminlerin merak ettikleri hakkında peygambere soru yönelttikleri konulardan birisi de yetimlerdir. Yetimler toplumun önemli bir meselesidir. Öyle ki Kur'an soru ayetleriyle konunun önemine dikkat çekmektedir.[118] İslam fıkhında yetim hakları helâller ve haramlar alanının kapsamındadır. Yetim çocuğun içinde bulunduğu özel durum sebebiyle malının kullanımı bir emanetçiye verilmiştir[119] Ancak Kur'an'da bu konuda sert bir uyarı vardır. *"Yetimin malına da yaklaşmayın."*[120] Bu sert uyarı müminleri korkutmuş ve müminler yetimlerin mallarına uzak davranmışlardır. Bu anlamda ayette karşımıza müminlerin Allah'a yönelttiği şu soru ayeti çıkmaktadır. *"Dünya ve ahiret hakkında (düşünürsünüz) Sana bir de yetimlerden soruyorlar."*[121]

Müminlerin merak ettikleri ve hakkında Hz. Peygambere soru yönelttikleri konulardan biri de kadınlardır. *"Kadınlar hakkında senden fetva isterler."*[122] Kadın İslam fıkhında kişilik hakları olan bir bireydir ve sorumluluk üstlenen erkekle eşit konumdadır. Kadın ve erkeğin birbirinden üstün veya aşağı olma durumu söz konusu değildir Allah katında

---

[112] Ali Akay, "Söz-Metin Bağlamında Bakara Sûresi'nin 217.Ayeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 256.
[113] el-Bakara 2/217.
[114] el-Bakara 2/219.
[115] Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan, 2021), 480-481.
[116] el-Mâide 5/90.
[117] Şakir Gözütok, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları* (İstanbul: Ensar, 2016), 195.
[118] el-Fecr 89/17, el-İsrâ 17/34, el-Enfâl 8/41.
[119] Mehmet Akif Berber, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Yetim Mallarının Korunması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2023), 35.
[120] el-İsrâ 17/34.
[121] el-Bakara 2/220.
[122] en-Nisâ 4/127.

üstünlük ancak takva iledir.[123] İslam dini kadının cahiliye döneminde yaşadığı olumsuz tutumlardan; kadının hor görülmesi, hak tanınmaması gibi kadını aşağılayıcı tavır ve davranışlardan uzak durmuş, kadına haklar tanımıştır. Kadınların aileden kalan miras ile ilgili durumu, yetim kızlarla evlilik ve bundan kaynaklı mehir konusu Hz. Peygamber'e soru olarak yöneltilmiş ve bu sorulara ilahi cevaplar verilmiştir.[124] Soruların müminler tarafından sorulma amacı konu hakkında bilgi sahibi olmak istemeleridir. Kadınların özel halleri hakkında da sorular gündeme gelmiş *"Ey Muhammed! Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar."*[125] Aybaşı, hâyız, âdet hali, fıkıh terimi olarak ergenlik çağına giren kadının, ayın belirli dönemlerinde döl yatağında gerçekleşen düzenli kanamayı ifade eder. Kadınların bu dönemlerinde ibadetlerden muaf tutulmaları kirli oldukları için değil psikolojik, fizyolojik yüklerini hafifletmek içindir. [126]

Ganimet konusunda da müminler tarafından Hz. Peygamber'e sorular yöneltilmiştir. *"Sana ganimetlerin bölüştürülmesini soruyorlar."*[127] Bu soru ayeti, savaşlardan elde edilen ganimetlerin kimlere verileceği ve nasıl bölüştürüleceği konusunda müminler arasında çıkan tartışmaya cevap olarak nazil olmuştur.

Müminler Hz. Peygamber'e kendilerine neyin helal ve neyin haram olduğu ile ilgili de sorular yöneltmişlerdir. *"Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar."*[128]Ayette müminlerin Allah'a yönelttikleri bu soruya cevap olarak iyi ve temiz olanların helal olduğu bilgisi verilmiştir.

Müminlerin soruları daha çok inanç, teslimiyet, ibadet ve güncel meselelerle ilgili olmuştur. Bu sorular öğrenme ve kabullenme amacını taşımaktadır. Merak ettikleri meselelerle ilgili sorularını Hz. Peygambere yöneltmişler cevaplarını ise bazen Hz. Peygamberden bazen de Allah tarafından vahiyle almışlardır.

Kur'an'ın kullandığı soru üslubuna Hz. Peygamber de zaman zaman başvurmuştur. Peygamber toplumdaki yanlışların düzeltilmesi için insanlara uyarılarda bulunmuş, insanlara tevhid, peygamberlik ve ibadetler hakkında bazı sorular yöneltmiştir. Özetle

[123] Fatma Asiye Şenat vd., *Kadın Olmak* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 269.
[124] Dağdeviren, *İlâhi Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, 180.
[125] el-Bakara 2/222.
[126] Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 247.
[127] el-Enfâl 8/1.
[128] el-Mâide 5/4.

insanlara dünya ve ahiret hayatı ile ilgili sorular yöneltmiş, kendisi de bu konulardaki soruların muhatabı olmuştur.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde; muhatabının Ehl-i Kitap olduğu soru içeren veya soru formundaki ayetlerin inanç temalı olanlarının daha çok medenî ayetler arasında yer aldığı dikkati çekmektedir. Tarihsel olarak da Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ile birlikte Ehl-i Kitab'ın ilahi vahye daha yoğun muhatap oldukları bir gerçektir.

Tablo 10: Nüzul Dönemine Göre Ehli Kitabın Sorularının İçerik Dağılımı

NÜZUL DÖNEMİNE GÖRE SORU AYETLERİNİN MUHATAPLARI					
MUHATAP			**MEKKİ**	**MEDENİ**	**TOPLAM FREKANS**
		KODLAR	**Frekans**	**Frekans**	
EHLİ KİTAP	İNANÇ	Allah'a iman	Tâhâ/89, Yûnus/77, A'raf/148, 169,	Mâide/50, 76, Bakara/139,	7
		Meleklere iman	-	-	-
		Peygamberlere iman	Yûnus/77,	Bakara/87, 246, Âl-i İmrân/83, 86, 99, 183, Nisa/54,	8
		Kitaplara iman	-	Bakara/44, 85, Mâide/43,	3
		Ahiret gününe iman	-	Cuma/6,	1
		Kaza ve kadere iman	-	-	-
		TOPLAM	5	14	19
	İBADET	Namaz	-	-	-
		Oruç	-	-	-
		Hac	-	-	-
		Zekât-sadaka	-	-	-
		Diğer	-	Mâide/63, 74,	2
		TOPLAM	-	2	2
	AHLAK	Allaha karşı ahlaki sorumluluklar	Yûnus/91,	-	1
		Kendine ve çevresine ahlaki sorumluluklar	-	-	-
		TOPLAM	1	-	1

Ehl-i Kitabın soruları ise kasıtlı sorular olarak Allah'a iman alanında yoğunluk göstermiştir. İman konusu ile birlikte Hz Muhammed'in peygamberliği konusunda da zorda bırakmak amacıyla sorularını sürdürmüşlerdir.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde muhatabı münafıklar olan soru ayetlerinin tamamının Medine döneminde nazil olan ayetler olması da dikkate değer önemli bir tespittir.

Tablo 11: Nüzul Dönemine Göre Münafıkların Sorularının İçerik Dağılımı

NÜZUL DÖNEMİNE GÖRE SORU AYETLERİNİN MUHATAPLARI					
MUHATAP			**MEKKİ**	**MEDENİ**	**TOPLAM FREKANS**
		KODLAR	**Frekans**	**Frekans**	
MÜNAFIKLAR	İNANÇ	Allah'a iman	-	Nisa/139, Ankebût/10, Nûr/50, Münâfikûn/4	4
		Meleklere iman	-	-	-
		Peygamberlere iman	-	Nûr/50, Mücâdele/8, Haşr/11,	3
		Kitaplara iman	-	Muhammed/24,	1
		Ahiret gününe iman	-	Mücâdele/14	1
		Kaza ve kadere iman	-	Fetih/11,	1
		TOPLAM	-	10	10
	İBADET	Namaz	-	-	-
		Oruç	-	-	-
		Hac	-	-	-
		Zekât-sadaka	-	-	-
		Diğer	-	-	-
		TOPLAM	-	-	-
	AHLAK	Allaha karşı ahlaki sorumluluklar	-	-	-
		Kendine ve çevresine ahlaki sorumluluklar	-	Nûr/13, Mücâdele/8,	2
		TOPLAM	-	2	2

Münafıkların Allah'a yönelttikleri sorular da inatçı sorulardan oluşmaktadır. Soru yönelttikleri konular; iman, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber ile ilgili meseleleri içermektedir.

Tablo 12: Nüzul Dönemine Göre Müşriklerin Sorularının İçerik Dağılımı

NÜZUL DÖNEMİNE GÖRE SORU AYETLERİNİN MUHATAPLARI

			MEKKİ	MEDENİ	
MUHATAP		**KODLAR**	**Frekans**	**Frekans**	**TOPLAM FREKANS**
MÜŞRİKLER	İNANÇ	Allah'a iman	Beled/8,9 En'âm/19, 21, 22, 47,50, 80, 95,101, 148 Kalem/35 Sâffât/11, 149, 150, 153, 154 Ahkâf/4, Ankebût/63 A'raf/32, 185,191, Dûhan/13, Enbiyâ/21, 36, 42, 44, Fâtır/40, Furkân/43, 60, Fussilet/9, İsrâ/99, Kasas/71, Kehf 15, Lokmân/11, 21, Mülk/19, Mümin/81, Nahl/17, 27, 72, Nâziât/10,Râ'd/16, 33, Rûm/35, Sâd/8, 10, Sebe/24, 45, Tûr/35, 39, 43, Vâkiâ/59, Yâsin/23, 73, Yûnus/17, 18, 32, 35, 68, 77, Zuhruf/16, 21, Zümer/29, 36, 37,38, 43,	Bakara/170, Mâide 104, Hâdid/8,	71
		Meleklere iman	Zuhruf/19	-	1
		Peygamberler e iman	Kalem/46, Şûra/24, En'âm/8, 19, Furkân/41, Hûd 51, İsrâ/94, Sâd/8, 9, 69, Yûnus/2,		11
		Kitaplara iman	En'âm/21, 93, Ahkâf/8, Enbiyâ/10, Fussilet/44, 52, Mümin/69, Tâhâ/133, Yûnus/17,	En'am/91, Nisâ/82	11
		Ahiret gününe iman	Câsiye/21, Kasas/60, Sâffât/176, Yûnus/48, 50, En'âm/30, Furkân/40 İsrâ/49, 51, Kâf/3, Kalem/39, Meryem/77, Müminûn/35, Mülk/28, Nâziât/10, Nebe/1, Necm/21, Sâd/63, Sâffât/16, 53, 62, 149, Sebe/7, Yusuf/109, Zümer/32, Duhân/37, Mümin/82,	Âl-i İmrân/106,	28
		Kaza ve kadere iman	-	-	-
		TOPLAM	115	6	121
	İBADET	Namaz	Alâk/9,10, Kalem/28,	-	3
		Oruç	-	-	-
		Hac	-	-	-
		Zekât- Sadaka	Yâsin/47	-	1
		Diğer	-	-	-
		TOPLAM	4	-	4
	AHLAK	Allaha karşı ahlaki sorumluluklar	A'raf/28, Kalem/36, 38, Müddessir/19, Tûr/32, Yâsin/19, Zuhruf/5	İbrâhim/28, Ankebût/4,	9
		Kendine ve çevresine ahlaki sorumluluklar	Nahl/71, Sâd/62,	Tevbe/7,	3
		TOPLAM	9	3	12

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; muhatabı müşrikler olan soru ayetlerinin çok azı dışında neredeyse tamamının Mekkî dönemde nazil olan ayetler olduğu görülmektedir. Müşriklerin soruları da bulundukları inatçı konumları sebebiyle daha çok tevhid, yeniden dirilme, Hz. Muhammed, infak, ruh, Ashab-ı Kehf, azap, konularını içermektedir. Kur'an ilk nazil olduğunda, tarihsel olarak da karşılaştığı topluluk müşriklerdi. Konuyla ilgili ayetlerin analizi bu tarihsel gerçeği doğrular niteliktedir.

Tablo 13: Nüzul Dönemine Göre Kâfirlerin Sorularının İçerik Dağılımı

NÜZUL DÖNEMİNE GÖRE SORU AYETLERİNİN MUHATAPLARI

			MEKKİ	**MEDENİ**	**TOPLAM**
		KODLAR	**Frekans**	**Frekans**	
KAFİRLER	İNANÇ	Allah'a iman	En'âm/12, 40, 164, Ğaşiye/17-18-19-20, İnşikâk/20, Kalem/47, Kehf/37, Kıyâmet/37, Müminûn/84, Mülk/21, Mümin/73, Mürselât/20, Nâziât/27, Sâd/5, Yâsin/66, A'raf/53, Fussilet/40, Saff/7, Kalem/41,	Bakara/26, 28, Mücâdele/7, Tevbe/109, Nisa/39, Mâide/116,	28
		Meleklere iman	-	-	-
		Peygamberlere iman	En'âm/130, 157, Hûd/28, Müminûn/69, Mülk/8, Şuarâ/197, Zümer/71, Câsiye/31, İbrâhim/21, Müminûn/70, 72, Kamer/25,	Bakara/130, Teğabün/6,	14
		Kitaplara iman	Ankebût/51, Enbiyâ/50, Furkân/7, Neml/84, Şuarâ/197, Kamer/40,	-	6
		Ahiret gününe iman	A'raf/49, En'âm/32, Kalem/40, Meryem/66, Müminûn/105, Müddessir/42, Mümin/11, Mürselât/12, Sebe/8-9, Secde/28, Zâriyât/12, 53, Fussilet/21, İbrâhim/44, Kamer/15, Kehf/102, Meâric/38, Yâsin/68, Furkan/15, Mutaffifîn/36, Müzemmih/17, Fâtır/37,	Muhammed/27, Nisa/39,	25
		Kaza ve kadere iman	-	-	-
		TOPLAM	63	10	73
	İBADET	Namaz	-	-	-
		Oruç	-	-	-
		Hac	-	-	-
		Zekât-Sadaka	-	Nisa/39,	1
		Diğer	-	-	-
		TOPLAM	-	1	1
	AHLAK	Allaha karşı ahlaki sorumluluklar	A'raf/12, En'âm/6, 53, Neml/46, Şuarâ/.11, 165, 166	-	7
		Kendine ve çevresine ahlaki sorumluluklar	A'raf/80, Hûd/78, Neml/55, Şuarâ/11, 165, 166,	Nisa/39,	7
		TOPLAM	13	1	14

Kâfirlerin soruları daha çok inanç başlığında olup Allah'a iman ile birlikte ahirete iman konuları noktasındadır. Peygamberlere iman ve kitaplara iman konularında da sorular ön plandadır. Ahlak konusunda da sorular mevcuttur.

Melekler de Allah'a soru yönelten varlıklar grubunda yer almaktadır. Meleklerin sorularının amaçları Allah'ın kudretinin farkına varılmasını sağlamak, bunun yanında da Allah'a inanmayanları kınamaktır. Soruların içeriğini Allah'ın gücü, Allah'ın insanı yaratmasının amacı, ahlaksız toplumların helâk edilmesi, inkârcıların bahaneleri oluşturmaktadır. *"Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler."*[129] Bu soru ayetiyle Allah'ın kudreti ve insanı yaratma amacı ifade edilmiştir.

2.4.2. Yaratılana Yöneltilen Sorular

Allah kendisine soru soran muhatabına, içinde bulunduğu psikolojik ve sosyolojik koşullara uygun sorular yöneltmiştir. Allah'ın kendilerine sorular yönelttiği muhataplarını şu şekilde sıralayabiliriz: Müminler, ehl-i kitab, müşrikler, münafıklar ve melekler.

Müminlere yöneltilen sorular daha çok onları hayra ve iyiliğe yönlendirmek, infak etmek, şükretmek, ihlaslı olmak ve ilim öğrenmeye teşvik etmek amacıyla sorulmuştur. *"Senin kalbini açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Ve senin şanını yüceltmedik mi?"*[130] Bu ayetle müminler sabra ve şükre yöneltilmişlerdir.

Cihad kavramı da müminlere soru olarak yöneltilen önemli konulardan biridir ve Allah tarafından emredilen bir ibadettir. Allah'ın dini için canı, malı, nefsi ile çalışmak, elinden geleni yapmak anlamlarına gelmektedir.[131] Müminler Kur'an-ı Kerim'de soru üslubu ile savaşa teşvik edilmiştir. [132] "*Ey iman edenler! Sizi, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz."*[133]

---

[129] el-Bakara 2/30.
[130] el-İnşirâh 94/1-3.
[131] İsmail Kurt, *Kur'ân'da Cihad* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2019), 24.
[132] et-Tevbe 9/38.
[133] es-Saf 61/10-11.

İnfak kavramı da soru olarak müminlere yöneltilen konular arasında önemli bir yere sahiptir. Müminlerin mal ile yerine getirmeleri gereken dini sorumluluklarından biridir. İnfakın nasıl olması gerektiği konusunda da müminler Kur'ân'da bilgilendirilmişlerdir.[134] Nûr sûresinde infak ile ilgili bir soru ayeti karşımıza çıkmaktadır.[135] Cimrilik insanın malını ve ihtiyaç duyulan davranışlarından başkalarını ve kendisini mahrum bırakması olarak tanımlanabilen olumsuz bir özelliktir. İnsan, karakterinde bulunan bu olumsuz özelliği cömertlik gibi faziletli bir davranışa dönüştürmelidir. Eğer davranışlarında cimrilikten ayrılma yaşanmazsa kişi Allah'ın ona emrettiği zekât ve sadaka ibadetini yerine getiremez ve bu ibadetlerin kendisine katacağı karakterini güzelleştirecek özelliklerden de mahrum kalmış olur.[136] Yüce Allah kullarından şükretmelerini istemiş ve onları teşvik etmiştir. [137] Ayette güzel bir davranışın ödüllendirileceğini, kötü davranışların ise cezalandırılacağı bilgisi verilmiştir. Soru yoluyla kişiye yaptığı davranışın sonucunda ne kazanacağı bilgisi verilerek kişinin karakter eğitimi gerçekleştirilir. Bunun yanı sıra Kur'an'da cezalandırmadan önce kişinin bilgilendirilmesi ilkesi ayette dikkat çekmektedir.[138]

Mükâfat kavramı da yaratılana yöneltilen sorularda öne çıkmaktadır. Allah'ın kuluna vadettiği ödül olarak adlandırılabilir. En güzel şekilde ödüllendirilecek insanların bir takım güzel özelliklere sahip olması gerektiği soru ayetlerinden anlaşılmaktadır.[139] Ayetlerde müminlere soru yolu ile bu mükâfat vaat edilmektedir.[140]

Aile kavramı yaratılana soru olarak yöneltilen temel konulardan biridir. Aile kurumu ile ilgili meydana gelen mehir hakkı da Kur'an'da müminlere yöneltilen soruların içeriğinde karşımıza çıkmaktadır. *"Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz*

[134] el-Bakara 2/267.
[135] en-Nûr 24/22.
[136] Yasin Pişgin, *Kur'an'da Karakter İnşası* (İstanbul: Timaş, 221M.S.), 112.
[137] en-Nisâ 4/147.
[138] Mehmet Emin Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza* (İzmir: Nil Yayınları, 1995), 62.
[139] Âl-i İmrân 3/135,144; Yûsuf 12/88; el-Kehf 18/88; el-Furkān 25/15,75; er-Rûm 30/45
[140] en-Nisâ 4/122.

onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?[141] Bu durum mehir konusunun ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. [142]

Dedikodu konusu da yaratılana soru olarak yöneltilen meselelerden biridir. Gıybet ve koğuculuk olarak ifade edilebilir. Allah, Kur'an'da gıybet ve koğuculuk yapmanın kötü yönlerini göstererek insanın kendisini bu çirkin davranışlardan uzak tutmasını istemiştir. *"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Tabii ki bundan tiksindiniz! Allah'a itaatsizlikten de sakının."*[143]

Kurban ibadeti de soru yöneltilen önemli konular arasındadır. Kurban sırasında Allah'ın adının anılmasının istenmesiyle Allah inanan kullarına kendi adı anılarak boğazlanan hayvanları yiyebilecekleri iznini vermektedir.[144]

Kur'an'da müminlerin uyarıldıkları konuya dikkat çekilmektedir. Müminler inanmayanlara karşı dostluk ve güven noktasında uyarılmıştır. Bu yönde sorularla inanan insanın dikkati çekilmiş ve yönlendirilmiştir.[145]

Sabır kavramı da müminlere yöneltilen soru konularından biridir. Zorluklara karşı sabır; Allah müminlerden yaşayacakları meşakkatlere ve sıkıntılara karşı sabırlı davranmalarını istemiş ve yönlendirmiştir. Kur'an'da geçmiş toplumlar örnek verilerek onlarında bu sıkıntılardan geçtiğini bizimde onlar gibi sıkıntılar yaşayacağımız bildirilmiştir.[146] Yüce Allah sabrı kendisine yakınlaşmaya, yardımına ve güzel ödüllerine aracı kılmıştır.[147]

Allah ehl-i kitab'a soru üslubu ile sorular yöneltmiş ve onları peygamberler tarafından kendilerine getirilen hükümleri değiştirmeleri, yanlış yola sapmaları konusunda uyarmıştır.[148] Son peygambere inanmamaları noktasında da Yüce Allah tarafından uyarılmışlardır.[149]

---

[141] en-Nisâ 4/20.
[142] Ahmed Ubeyd Ed-De'âs, *Riyâzu'l-Müslimât Hanımlara Özel Hadis-i Şerifler* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005), 356.
[143] el-Hucurât 49/12.
[144] Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 444.
[145] el-Bakara 2/75.
[146] el-Bakara 2/214.
[147] İbn Kayyim El-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler* (İstanbul: İnsan, 2021), 86.
[148] Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: berikan yayınevi, 2012), 294.
[149] el-Bakara 2/130.

Ehl-i kitap, inananların kalbine şüphe sokarak onları doğru yoldan uzaklaştırmak istemiş bu sebeple kınanmıştır.[150] Bunlarla birlikte ehl-i kitab Allah'a çocuk isnat etmeleri konusunda eleştirilmişler ve hayretle karşılanmışlardır. [151]

Kur'ân'ın muhataplarından biri de müşriklerdir. Müşriklere de kendi durumlarına uygun sorular yöneltilmiştir. Kur'ân-ı Kerim müşrikleri hakka davet edip bununla birlikte onları yanlış yaptıkları, hataya düştükleri konularda uyarmış ve eleştirmiştir. Müşriklerin birbiriyle uyumlu olmayan çelişkili sözleri, kendilerine gösterilen delilleri dikkate almamaları eleştirilerin nedenlerindendir.[152] Allah her şeyin tek yaratıcısı olduğunu cevap niteliğinde söylemiştir.[153]

Müşriklerin en temel özelliklerinden biri Allah'ın ayetleri ile ilgili yalan söylemeleri ve Allah'a iftira etmeleridir. Müşrikler kendi şirkleri ile ilgili de Allah'ı suçlamışlardır.[154] Müşriklerle ilgili bu ayette Allah soru yoluyla müşriklerin hatalı düşüncelerini gözler önüne serip onlara anlayabilecekleri tarzda cevap vermiştir.

Kur'ân-ı Kerim de müşriklerin en çok alaya aldıkları, hakkında yanlış fikirler öne sürdükleri konuların başında gelmiştir. Kur'an'ın peygamberin uydurduğu sözler olduğunu söyleyebilecek kadar ileri gitmişlerdir.[155] Ayetin devamında Yüce Allah'ın müşriklere verdiği cevapla meydan okuduğu bilgisi anlaşılmaktadır.

Peygamberler müşriklerin inkâr ettikleri, kabullenemedikleri konulardandır.[156] Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamber olmasını beğenmeyip kendilerine göre daha zengin, ileri gelen birini peygamber olarak bekliyorlardı. Bu konuda da Allah tarafından olumsuz soru yöneltilerek müşriklerin fikirleri ortaya konulmuş ve cevap verilmiştir.[157] Melekler ile ilgili yanlış anlayışlara sahip olan müşrikler meleklere yakıştırdıkları cinsiyet rolü sebebiyle Allah tarafından eleştirilmiş ve kınanmışlardır. [158]

---

[150] Âl-i İmrân 3/98-99.
[151] et-Tevbe 9/30.
[152] Muhammed Eşref Aytaç, "Kur'ân'da Müşriklere Yönelik Eleştiriler", *Ekev Akademi Dergisi* 26/90 (2022), 348.
[153] Fâtır 35/3.
[154] el-En'âm 6/148.
[155] Hûd 11/13.
[156] el-En'âm 6/130.
[157] el-Mü'minûn 23/69.
[158] es-Sâffât 37/149.

Öldükten sonra dirilmeye inanmayan müşrikler dünya hayatının dışında başka bir hayatın varlığını kabul etmemişlerdir. Kendilerine o kadar güveniyor ve peygamberi alaya alıyorlar ki kıyametin kopmakta geciktiğini öne sürerek hakaret ediyorlardı. Onların bu çirkin tutumu soru yoluyla ifade edilip kendilerine bekledikleri azabın ansızın geleceği haberi verilmiştir.[159] Yeniden dirilişe inanmayan müşrikler soru yoluyla uyarılmaya devam edilmişlerdir. İnsana ilk halini hatırlatarak yaratılışını düşünmesi konusunda dikkatler çekilmiştir.[160]

Soru yöneltilen muhataplardan bir diğeri de münafıklardır. Peygamberin davetini açıktan kabul ettiğini söyleyip ancak kalben inanmayan münafıklara farklı ayetlerde değinilmiştir.[161] Müşriklerin durumu belli iken münafıklar kendilerini gizleyip ikiyüzlü davranmışlardır. Münafıkların eğlenceye aldıkları, alay ettikleri konuların başında Hz. Peygamber gelmektedir.[162] Münafıkların yanlışları yüzlerine vurulmuş, hataları görmezden gelinmemiş ve tehditte bulunulmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen münafıklar kınanmıştır. [163]

Her konuda çıkarcı olan münafıklar kendilerini eleştiren ayetlere kulaklarını tıkamış, duymazdan gelip sırt çevirmişlerdir. Bu nedenle Kur'an tarafından eleştirilmişlerdir.[164] Kur'an-ı Kerim'de münafıkların ayetlere olan bakış açısı anlatılarak kınanmışlardır.[165]

Münafıkların en temel problemlerinden biri inanç konusudur. Kalpleriyle inanmadıkları halde dil ile inandıklarını ifade eden münafıklar bu konuda azarlanmışlardır.[166] Münafığın seçtiği dostları kendisi gibi isyanda bulunan inkâr eden kişilerden oluşmaktadır. Münafığın kendine benzeyen dostlar seçmesi soru yoluyla eleştirilip, azarlanmış ve kınanmıştır.[167]

---

[159] eş-Şuarâ 26/204.
[160] Meryem 19/67.
[161] Mustafa Soycan, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın 'Hak Dini Kur'ân Dili' Nde Münafıklar", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (2020), 360.
[162] et-Tevbe 9/65.
[163] et-Tevbe 9/63.
[164] Abdulkerim Bingöl, "Kur'an'da Münafıkların Tenkidi", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 166.
[165] en-Nisâ 4/82.
[166] en-Nûr 24/50.
[167] en-Nisâ 4/139.

Münafıklar iman noktasında yalancı oldukları ve gerçeği ifade edemeyecekleri kadar korkak oldukları için, bu korkaklıktan kaynaklı gizli gizli konuştuklarından ve yaptıkları toplantılar sebebiyle Allah tarafından sertçe eleştirilmişlerdir.[168]

Münafıkların kendilerini belli ettikleri olumsuz davranışlardan biride infak konusunda cimri olmalarıdır. Yardımda bulundukları zamanda niyetleri Allah rızası için değil gösteriş için olmuştur.[169] Yine Kur'an'da bu konuda da onlar sertçe eleştirilip kınanmıştır.[170] Müşriklere yöneltilen sorulara baktığımızda yirmi ayrı başlıkta soru yöneltildiğini görmekteyiz. Yöneltilen bu yirmi başlığın tamamı olumsuz anlam içermektedir. Münafıklara yöneltilen sorular gibi müşriklere yöneltilen sorular da bizi muhatap ve soru anlamı arasındaki ilişkinin önemine dikkat etmemiz gerektiği noktasında bir yol çizmektedir.

Bu çalışmada muhataplarına göre sorulan soruları tasnifliğimizde karşımıza Allah (c.c) başlayan bir soru-muhatap ilişkisi çıkmaktadır. Sorulan sorularla çeşitli sayıdaki muhataba uyarılar ve teşvik gibi içeriğe sahip birçok konuda sorular yöneltilmiştir. Özellikle bazı muhataplara birden fazla konuda soru yöneltilmiştir. Müminlere yöneltilen sorular; öğrenme, cihada teşvik, gerekli durumlarda azarlama ve uyarılarla çeşitlenmiştir. Öğrenme konusunun içeriğini daha çok helaller ve haramlar, kıyametle ilgili sorular kapsamaktadır. Münafıklara yöneltilen sorulara baktığımızda inkâr, kınama ve hayret üzerinde dikkatlerin çekildiğini görmekteyiz. Ehl-i Kitaba yöneltilen soruların ise azarlama, inkâr ve tehdit unsurlarını içerdiğini görmekteyiz. Müşriklere yöneltilen soruların da daha çok; dikkat çekme, azarlama, kınama unsurlarının hakim olduğunu görmekteyiz.

Soru Üslûbu ile müminlere, ehl-i kitaba, müşriklere ve münafıklara yöneltilen soruların onların bulundukları durumlara uygun mesajlar taşıdığını görmekteyiz. Verilen bu mesajlara uygun düşen herkes için bir uyarı özelliği vardır.

Kur'an'ın muhataplarına birbirinden farklı sorular yöneltmesi, yöneltilen soruların muhatabın inanç durumuna göre değişmesi din eğitiminde soru-cevap metodunun

[168] et-Tevbe 9/78.
[169] Hasan Kurt, "Amel Bakımından Münafıkların Özellikleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013), 58.
[170] el-Bakara 2/264.

kullanırken dikkat edeceğimiz unsurları öne çıkarmaktadır. Soruların nasıl olabileceği, muhatap değişince sorunun değişmesi gerektiği, neden farklı sorular yöneltilmeli gibi eğitim amaçlı bilgiler vererek sınıf ortamında öğrencilere yöneltilen ve öğrencilerin yönelttiği soruları içerik açısından değerlendirmemiz gerektiği bilgisi karşımıza çıkmaktadır.

2.5. Mekkî-Medenî Olma Durumuna Göre Soruların Konuları

Kur'an-ı Kerim indiği dönemden bağımsız olarak değerlendirilemez. Kur'an ayetlerinin içeriğinin önemli bir kısmını oluşturan soruların tarihsel dönemle ilişkisi vardır. Ayetlerinin tarihsel boyutuyla incelenmesi Kur'an'ın daha doğru anlaşılması için önemlidir. Kur'an bu tarihsel süreç içerisinde muhataplarının bulundukları psikolojik ve sosyal sebepleri dikkate almıştır. Kur'an-ı Kerim yirmi üç senede tedrici olarak inmiştir. Bu sürenin on üç yılı Mekke'de on yılı Medine'de geçmesi nedeniyle sureler Mekkî-Medenî şeklinde adlandırılmıştır.

2.5.1. Mekkî Soru Ayetlerinde Yer Alan Temalar

Mekke'de nazil olan ayetlerin ve surelerin çeşitli konular etrafında toplandığını ifade edebiliriz. Putperestliğin hâkim olduğu bu toplum haz odaklı bir yaşamı kabul ederdi. Bu dönemde nazil olan Kur'an ayetlerinin muhtevasını ağırlıklı olarak tevhid ve ahiret konuları oluşturmaktadır.[171]

Mekkî surelerin muhtevasını ve üslubunu şu şekilde sıralayabiliriz.

1-Bireysel ahlaki konulara daha fazla ağırlık verilmiştir bunun sebebi İslamiyet öncesi Mekke'nin içinde bulunduğu maddeci yapının bir gereğidir. Muhatapların içinde bulundukları şartları önemsenmiştir. Merhamet, kendinden önce başkasını düşünmek ve insanların temel hakları gibi konular ön plana çıkmaktadır. [172]

2- Mekkî ayetlerde üslubun sertleştiği, kınama ve azarlamanın baskın olduğu görülmektedir.[173]

---

[171] Hasan Yılmaz, "Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Muhtevası Üzerine", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 209.
[172] en-Neml 27/46.
[173] el-En'âm 6/22.

3-Dinin temel konularından olan canın, malın, neslin, aklın ve dinin korunması (Zarûrât-ı Dîniyye[174]) da Mekkî ayetlerin içeriğinin bir kısmını oluşturmaktadır.

4-Şirk ve putperestliğe kesin olarak karşı çıkılmıştır. Muhataplar uyarılmışlardır. [175]

5-Kıssalar yoluyla daha önceki peygamberlerin ve insanları tevhid için yapmış oldukları mücadeleler örnek gösterilerek müminlerden sabretmeleri istenmiştir. Müşrikler de uyarılmışlardır. Örnek olay yöntemi ile soru-cevap metodu beraber kullanılmıştır. [176]

6-Edebi zevkin yüksek olduğu Mekke döneminde söze güzellik katan bir üslup ile beraber yemin ifadeleri ayetlerde yoğunluk kazanmıştır. Mekkî ayetlerle kalpleri Kur'an'a açık olanları derinden etkileyerek ikna etmeyi, kalpleri Kur'an'a kapalı olanlara ise meydan okuyup aciz bırakan bir üslup kullanılmıştır.[177]

Mekkî ayetleri kendi içerisinde içerik bakımından sınıflandırdığımızda olumlu anlam içeren soruların olumsuz anlam içeren sorulardan daha yoğun olduğu dikkatleri çekmektedir. Olumsuz anlamlı sorular daha çok inanmayanlara yöneltilmiş ve kınama, uyarı, azarlama ve tehdit olarak öne çıkmıştır. Olumlu anlamda sorulan sorular daha çok müminlere yöneltilmiştir. Örnek olay ve nasihatte bulunma ile bireyde değişiklikler meydana gelmesi hedeflenmiştir.

2.5.2. Medenî Soru Ayetlerinde Yer Alan Temalar

Medine de nazil olan sure ve ayetlerin konuları daha çok yeni toplumsal düzeni imâr etmek için kural koyucu özellikler taşıyan hususlardan oluşturmaktadır. Medine dönemin de Allah ve Resulüne itaat ön plandadır. Bu itaatleri dikkate almayanlar için ciddi uyarılarda bulunulmuştur.[178]

Medenî surelerin ve ayetlerin muhtevasını ve üslubunu şu şekilde sıralayabiliriz.

1-Ehl-i kitabın durumundan bahseden ve muhatabı olan bu zümreye olumsuz manada sorular yöneltip onları azarlayıp, eleştirin ayetler:[179] Örneğin ehl-i kitap iman esaslarından

[174] Mahmut Çınar, "Zarûrât-ı Dîniyye", *Temel İslam Ansiklopedisi* (Ankara: İSAM, 2020), 8/456.
[175] Lokmân 31/11.
[176] Mehmet Zeki Aydın, *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi* (Ankara: Nobel, 2003), 103.
[177] el-Kalem 68/41.
[178] el-Enfâl 8/1.
[179] el-Bakara 2/85.

Allah'a imanı kabul etmektedirler. Ancak tevhid konusunda mücadeleye girişmektedirler. Müminlerin imandaki samimiyeti ayetle vurgulanmaktadır.[180]

2-Din ile ilgili esasları; ibadetler, muamelât ve toplumsal ilişkiler şeklinde kategorize eden ayetler: Medenî ayetlerde konular genellikle uzun ayetlerle ifade edilmiştir. Bu dönemin muhatapları daha çok İslam'ı benimsemiş kişilerden oluşmaktadır. [181]

3-Medenî surelerin içeriği şiirselliğe, edebi süslemelere Mekkî sureler kadar elverişli olmadıkları için üslubu daha sadedir. Semboller ve mecazlar daha az kullanılmıştır. Medeni surelerde soru ayetlerinin daha az olduğu da üslup açısından dikkatleri çekmektedir.

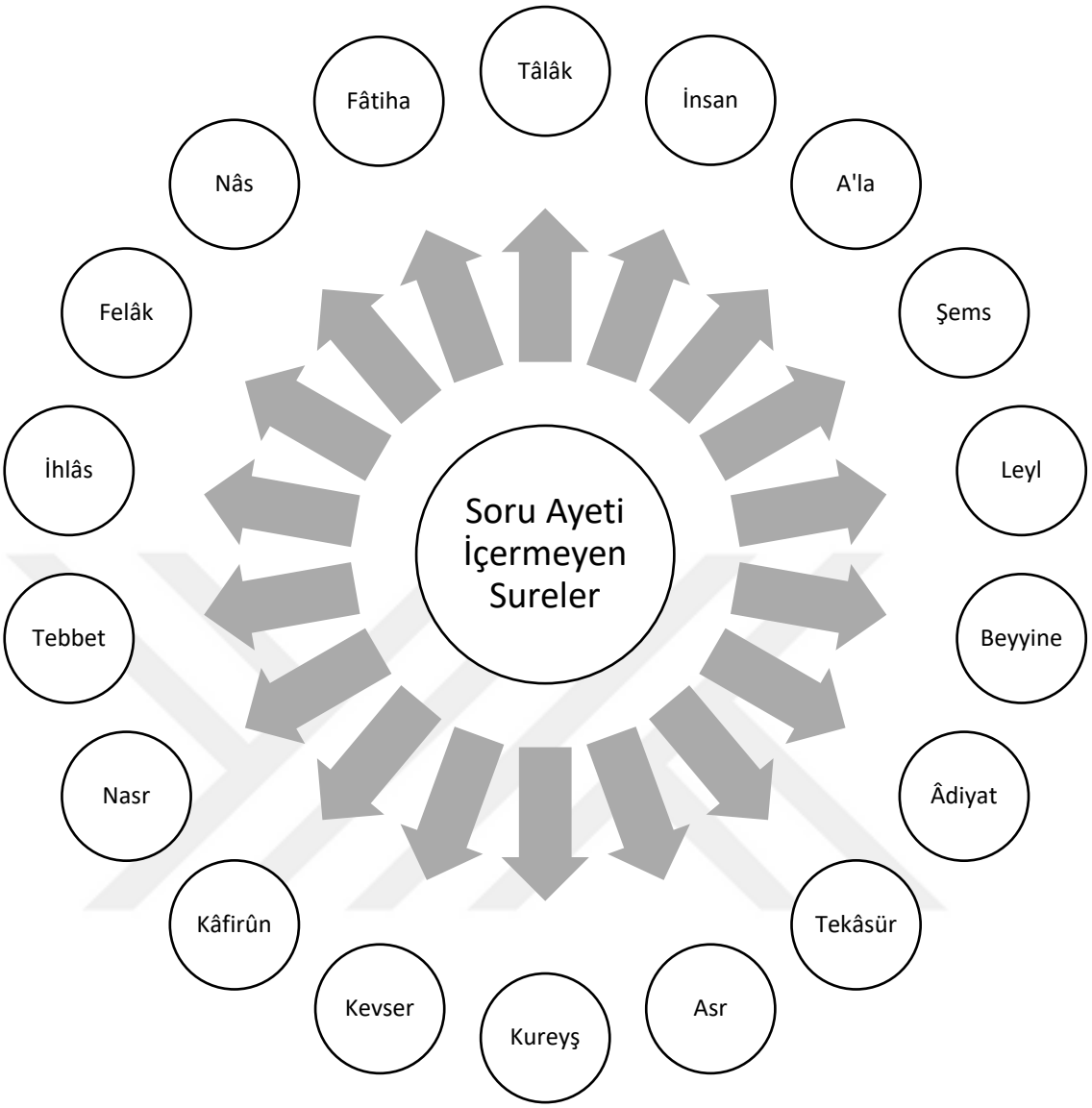
Sonuç olarak soruların her zaman çok sorulmadığı zamana ve mekâna göre sayısının ve içeriğinin değiştiği ifade edilebilir. Mekkî ve Medenî soru ayetlerini değerlendirdiğimizde çalışmanın amacını oluşturan öğrenme amacıyla yöneltilen soruların Medenî surelerde yoğunlaştığı dikkat çekmekte ve müminler tarafından yöneltildiği görülmektedir. Medeni surelerde öğrenme konulu soruları ibadetler, helal-haram konularını içermektedir. Mekkî surelerde öğrenme konularını ise daha çok kıyametin durumu ve zamanı ile ilgili soru ayetleri kapsamaktadır. Mekkî soru ayetlerinde Medenî soru ayetlerine kıyasla muhataplar daha çeşitli ve yöneltilen soru sayısı da fazladır.

Kur'an'ın önemli bir kısmı soru anlamı taşıyan ayetlerden oluşmaktadır. Bu soruların muhataplarında değişiklikler meydana gelmiştir. Soru ayetlerinin Mekkî ve Medenî ayetlerde kullanım yoğunluğunda farklılıklar mevcuttur.

2.6. Soru Ayeti İçermeyen Sureler

Kur'an'da soru sormanın uygun bulunmadığı şartlarla ilgili uyarılar da yer almaktadır. Yüce Allah, açıklandığı zaman hoşumuza gitmeyecek konular hakkında soru sormayı yasaklamış ve soruya verilecek cevapla mesuliyetin artabileceğine vurgu yapmıştır."[182] Bu bağlamda soru ayetlerinin olmadığı sureler tespit edilmiş ve *Şekil 4*.'de gösterilmiştir.

[180] el-Bakara 2/139.
[181] el-Bakara 2/189.
[182] el-Mâide 5/101-102.

Şekil 2: Soru Ayeti Bulunmayan Sureler

İçinde soru içermeyen veya soru biçiminde olmayan ayetlerin yer aldığı surelerin nazil olduğu dönemlere göre dağılımına baktığımızda bu tür surelerin yaklaşık 1/3'ünün Medine döneminde, 2/3'ünün ise Mekke döneminde nazil olduğu görülmektedir. Bu tür surelerin önemli bir kısmı kısa surelerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'AN-I KERİM'DEKİ SORU YAPILARI VE İÇERİĞİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kur'an'da bulunan soru yapıları din eğitimi bağlamında değerlendirildiğinde öğrencilerin eleştirel düşünmesini sağlayıp bir yandan düşünmeye yönlendirirken diğer yandan da dinî metinlere daha dikkatli yaklaşmalarına olanak sağlar. Kur'an-ı Kerim'deki soru yapıları ile soru-cevap metodu genellikle bir arada kullanılır. Soru yapıları muhataplarında değişiklikler meydana getirmek, onları üst düzey düşünmeye teşvik etmek, iyiye, güzele yönlendirmek ve uyarmak gibi faydalar içermektedir. Tarih boyunca kullanılan soru-cevap metodu; Sokrates'e kadar dayandırılır ve bu metodun eğitimde kullanımına sık sık başvurulur. Soru-cevap metodu ile öğrencide düşünme becerileri artar, konuya dikkat çekilir ve konuya olan ilgi artırılır. Eğitimde bu metodun özellikleri, sınırlılıkları ve kullanımı önemlidir. Din eğitiminde de diğer kullanılan metotların yanında (takrir, tedriç yaparak, yaşayarak öğrenme metodu gibi) sıklıkla kullanılan bu metot için en güzel örneklere Kur'an-ı Kerim ve hadislerde rastlamak mümkündür. Özellikle din eğitiminde soru-cevap metodu hem öğrencinin öğreneme sürecini hızlandırması hem de iletişimi başlatması bakımından önem arz eder. İletişim açısından doğru soruyu doğru muhataba yöneltme ve eksik soru ile eksik bilgilenme sürecinin riskleri de öğrencilere öğretilebilir. Yanlış soru ya da soruyu yanlış muhataba yöneltmenin zaman kaybına sebebiyet vereceği de vurgulanır.

3.1. Eğitimde Soru-Cevap Metodu

Yukarıda örneklerini gördüğümüz gibi içinde yaşadığımız dünyada birçok sorun ve soruyla karşılaşırız. Bazen soruları biz sorarız. Bazen kendisine soru sorulan taraf olabiliriz. Günlük hayatın içinde sürekli karşılaştığımız bu durum eğitim dünyasında karşımıza bir öğretim yöntemi olarak çıkmaktadır. Soru-cevap metoduna sınıf içi gerçekleşen faaliyetlerde sık başvurulur.[1] Eğitimde kullanılan soru-cevap metodu günlük

[1] R. Randolph Karch - Edward C. Estabrooke, *250 Öğretim Tekniği*, çev. İbrahim Yurt - İbrahim Paro (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963), 48.

hayattaki sorulardan ve cevaplardan farklıdır. Eğitimde kullanıldığında soru-cevap yönteminde taraflar öğretmen ve öğrencidir. Bunun yanında soru soran öğreticinin sorduğu sorulara önceden hazırlık yapması, sorduğu sorularla öğrencide düşünme sürecini başlatması, sorgulamaya rehberlik etmesi, ezberci cevaplardan kaçınılmasının sağlanması, öğrenciyi cesaretlendirmesi gibi birçok özelliği kapsar ve gündelik hayatta sorulan sorulardan kendisini ayırır.

Sokrates yöntemi olarak tanımlanan soru-cevap metodunda öğretici önceden hazırlamış olduğu sorularla öğrencinin aklında bulunan gerçekleri ortaya çıkarmayı ve bilgiyi öğrencinin kendisine buldurmayı amaçlar.[2] Sokratik sorgulamanın en kısa tanımını yapacak olursak karşımıza iki temel kavram çıkmaktadır, soru sormak ve sorulan soruya cevap aramak diyebiliriz. Bu metot öğreticinin yönlendirici sorularıyla sonuca götüren bir öğretim yöntemidir. İsmini filozof Sokrates'ten alan düşünme ve öğrenme yöntemidir. Yönlendirici sorular olarak da bilinir bu yöntem.[3] Sokrates metodu Sokrates ismi ile beraber ön plana çıkmış olsa da Çin'de Konfüçyüs'ün de bu metodu kullandığı belirtilmektedir. Sokrates metodunun tarihsel sürecine bakıldığında Hristiyanlıkta bu metot "katehet" ismi ile karşımıza çıkmaktadır. Bu isimle görevlendirilen eğitimciler küçük çocuklara bazı sorular sorarlar ve de bu soruların cevaplarını çocuklara ezberletmeye ve kavratmaya çalışırlardı. İslam dünyasında da bu metot farklı şekillerde kullanılmıştır. Mescitlerde, küçük çocukların gittiği "mahalle" ve "sibyan mektepleri"nde çocuklara inanç esasları soru-cevap metodu kullanılarak öğretilmiş ancak ezber cevaplar verdiren bir metot olarak sınırlı kalmıştır. Soru-cevap metodunun İslam dünyasında ki diğer bir ismi de "ilmihal usulü" olarak ifade edilmiştir.[4] Sokratik sorgulamanın diğer metotlardan en belirgin farklarını şu şekilde ifade edebiliriz; Sokratik sorgulamada sorular üzerinde durulur, sorular cevaplardan daha önemlidir. Öğretici ders vermez, açıklamada bulunmaz, konudan bahsetmez, kınamada bulunulmaz. Öğrenme ve öğretme sürecinin hâkim olduğu her alanda soru-cevap metodu çok eski tarihlerden itibaren

[2] Şeref Tan (ed.), *Öğretim İlke Ve Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2008), 299.
[3] Ward Farnsworth, *Sokratik Sorgulama* (İstanbul: Beyaz Baykuş, 2023), 21.
[4] Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler Ve Buldurma Yöntemi* (Ankara: Karakoç Yayınları, 1998), 137.

kullanılmıştır.[5] Soru-Cevap metodu zamanla Sokratik sorgulamadan uzaklaşmıştır. Öğrencileri ezbere yönlendiren, tekrara düşen sorular haline gelmiştir.[6]

3.1.1. Soru- Cevap Metodunun Özellikleri, Sınırlılıkları ve Kullanımı

Soru-cevap metodu etkili bir öğretim metodudur. Soru cevap öğrencilere önceden hazırlanmış uygun sorularla ve bu sorulara verilen cevapların eleştirilmesi ile gerçekleşen bir öğretim metodudur. Anlatma metodunun ileri bir düzeyidir.[7] Öğrenmeyi harekete geçiren ve yön veren bu metot belirli amaçlar içermektedir; doğru soru sormak ve bu soruya doğru cevabı verebilmek, öğrencilerin düşünmelerini, dil yeteneklerini kullanmalarını ve geliştirmelerini sağlamak, öğrencinin kendisini yazılı ve sözlü olarak rahat ifade edebilmesini sağlamaktır.[8]

Eğitimde kullanılan diğer metotlar gibi soru-cevap metodu da bazı sınırlılıklar içermektedir. Bu sınırlılıkları şöyle özetleyebiliriz:

1-Zaman ayırmayı gerektirir.

2-Kendisine soru yöneltilen öğrenci soruya cevap veremediğinde öğrencinin kendine olan güvenini zayıflatabilir.

3-Sorular sıradan olmamalıdır. Bu durum da nitelikli özel soruların hazırlanmasını gerekli kılmaktadır.

4-Hedefe uygun olmayan sorular konudan uzaklaşmaya yol açar ve öğrenmeyi zorlaştırır.

Soru-cevap metodunun eğitimde etkili bir şekilde kullanılabilmesi için dikkat edilmesi gerekenleri şöyle özetleyebiliriz: [9]

1- Soru bir amaç taşımalıdır. Sorunun kazanımı hakkında düşünülmelidir.

2- Sorular öğrenci seviyesine uygun olmalıdır.

---

[5] Musa Turşak, "Ayet Ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (03 Aralık 2020), 1235.
[6] Richard Paul - Linda Elder, *Sokratik Sorgulama Sanati* (İstanbul: Psikonet, 2023), 100.
[7] Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din Öğretimi* (Ankara: Gün, 1997), 130.
[8] Tan, *Öğretim İlke Ve Yöntemleri*, 299.
[9] Bilgin - Selçuk, *Din Öğretimi*, 131-133.

3- Kısa cevaplı sorular yerine öğrencinin zihin becerilerini harekete geçirebilecek sorular sorulmalıdır.

4- Sorular sınıfın tamamına yöneltilmeli, söz hakkı verilirken adil davranılmalıdır.

5- Soru yöneltildikten sonra öğrenciye düşünmesi için yeterli bir süre verilmelidir.

6- Öğretmen soru-cevap metodunu uygularken sınıfı kontrol etmeli doğru veya doğruya yakın cevap verenleri başarılarından dolayı takdir etmeli, yanlış cevap veren öğrenci utandırılmaktan kaçınılmalıdır. Konuşmaktan çekinen öğrencileri cesaretlendirmelidir.

7- Öğretmen dersin konusuyla ilgisi olmayan soruları dersin sonunda veya başka bir gün soruyu hatırlatarak geçiştirmeden cevaplamalıdır.

8- Soru sayısı ve ders süresinin doğru orantılı olması sağlanmalıdır.

9- Eleştirel düşünceye uygun bir ortam hazırlanmalıdır. (duygudaşlık, doğruluk, açık fikirlilik, özerklik, öz eleştiri, akılcılık)[10]

10- Güdülemeye, dönüt oluşturmaya, bazı becerileri geliştirmeye katkı sağlamalıdır.

11- Öğretmen rehberlik yapmalıdır. Doğrudan bilgiyi vermemelidir.

12- Okulda öğrenilen bilgiler ve sorgulamalar günlük yaşamla birleştirilmelidir.

Soru-Cevap Metodunun Üstün Yönleri: [11]

1- Soru-cevap metodu amacına uygun kullanıldığında öğrencinin zihin becerilerini geliştirir.

2- Soru-cevap metodu sınıfın dikkatini çekerek dersi canlı tutar.

3- Sorular konunun pekiştirilmesini ve tekrarını sağlar.

4- Farklı alanlarda yapılan birçok ders için uygun bir metottur.

3.1.2. Kur'an-ı Kerim'de Soru-Cevap Metodu

İnsanın sorular aracılığı ile öğrenmek gibi bir yeteneği vardır. İnsanın bu yeteneği itibarıyla Allah insana (se-e-le) kökünden türeyen kelimelerle ve farklı tarzdaki soru

[10] Paul - Elder, *Sokratik Sorgulama Sanati*, 92.
[11] Bilgin - Selçuk, *Din Öğretimi*, 130.

cümleleriyle beraber soru-cevap metodunu kullanmıştır.[12] Yüce Allah insana çeşitli sorular yöneltmiştir. Soru yoluyla insanla iletişime geçilmiştir.[13] Bu öğretim yöntemi ile insan, diyaloğa zorlanmıştır.[14] Bazı ayetlerde de sorularla birlikte cevabı da verilmiştir. Ayetlerde insanlardan Allah'a, peygambere yöneltilen sorular olmuştur. Sorulan sorularla zihinler harekete geçirilmiştir. Dikkatler çekilmiş, öğrenme meydana gelmiştir. Azarlama ve kınamada bulunulmuş, hatırlatmalar yapılmış, vaad ve tehdit bazen aynı ayetlerde bazen farklı ayetlerde yer almıştır, bunlarla birlikte ümit, uyarı, teselli, cahillikleri ortaya çıkarma, sevinç, şaşkınlık, reddetme, misal, nasihatte bulunmak, merhamet, küçümseme, korku, hitap, emir, edep, cehennemin korkunçluğu, alay ve eğlence anlamı içeren soru başlıkları karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an'da soru sorulması teşvik edilmiştir. *"Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun"*[15]

Kur'an-ı Kerim'de hakkında soru yöneltilen konular incelendiğinde farklı başlıklarla karşılaşılmaktadır. Bu başlıklar tek tek incelendiğinde soru-cevap metodunun Kur'an da özel bir yerinin olduğu görülecektir. Kur'an'da bulunan soru-cevap cümleleri arasında farklılıklar mevcuttur.[16] Bazen soruyu başka kişiler sorar cevabını Kur'an-ı Kerim verir.[17] Başka bir zaman da soruyu Kur'an-ı Kerim sorar başkalarından cevap ister.[18] Yine başka bir vakitte soruyu da soran cevabını da veren Kur'an-ı Kerim'dir.[19] Başka bir zamanda sorular da cevaplar da Peygambere yöneltilmektedir.[20]

Kur'an'da ayetlerin bazıları sorulara cevap olarak inmiştir. Cevap içeren sorular içinde karşılaştığımız ayetlerden bir tanesinde kıyamet ile ilgili soru sorulup ayette sorunun cevabı verilmiştir.[21]

[12] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler Ve Buldurma Yöntemi*, 193.
[13] Gümrükçüoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili*, 282.
[14] Gündüz, *Kur'an'da İnzar Metodu Ve Eğitsel Değeri*, 63.
[15] el-Enbiyâ 21/7
[16] Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, 2022, 487-488.
[17] el-Bakara 2/217
[18] el-Enbiyâ 21/24
[19] el-Kāria 101/1-5
[20] Sebe' 34/24
[21] en-Nâziât 79/42-45

Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler uyarma ve açıklama içeren sorulardan oluşur. Allah inanan kulunu kimleri dost edineceği noktasında uyararak neden dost olmamaları gerektiğini de açıklar.[22]

Kur'an ayetlerinin bir kısmı da hatırlatma anlamı taşıyan sorulardan oluşur. Ayette Yüce Allah tarafından kıyamet ile ilgili bir hatırlatma yapılıyor insanlara[23], Peygambere yapılan hatırlatma da karşımıza soru-cevap şeklinde çıkmaktadır. Allah özelde kulu ve elçisi Hz. Muhammed'e genelde bütün insanlara verdiği nimetleri hatırlatıyor. *" O seni yetim bulup barındırmadı mı?"*[24]

Soru ayetleri zaman zaman duygulara da hitap eder ve kişiyi düşündürür, doğru ve güzele yönlendirir, iyiliklere teşvik eder.[25]

Müşriklerin itirazlarını cevaplayan sorular bizlere Kur'an- Kerim'in soru yoluyla nasıl cevaplar verdiğini göstermektedir. Yüce Allah kendisine ortak koşan insanların bu işte kendilerine fayda-zararı olmayan ve olamayacak varlıklara verdikleri önemi eleştirip, onların sorularına cevap verir.[26]

Kur'an-ı Kerim'de soru sormanın uygun bulunmadığı şartlarla ilgili uyarılar da yer almaktadır. Yüce Allah, açıklandığı zaman hoşumuza gitmeyecek konular hakkında soru sormayı yasaklamış ve soruya verilecek cevapla mesuliyetin artabileceğine vurgu yapmıştır."[27]

Kur'an-ı Kerim'de soru sormanın ilkeleri;[28]

1- İnsan her şeyi sormamalıdır.

2- Soru zamanında sorulmalıdır.

3- Soru konunun uzmanına sorulmalıdır.

4- İnsan anlayabileceği, kavrayabileceği bilgileri sormalıdır.

---

[22] el-Mümtehine 60/1
[23] el-Hâkka 63/3
[24] ed-Duhâ 93/6
[25] el-Bakara 2/189
[26] Yûnus 10/18
[27] el-Mâide 5/101-102
[28] Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, 2022, 488-492.

5- Soru iyi niyet taşımalı ve soruyu soran samimi olmalıdır.

6- Kur'an'ın koyduğu ilkelere uygun sorulara cevap verilmelidir.

7- Cevabını bilmediği sorulara bilmiyorum denilmelidir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de soru-cevap metodu yanında kullanılan diğer öğretim metotlarından şunlar öne çıkar;[29]

1- Öncelik Metodu

2- Ortak Noktayı Tespit ve Öne Çıkarma

3- Kıssa Metodu

4- Tekrar Metodu

5- Benimsetme/Soğutma (Terğib ve Terhib) Metodu

6- Gözlem

7- Tasvir

8- Temsil (Benzetme, Örneklendirme) Metodu

9- Soru-Cevap (İsticvab)

10- Tartışma (Cedel ya da Mücadele)

11- Karşılaştırma (Mukayese)

3.2. Soruların Din Eğitimi ve Öğretim Yöntemleri Üzerine Etkisi

Din eğitimi insanın anlam arayışına cevap verebilecek güce sahip olan bir araştırma sahasıdır.[30] Anlam arayışında olan bireyin derinlemesine düşünmesine katkıda bulunur ve bu noktada da çeşitli öğretim metotlarını kullanır. Muhatabının yaratılışına ve birikimine uygun olan soru ayetleriyle, derinlemesine düşünme ve sorgulama sürecine olumlu etkilerde bulunur.

Soru ayetlerinin derslerde aktif bir biçimde kullanılması dersin işlenmesine canlılık katarken konunun anlaşılmasını sağlar. Ayetlerin amacı olan sorgulamanın,

[29] Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Pınar, 2015), 143-192.
[30] Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce kitabevi, 2003), 194.

derinlemesine düşünmenin gerçekleşmesine imkân sağlar ve gerçekleri öğrencinin kendisi tarafından bulunması amacını da gerçekleştirir.[31] Öğrencinin dini metinlerle olan bağını da güçlendirir.

Soru ayetleri öğretim metotları açısından değerlendirildiğinde öğrenme için önemli olan ilkeleri;[32] motivasyon, hazır bulunuşluk, aktif katılım, ekonomiklik, anlamlı tekrar, dikkat çekme, dönüt vb. içerisinde barındırır ve öğrenmenin ciddi anlamda gerçekleşmesine büyük katkı sağlar.

Soru ayetlerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde aktif bir biçimde kullanılması ile küme çalışma yöntemi ve bireysel çalışma yöntemi[33] de sürece dâhil edilerek diğer öğrenme metotları öğrenme ortamını zenginleştirilir ve öğrenmeyi kolaylaştırılarak din eğitimi sürecine olumlu katkıda bulunulur.

Soru ayetleri ile Allah muhataptan derinlemesine düşünmesi, zihnini harekete geçirmesini ister. Din eğitiminde kullanılan yapılandırıcı yaklaşım teknik olarak Kur'an-ı Kerim'deki soru ayetleri ile benzer amaçlara sahiptir; öğrencinin bilgiye sorgulayarak, çabalayarak, aktif bir şekilde ulaşmasını sağlar.[34]

Kaynaklarda soru sorarak eğitmenin din eğitiminde kullanılan ilk metot olduğu ifade edilmiştir.[35] İlk metot olarak kullanılan bu metot Kur'an-ı Kerim'de de sık sık kullanılmıştır ve dikkatleri çekmiştir. Soru ayetleri ile din eğitiminde kullanılan önemli öğretim ilke ve metotlarının iç içe olduğu özellikle soru-cevap metodunun zaman zaman öne çıktığı görülecektir.

3.3. Soru İçeriğinin İletişim Üzerindeki Rolü

İletişim bireylerin duygu, bilgi ve düşüncesini başkalarına karşılıklı aktarmasını sağlayan bir süreçtir. Sözlük anlamına baktığımızda bir hadiseyi, bir fikri iletmek, ulaştırmak ve karşılıklı yürütülen bir süreç anlamlarına gelmektedir.

[31] Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2001, 216.
[32] Tan, *Öğretim İlke Ve Yöntemleri*, 114-121.
[33] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler Ve Buldurma Yöntemi*, 91,128.
[34] Mahmut Zengin, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2011), 122.
[35] Bayraktar Bayraklı, *İslâmda Eğitim* (İstanbul: Dergâh, 1980), 218.

Allah, yarattığı kulunu kendi haline bırakmamış onunla iletişimini sözsüz, kevni ayetleriyle başlatmıştır.[36] Kulunun fıtratını bilen Yaratıcı kevni ayetleri yeterli görmeyerek insanla olan iletişimini sözlü mesajı olan vahiy yoluyla devam ettirmiştir.[37] Soru ayetleriyle de iletişimde özel bir boyut oluşturmuştur. İnsanın soru sorması yaratılışına özgü bir durumdur, sorulan sorularla zihin harekete geçerek er ya da geç cevaplarını bulur ve etkili bir iletişim hali söz konusu olur. Sorular, içeriği ile muhatapta etkileşim yaratır, değişiklikler meydana getirir.

Allah muhatabı ile iletişim kurarken muhatabın içerisinde bulunduğu hali dikkate almıştır. Sorular bazen isimle bazen fiille meydana gelerek muhatabın ilgisi canlı tutulup, dikkati çekilmiş ve etkili bir iletişim sağlanmıştır.

Soru-cevap metoduna göre Kur'an-ı Kerim'de sorular dört farklı şekilde sorulmaktadır.[38]

1- Hatırlatma: Allah'ın insana verdiği nimetleri hatırlatmasıyla insanı iyiye ve doğruya davet etme, kötülüklerden uzaklaştırma.[39]

2- Uyarma ve açıklama: İnsanın yaptıklarını düşünmesini sağlamak amacıyla soru yöneltme.[40]

3- Duygusal sorgulama: Sadece insanın zihnine değil zaman zaman duygularına da soru ayetleri ile hitap etme ve insanı harekete geçirme.[41]

4- Delili ispat için tartışma: Soru yoluyla inatçı inkârcılara delil getirerek bir tartışmayı yönlendirme.[42] "*Üstlerinde kanatlarını açа kapaya uçan kuşları hiç görmediler mi?*"[43]

Kur'an'ın soru metoduna bakıldığında Yaratıcının insanla bir iletişim halinde olduğu açıktır. Sorulan soruların amacı muhatabı köşeye sıkıştırmak, zorda bırakmak değil, uyuyan zihinleri uyandırmak, dikkatleri çekmek, hatırlatma ve uyarılarda bulunmak

[36] el-Alak 96/1.
[37] Gümrükçüoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili*, 100.
[38] Bayraklı, *İslâmda Eğitim*, 40.
[39] el- Bakara 2/122, 211.
[40] el-En'âm 6/12.
[41] et-Tevbe 9/38.
[42] Zahir b. Avvad-el-elmaî, *Kur'an'da Tartışma Metotları*, çev. Ercan Elbinsoy (İstanbul: Pınar, 1984), 11.
[43] el-Mülk 67/19-21.

önemli bilgileri açıklayarak bireyin doğruyu bulmak için derinlemesine düşünmesini sağlamaya yardımcı olmaktır.[44]

3.4. Soru Kavramının Din Eğitimi Üzerindeki Etkisi

Eğitim öğretim açısından kullanılacak her bir yöntem kendine has faydalar yanında bazı sınırlılıklar içermektedir. Bu bağlamda soru kavramının anlam ve önemi, din eğitiminde soru kullanımının rolüne vurgu yapmayı gerektirmektedir.

3.4.1. Soru Kavramının Anlamı ve Önemi

Soru; öğrenme serüvenini bazen başlatan bazen devam ettiren bazen de sonlandıran bir kavrayış sağlamak için muhataba yöneltilen mesajı aktarmadaki en önemli araçtır. Soru muhataba yöneltilirken temel amaç nedir? Niçin yöneltilmektedir? Kime yöneltilmelidir? Sorunun sorulma üslubu ve zamanı önemli midir? Gibi temel noktalar belirlendikten sonra insanın merak duygusunu harekete geçirecek kalıpla soru muhataba aktarılır. Soru bazen metnin ya da konuşmanın başında bazen ortasında bazen de sonunda kendine yer bulur. Bu şekilde hem konuya hem de anlatıma zenginlik katılır. Bu metod aynı zamanda ilahi mesajın anlaşılmasında sık sık kullanılmıştır.

3.4.2. Din Eğitiminde Soru Kullanımının Rolü

Din eğitimi sosyal bir bilim olarak karşımıza insanın kendini bulmasına imkân sağlayan araştırma alanı olarak, çıkmaktadır.[45] Bu araştırma alanı insanın kendisini bulmasına yardımcı olurken insanın fıtratına uygun yol ve metotlardan istifade eder. İnsanın fıtratına uygun metotlardan biri de muhatabının zihnini açması, bilmediği konularda açıklık getirmesi gibi özelliklere sahip olan soru-cevap metodudur. Bu metodun neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğunu ifade edebiliriz çünkü insan yapısı gereği meraklı bir varlıktır çevresinde neler olup bittiğini öğrenmek ister ve bunun için de sorular sorar. Bu merak duygusu insanın bebekliği ile başlar diyebiliriz. Kendisini ve çevresini tanımaya, anlamaya, öğrenmeye çalışan bu küçük birey konuşmaya başlamasıyla birlikte "bu ne" sorusu ile iletişime geçer ve öğrenmeye yol açılır.[46]

---

[44] Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2001, 217.
[45] Gündüz, *İslam,Gençlik ve Din Eğitimi*, 194.
[46] Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, 2022, 483.

Kur'an-ı Kerim ile Allah (cc) eğitiminden geçen Hz. Muhammed (sav) muhataplarını eğitirken kullandığı metodları şu şekilde sıralayabiliriz;[47]

1-Tedricilik

2-Soru-Cevap

3-Egzersiz ve Tekrar

4-Kıssa ile Eğitim

5-Duyguları Eğitme

6-İkna Ederek Eğitme

Birçok öğretim metodunun kullanıldığı Din eğitiminde en büyük eğitimci Hz. Muhammed (sav) de soru-cevap metodunu bütün boyutlarıyla kullanmıştır.

Hz. Peygamberin hadislerinde soru-cevap metodunun boyutları incelendiğinde;

Peygamberimiz (sav) her zaman sorulara açık olması İslam'ı öğrenenlerde büyük bir soru sorma arzusuna uyandırmıştır ve Peygamber'e (sav) sorular sormuşlardır. "Sana soruyorlar" ifadesiyle başlayan soru ayetleri bunu açıkça göstermektedir.[48] Peygamber sorulan soruları cevapsız bırakmamıştır. Bazen sorulan sorulara Allah (cc) Kur'an'da cevap vermiş bazen de Peygamberimiz bu soruları cevaplandırmıştır. Hz. Muhammed sahabenin sorduğu soruları bir eğitim aracı olarak değerlendirmiş ve hadislerin büyük bir bölümü de gelen sorulara verilen cevaplardan oluşmuştur. Sahabe bütün sıkıntılarını rahatlıkla Peygambere sorabiliyor ve soruları cevaplanıyordu. İnananlar soru sorduğu gibi inkârcılar da zaman zaman Peygambere soru sorabiliyordu ancak inananların sorma niyetleri ve sordukları sorular ile inkârcıların soruları birbirinden farklıydı. Müminler inanmak için, müşrikler ve münafıklar ise tartışmak ve inkâr etmek için soruyorlardı.[49]

Bu metodun önemi ile ilgili bazı hadis-i şerifler dikkatleri çekmektedir. [50]

---

[47] M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münâsebetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987), 64-76.
[48] el-Bakara 2/215. ; el-Mâide 5/4. ; el-A'râf 7/187.
[49] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler Ve Buldurma Yöntemi*, 198.
[50] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler Ve Buldurma Yöntemi*, 197-198.

"İlim definelerdir ve o definelerin anahtarı da sualdir." buyurmaktadır.[51]

" Bilgisizliğin şifası sormaktır."[52]

Bireyin sorular yöneltmesi neleri merak ettiğini, ilgisinin nereye olduğunu, hangi problemlerinin olduğunu açıklaması açısından dikkat gerektirir. Birey soru sorarak neye ihtiyacı olduğunu belirli bir ölçülerde ifade etmiş olur. Bireyin ihtiyacına göre hazırlanan cevaplar bilginin doğrudan öğrenilmesini kolaylaştırır, eğitimcinin işinde başarılı ve faydalı olmasını sağlar. Soru soran öğrenci öğrenmeye istekli olduğunu da göstermiş olur.[53] Bu noktada Hz. Muhammed'i (sav) besleyen vahiy ona soru sormanın da ilkelerini öğretmiştir.

3.5. Kur'an'daki Soru Yapılarının Din Eğitimi Açısından Analizi

Gramer özelliklerinin din eğitimi açısından değerlendirilmesi, soru türlerinin eğitimdeki yeri ve soruların düşündürme, ikna etme ve öğretme amaçları bir arada değerlendirildiğinde şu özellikler öne çıkmaktadır.

Dil insanlık tarihi boyunca gelişen yapısı ile her gün yeni kelimeler, yeni anlatımlar, yeni kalıplar oluşturmaktadır. Arapça gramer yapısı bu noktada kendine has bir zenginliğe sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de soru ayetleri birçok zenginliği barındırmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'deki soru üslubu incelendiğinde kullanılan ifadelerin sadece soru anlamı için kullanılmadığı göze çarpmaktadır. Muhatabını öncelikle düşündürmek, bu süreçte zihnini canlandırmak, bir bilgi kaynağı olarak kullanılan selim akıl yoluyla hakikatin bilgisine varmayı sağlamak gibi fonksiyonlara sahiptir.

Kur'an-ı Kerim öncelikle muhatabından soruya hemen cevap beklemez onun yerine anlatılan mesaja odaklanıp alacağı mesajı ibret nazarı boyutuna da taşır. Bu süreç düşünmeyi bir ibadet haline getirir.

"Bir saat tefekkür bazen bir sene ibadetten daha hayırlıdır." [54]

---

[51] İsmail b.Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l hafâ ve müzîlü'l-ilbâs'ammâ iştehere mine'l-ehâdis'alâ elsîneti'n-nâs* (Kahire, 1352), 2/65.
[52] İbni Abdilber, *Camiu Beyani'l-ilm Fadlihi* (Kahire, 1975), 114.
[53] Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, 2022, 485.
[54] Suyutî, *Camiu's-Sağir*, II/127; Aclûnî, I/310

İnsan kendisini merak ettiği kadar geçmişini de merak eder. Kur'an-ı Kerim'de kıssalar muhataba bazen soru kalıpları ile aktarılır ve muhatapları düşünmeye sevk için sorularla muhatap kılınır.

Bu süreçte gerek kıssalarda gerekse diğer anlatımlarda soru vasıtası ile konu derinlemesine incelenir. Soru yapısında görülen farklılıklarla Kur'an-ı Kerim'in eğitici özelliği öne çıkmaktadır.

3.5.1. Gramer Özelliklerinin Din Eğitimindeki Yeri

Kur'an-ı Kerim'de bulunan sorular Arapçanın dilbilgisi yapısına göre şekillenmiştir. Gramer özellikleri bakımından soru yapıları çeşitli yönleri ile değerlendirildiğinde şu noktalar öne çıkmaktadır. Tek tip soru kalıbı yerine çeşitli yapılarda kalıplar kullanılmıştır. Soru yapısı bazen fiille bazen de soru harfleri ve soru isimleri (soru edatları) ile oluşturulmuştur. Bu noktada 1. bölümde örnekleri verilen şu yapılar öne çıkmaktadır.

1. Soru harfleri 'Hemze' ve 'Hel' yardımı ile oluşturulan sorular ki bu sorulara bazen evet ya da hayır ile bazende açıklama yapılarak kısa cevaplar verilmiştir.
2. Soru edatı olan (أَمْ) ile oluşturulmuştur. Cevabı 'evet' ya da 'hayır' olmayan bu soru tipinde hemze ile beraber em (أَمْ) edatı yer alır. Bu soru yapısında tercih sorulurken bazen kısa cevap istenir bazen de benzetme ve karşılaştırma yapılarak fark ortaya konulur.
3. Olumlu olmayan olumsuz soru yapıları (مَا / لَمْ) gibi olumsuzluk edatları ile sağlanmıştır. Cevabın durumuna göre olumlu olması halinde cümleye bela (بَلَى) ; olumsuz olması halinde neam (نَعَمْ) edatları ile başlanması genel kuraldır. Mesela insanın Rabbini tanıması bağlamında (بَلَى); cevabının verilmesi unutana hatırlatma hatırlamayanında kayıplarına vurgu yapar.

Soru İsimlerinin durumunu şöyle özetleyebiliriz.

مَنْ مَا مَنْ ذَا مَا ذَا مَتَى اَيَّانَ اَيْنَ كَيْفَ اَنَّى كَمْ اَىٌّ

Bu soru isimleri Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde soru harflerinin dışında soru yapıları oluşturmak için kullanılmıştır. Örneklerini tablo 1'de işlediğimiz soru harfleri ve soru edatları başına geldikleri cümlelere soru anlamı kazandırmışlardır. Mekkî surelerde bu yapıda gelen soru sayısı daha fazladır. Bu konu ayrıca muhataplarına göre soru yapıları başlığında işlenmiştir. Soru yapılarındaki çeşitlilik ile anlatım monotonluktan akıcılığa

bir soru edatı veya fiil kullanılarak sağlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in soru yapısında kullanmış olduğu farklılıkları derslere yansıtılmalı, öğrencilerin dikkatleri çekilerek canlı tutulmalıdır. Öğrencilere hep aynı kalıplarla soru yöneltilmesi yerine ilahi mesajdaki gibi çeşitliliğe gitmek öğrenmenin kalıcı hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

3.6. Kur'an-ı Kerim'de Öğrenme Amaçlı Soruların Yapı ve İçerik Analizi

Kur'an-ı Kerim'de sorular farklı yapılarda ve amaçlarla yöneltilmiştir. Soruların yapıları fiille "Sana soruyorlar" şeklindedir. Amaçları bakımından sorular öğrenmeye teşvik ederken düşündürme ve ikna etme süreçlerine de önemli katkılarda bulunur. Din eğitimi bağlamında incelediğimizde öğrenme amaçlı sorulan sorularla ilgili çeşitli konularda müminler tarafından yöneltilen sorular olduğu ve müminlerin bilgi edinme ihtiyaçları nedeniyle soru yönelttikleri soru ayetleri ile vurgulanmaktadır. Sorudan sonra gelen cevap ile müminlerin ihtiyaç hissettikleri bu konulara önem verildiği görülmektedir. Mekkî surelerdeki soru ayetlerinde öğrenme daha çok bireysel bir gelişim sağlarken, Medenî surelerdeki soru ayetleri toplumu ilgilendiren konularda ve yaşanılan toplumu geliştirecek özelliklerle öne çıkmaktadır. Bu bilgilere tablo 2 den ulaşabiliriz.

3.7. Soru İçeriklerinin Tematik Olarak Değerlendirilmesi

Kur'an-ı Kerim'de geçen soru ayetleri tek bir konu etrafında şekillenmemiştir. Muhataplarının ihtiyaçlarına ve bulunulan döneme göre soru ayetlerinin içeriklerinin değiştiği dikkat çeker. Bu çalışmada içerik üç ana başlık; inanç ibadet ve ahlak konuları olarak tasnif edilmiştir. İnanç başlığı inanç esaslarına göre alt başlıklara ayrılmıştır. İbadet konu başlığı başlıca ibadetler olarak kendi içinde tasnif edilmiştir. Ahlak konu başlığı da Allah'a karşı ahlaki görevler ve bireyin kendisine ve çevresine karşı Ahlaki görevler olarak tasnif edilerek incelenmiştir.

3.7.1. İman ve İnanç Konuları İle İlgili Değerlendirme

Din eğitimi öğretim metotları bağlamında iman kavramının nasıl ve ne şekilde öğretileceği soyut olmasından dolayı önemli bir sorundur. İman kavramı ile ilgili sorulan sorulara bakıldığında iman, tasdik, ikrar, imanın artması ve eksilmesi gibi meseleler karşımıza çıkmaktadır.[55] Öğrenciye iman kavramı öğretilirken önce öğretmen konuyla

[55] Fatih Çakmak, "Din Öğretiminde Kavram Öğretimi 'İman' Kavramı Üzerine Bir Deneme", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2017), 60.

ilgili soru-cevap metodu ile soru içerikli ayetlerden birini yöneltebilir. Dikkatleri çekip böylece öğrencinin zihnini derse hazır hale getirir. Bu sayede öğrenci güdülenerek öğrenmeye hazır hale getirilir, konu işlendikçe öğretim gerçekleşmiş olur sona doğru konunun önemi vurgulanarak diğer soru ayetleri aktarılabilir. Daha sonra da konunun sunuş yoluyla anlatımı gerçekleştirilerek ders tamamlanır.

Allah inancı ve ahiret inancı ile alakalı olarak Mekkî ayetlerde soru kalıpları yoğundur. Medenî ayetlerde ise Mekkî olanlara nazaran soru sayısı az olmakla birlikte yoğunluk hemen hemen aynıdır.

Din derslerinde tevhid konusunun anlatımı meselenin soyut olması nedeniyle zor bir konudur. Çocukların somut işlem döneminde [56]olanları için yapılması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz: 1. Allah sevgisi ön planda tutulmalı, 2. Müsamahalı ve hoşgörülü olunmalı, 3. Tedricîlik ilkesine dikkat edilmeli, 4. Mekân ve zaman iyi ayarlanmalı, 5. İdeal kişiler örnek verilmeli, 6. Çocuğun dikkati etraftaki eşyalara ve olaylara yönlendirilmelidir.[57] Tevhid konusu anlatılırken öncelikle inanç başlığı ile giriş yapılıp öğrenciye Allah'ın var ve bir olduğunu ifade eden soru ayetiyle bu bilgi aktarılabilir. Örneğin *"De ki: "Allah'ı bırakıp da size zarar da veremeyen yarar da sağlayamayan varlıklara mı kulluk ediyorsunuz! Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir."*[58] Böylece öğrenci soru ayetiyle ile muhatap olup derinlemesine düşünme fırsatı bulmuş olur. Ders işlenirken sunuş yoluyla işlenebilir temel kavramlar yerleşir. Daha sonra öğretimin gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek maksadıyla soru-cevap metoduna tekrar başvurulur.[59]

Kur'an-ı Kerim'de Ahiret inancı sık sık tekrar edilen bir konudur. Önemini vurgulamak ve insanda sorumluluk duygusunu geliştirmek soru kalıplarında bu konuya yer verilmiştir. Dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki ilişkiyi sıkı tutmak ve inananların manevi dünyasını yüceltmek gibi amaçlarla da konunun tekrarı yapılmıştır.[60] Özellikle soyut dönemi içermesi nedeniyle somut dönemdeki bir öğrenciye konu anlatılırken uzak zaman yerine kısa zaman olgusu ile örnekler verilebilir.

---

[56] *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Dönmez - H. Nermin Çelen (Ankara: İmge Kitabevi, 2015), 345.
[57] Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (İstanbul: Timaş, 2018), 8.
[58] el-Mâide 5/76
[59] Mustafa Öcal, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri* (İstanbul: ensar, 2015), 161.
[60] Bekir Topaloğlu, "Âhiret" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), C.1, s.546.

Meleklere iman konusunda Mekkî ayetlerde bir Medenî ayetlerde ise beş soru kalıbı öne çıkmaktadır.

Peygamberlere iman konusu soru kalıbı olarak Mekkî ve Medenî surelerde birbirine yakın olmakla birlikte Mekkî ayetlerde daha da öne çıkar. Ders esnasında nübüvvet konusu işlenirken başlangıçta soru ayeti verilerek soru-cevap metodu kullanılabilir. Öğrenci konuya hazırlanır peygamber ve peygamberlik ile ilgili kavramlar için zihinler harekete geçirilir, merak uyandırılır.[61]Nübüvvet konusu ile ilgili başka soru ayetlerini de ders esnasında yer verilerek öğrencinin Kur'an-ı Kerim'le bir bağ oluşturması sağlanabilir. Kitaplara iman bahsi Mekkî surelerde işlenmiş olmakla birlikte Medenî surelerde ilahi mesaja vurgu aklı kullanma ile beraber zikredilir. Kitap ve peygamber olguları ayetlerde birlikte zikredildiği için konu bu bütünlük göz önünde tutularak verilmelidir.

Kader ve kazaya iman konusu ise soru kalıbı olarak Mekkî ayetlerde yer almamaktadır. Medenî surelerde ise az geçmekle birlikte evrendeki düzene atıf yapılarak Allah (cc) iradesi öne çıkarılır. Medine toplumu dini ve ahlaki bağlamda daha hazır hale geldiği için çeşitli erdemlerle beraber sabır ve teslimiyeti önceler. Konu olarak günümüzde en çok soru gelen alanlardan biridir. Evrensel yasalar konusu işlenirken okunacak ayetler bu bağlamda kullanılabilir.

3.7.2. İbadetle İlgili Soruların Din Eğitimine Etkisi

Allah'a imanın görünen yanını ibadetler oluşturur. İbadet kulun Allah (cc) ile bağını şekillendirir ve Kur'an-ı Kerim- sünnet çizgisindeki esaslara göre yapılır. *"İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?"*[62] ayeti bu işin ameli boyutunu öne çıkarır. Kişinin yaratıcı ile bağını sağlamlaştırmak için her bir ibadetin farklı fonksiyonu vardır. İbadetler din eğitiminde bireyin hem bireysel hem de sosyal gelişimine katkıda bulunur. Bu sebeple soru yapılarında zaman zaman öne çıkar.

Düzenli ibadetler başlığında, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler zikredilirken bazen niyetle her türlü iş ibadete dönüşebilir. Nerdeyse her bir ibadetle ilgili soru yapılarına rastlamak mümkündür. Tablo 5'te bu bilgilere yer verilmiştir. Mekki surelerde yer alan

[61] Öcal, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri*, 213.
[62] el-Ankebût 29/2.

soru kalıpları ve diğer ifadeler namaz zekâtla birlikte zikredilir. Mekke döneminde namaz bedensel bir ibadet olarak farz kılınmışken mali ibadet olan zekât ve infak konusu da birlikte işlenmiştir. Medenî surelerde hac ve zekât farz kılındığı için işlenmiş olup soru yapılarında örnekleri Tablo 6'da görülür.

Oruç konusu direk açıklanmış olup ilginç bir şekilde soru yapılarında görülmez.

İbadet konusu öğrenciye anlatılırken hayatı şekillendirme yönüne vurgu yapılmalıdır. Mesela namazın kötülükten alıkoyması, zekâtın paylaşma ve yardımlaşma yönü, haccın kardeşlik ve bir araya gelmeye katkısı, orucun empati oluşumuna katkısı zaman zaman soru kalıpları ile desteklenerek aktarılabilir.

3.7.3. Ahlaki Konular İle İlgili Değerlendirmeler

Ahlak konuları soru yapılarında hem Mekkî hem de Medenî surelerde Tablo 7 ve 8'de görüldüğü üzere öne çıkmaktadır. Öncelikle Allah'a (cc) karşı sorumluluklar konusu soru yapılarında ve içeriğinde sıklıkla yer aldığı görülür. Bu da konunun önemini ortaya koyar. Kişinin kendine ve çevresine karşı ahlaki sorumlulukları da bir çok surede geçmektedir. İnsanlığın daha güzel bir yaşam için geçmişi iyi okumasını hataları tekrar etmenin önüne geçmek ve mesajların kaçırılmamasını öğütler. Tablo 7'de görüldüğü üzere Mekke toplumunu inşa edecek Hz. Muhammed'in nasıl bir yol takip edeceğine dair mesajlar da görülecektir. Mekke toplumu öncelikle şirk ile tevhid inancını ifsat etmiş sonra da bunu hayatının her alanına taşımıştır. Hz. Peygamber bu noktada ilahi mesajla bir yandan inancı düzeltirken bir yandan da toplumu ahlaki olarak kemale taşımakla görevlidir. Mekke toplumundaki iyi örnekler devam ettirilirken kötü örnekler yeni ve iyi örneklerle yer değiştirmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki soru örnekleri bu hususu desteklemektedir.
Medeni surelerde ise soru yapıları diğer ayetlerle birlikte okunduğunda bireysel ve toplumsal hususlar çevre ile beraber öne çıkarılmaktadır. Bireysel deneyimle başlayan ahlak serüveni toplumsal olanla beraber işlenerek taçlandırılmıştır. Ahlak çok boyutlu bir yapı arz eder. Medine'de ki toplumsal yapı gerek inanç gerek ibadetlerle ilgili hususlarda belli bir mesafe kat ettiği için artık ahlaki değerler bireysel ve toplumsal bazda içselleştirilebilir hale gelmiştir. Soru yapıları ise daha çok sorumlulukları hatırlatıcı kalıpta gelmiştir.

3.7.4. Muhataplarına Göre Soruların Yapıları ve İçeriğinin İncelenmesi

Soru muhataba yöneltilir ve muhataptan cevap beklenir. Kur'an-ı Kerim'de soru yapısı ile muhatap arasındaki ilişki incelendiğinde çeşitli inanç grubunda olan muhataplarına (mümin, münafık, müşrik, kâfir, ehl-i kitab) hep aynı soru yapısı ile soru yöneltmemiş olduğu Tablo 1'de görülmüştür. Dikkatleri canlı tutmak ilahi mesajın anlaşılması açısından önemli bir özelliktir. Bu da örneklerde görüldüğü üzere inanç penceresinden muhataplara yöneltilen soru yapılarında ve kalıplarında farklılık olarak ortaya çıkar. Bazen muhatap bazen ihtiyaç bazen de zihni canlı tutmak için farklı soru yapılarına yer verilir. Bu hususta Allah'ın sorduğu soruların amacı bilmediği bir konu hakkında bilgi sahibi olmak değil bilakis muhatabı mesaja yönlendirmektir.

Müminlere hitap eden soru yapıları Tablo 9'da işlenmiş olup inanç konusu öncelik arz etmektedir. Allah'a ve ahiret gününe iman daha fazla vurgulanmıştır. Meleklere ve kitaplara iman bahsi daha az işlenmiş olması bu konuların halledildiğini düşündürtmektedir. Kader ve kazaya iman konusunda soru yapılarında yer yoktur ancak diğer ayetlerde işlenmiştir. Bu da bize konunun zihinlerde halledildiğini göstermektedir. Müminler açısından ibadet ve ahlak konuları değerlendirildiğinde ibadetlerle ilgili soru yapılarının yaklaşık dört katı kadar ahlak içerikli soru yapısının olduğu görülür. İbadetlerin bireyi ahlaki erdemlere yönlendirmesi de birlikte düşünülmelidir.

Ehli Kitap için soru yapılarının çeşitli olduğu görülmektedir. Aynı soru kalıbı üzerinden iletişime devam edilmemiştir. Soru içeriği incelendiğinde ise inanç hususundaki soruların ibadet ve ahlak alanlarına göre ehli kitap için daha çok işlendiğini toplam on dokuz ayette görülmektedir. Allah'a ve Peygambere iman konularında ki soru ayetlerinin sıklığı özellikle Medenî soru ayetlerinde dikkat çekmektedir. Kitaplara iman ve ahiret gününe iman ile ilgili inanç esasları da sadece Medenî soru ayetlerinde geçmesi de ayrıca dikkat çeken bir başka husustur. İbadet başlığı sadece zekât alanında Medenî soru ayetinde iki yerde geçmektedir. İbadet başlığında Mekkî soru ayetlerine rastlanmamıştır. Bu durum ibadet konusunun daha az sorgulandığı bilgisini vermektedir. Ahlak konusunda yalnızca Mekkî bir soru ayetinde değinilmiştir. Bu bilgilere tablo 10'da yer verilmiştir.

Münafıkların sordukları sorular inanç, ibadet, ahlak başlıkları altındadır. Mekkî soru ayetlerinde soruları yer almamaktadır. Medenî ayetlerde bu konu başlıklarından özellikle iman ve ahlak konularında soru ayetlerinin yer aldığı. İman konusunda özellikle Allah'a

ve Peygamberlere inanç esaslarında yoğunluk göstermektedir. Meleklere iman dışında inanç esaslarının her biri ile ilgili en az bir soru ayetinin olduğu ifade edilebilir. İbadet konusunda ne Mekkî ne de Medenî soru ayetinin olmaması sebebiyle bu konuda münafıkların ilgisiz olduğunu ifade edilebilir. Ahlak konusunda sadece iki ayetin olması münafıkların ahlak konusunda yetersiz olduğu bilgisini öne çıkarmaktadır. Bu bilgilere Tablo 11'de yer verilmiştir.

Müşriklerin soruları inanç, ibadet, ahlak konu başlıklarının nüzul dönemine göre özellikle Mekkî soru ayetlerinde öne çıktığı görülmektedir. İnanç esaslarında da özellikle Allah'a iman ve ahirete iman başlığında sıklıkla Mekkî ayetlerde geçtiği ifade edilebilir. İnanç esasları başlığında Mekkî ve Medenî soru ayetlerinin toplamı yüz yirmi bir ayettir. İbadet konusunda ise dört Mekkî ayet vardır bu konu da müşrikler sınırlı bir düşünme ve sorgulama gerçekleştirmiştir. Ahlak konusunda ise on iki ayet yer almaktadır. Bunların dokuz tanesi Mekkî soru ayetidir ve Allah'a karşı olan ahlaki görevlerle ilgilidir bu da konunun onlar açısından önemli olduğu bilgisini vermektedir. Medenî soru ayetlerinde de Allah'a ve bireyin kendisine, çevresine ahlaki görevleri ilgili toplam üç ayet mevcuttur. Bu bilgilere Tablo 12'de yer verilmiştir.

Kâfirlerin soruları özellikle inanç hususundadır ve Mekkî ayetlerde yoğunluk göstermiştir. Bu bilgiye dayanarak kâfirlerin inanç esasları konusunda sorgulama ve belirsizlik içinde oldukları ifade edilebilir. İbadet noktasında soruların az olması asıl problemin inanç olduğunu göstermektedir. Ahlak konusunda ki sorular da inanç başlığı ile ilişkilidir. Bu bilgilere Tablo 13'den ulaşılabilir.

3.7.5. Mekkî ve Medenî Soru Ayetlerinin Din Eğitiminde Bağlamında İncelenmesi

Mekkî soru ayetlerinde farklı soru kalıpları kullanılarak soru ayetleri zengin bir yapıya ve içeriğe sahiptir. İslam dininin özellikle ilk döneminde inen bu ayetler inanç konu başlığında yoğunluk göstermiş olup bu dönemin özelliğini de yansıtmaktadır. Allah'a iman ve ahirete iman başlıkları inanç esasları başlıkları soru ayetlerinde sıklıkla işlenmiştir. Mekkî soru ayetlerinde kaza ve kadere iman başlığı yer almamıştır. Bu bilgilere Tablo 3'den ulaşılabilir. İbadet başlığında Namaz ve zekât öne çıkmaktadır. Tablo 5'ten ulaşılabilir. Mekkî ayetlerde ahlak konusu Allah'a, kendisine ve çevresine karşı ahlaki görevler olarak ayetlerde işlenmiştir ve önemini korumuştur. Tablo 7'den ulaşılabilir. Medenî soru ayetlerinde de farklılıklarla beraber benzer bir yapı ve içerik

hâkimdir. Sorular en çok Allah'a iman noktasındadır. Daha sonra Peygambere iman gelmektedir. Medenî sorularda ibadet hac ve zekât ile ilgili soru ayetleri ile öne çıkmaktadır. Tablo 6'dan ulaşılabilir. Medenî soru ayetlerinde ahlak konusunda da soru ayetleri ile konunun önemi dikkat çekmektedir. Tablo 8'de bu bilgilere yer verilmiştir.

3.7.6. Soru Ayeti İçermeyen Surelerin Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri

Soru yapısı ve ayetleri içermeyen diğer sure ve ayetlerdeki ilahi mesajlar da din eğitiminde birinci kaynak olarak her zaman kullanılmaktadır. Bu noktada din eğitimi için belirlenen kazanımlara göre önce ayetler verilip ardından ikinci kaynak olan hadislerden örnekler sunulur. Zaman zaman dersi anlatan öğretmen aktaracağı mesajla ilgili bir soru üretebilir. Ancak bunun Kur'an-ı Kerim'in ve hadislerin ruhuna uygun olması şarttır. İnanç, ibadet, ahlak, muamelat, kıssalar, dualar, ilmi gerçekler bütün ayetlerde çeşitli şekillerde işlenmiştir. Mesela kıssa verilirken ilahi mesajın neyi talep ettiğine odaklanmalı konu dağıtılmamalıdır. Ayrıca mesajı perdeleyecek soru ve ifadelerden sakınmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de soru sormanın uygun bulunmadığı yerlerde sorular gelmemiştir. Kur'an-ı Kerim'in 114 suresinden 18 surede herhangi bir soru kalıbına rastlanmamıştır. Tâlâk ve Nasr sureleri dışında soru ayeti içermeyen diğer surelerin tamamı Mekkî surelerden oluşmaktadır. Soru ayeti içermeyen surelerin bilgisine şekil 3'te yer verilmiştir.

SONUÇ

Din eğitiminin birincil temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim din eğitiminde kullanılan metotlar konusunda oldukça zengin ve kuşatıcı bir yapıya sahiptir. Ayetlerde soru sormanın amacı sadece bir şeyler öğretmek değildir. Bireyin sorgulaması, derinlemesine düşünmesi ve eleştirel düşünme becerisi kazanması gibi özel amaçlar içinde bireye sorular yöneltilebilir. Soru-cevap metodu bu sebeplerle önemli ve özel bir yere sahiptir.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de mevcut olan soru ayetleri yapı ve içerikleri din eğitimi bağlamı noktasında incelenmiştir. Soru ayetlerinin yapı ve içeriği konusunda kıymetli bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgileri çalışmamıza dayanarak şöyle özetleyebiliriz.

1- Kur'an-ı Kerim'de kullanılan soru yapıları ile sadece soru sormak ve soruya cevap almak amaçlanmamıştır. Soru vasıtasıyla bir öğretim gerçekleşmektedir. Bu metotla muhatabın derinlemesine konuyu incelemesi, sorgulaması ve derin bir anlayış gerçekleştirmesi de hedeflenmektedir. Soru yapısıyla Kur'an-ı Kerim'in eğitici özelliği öne çıkmaktadır.

2- Kur'an-ı Kerim'de bulunan sorular Arapçanın dilbilgisi yapısına göre şekillenmiştir. Gramer özellikleri bakımından soru yapıları çeşitli yönleri ile değerlendirildiğinde şu nokta öne çıkmaktadır. Tek tip soru kalıbı yerine çeşitli yapılarda kalıplar kullanılmıştır.

3- Soru yapısı ile muhatap arasındaki ilişki incelendiğinde çeşitli inanç grubunda olan muhataplara (mümin, münafık, müşrik, kâfir, ehl-i kitab) hep aynı soru yapısı ile soru yöneltmediği görülmektedir. Allah her bir muhatabını aynı soru yapısıyla baş başa bırakıp sıkmamış, aynı muhataba zaman zaman farklı kalıplarla da hitap ederek dikkatleri canlı tutmuştur.

4- Zengin bir içeriğe ve soru yapısına sahip olan Kur'an- Kerim'i incelediğimizde farklı soru türleri ile karşılaşılmaktadır. Soru türlerini açık uçlu sorular, kapalı uçlu sorular ve yanıt beklenmeyen sorular olarak üç ayrı başlıkla incelenmiştir.

5- Kur'an-ı Kerim'deki soruları üç temel kullanım amacı etrafında gruplandırabiliriz,

1) Düşündürmek/Yönlendirmek

2) İkna Etmek

3) Öğretmek

6- Kur'an-ı Kerim'de geçen soru ayetlerinin içeriğini incelediğimizde üç ana tema ile karşılaşılır,

1) İman ve İnanç Konusu

2) İbadet

3) Ahlaki Konular

7- Bu ana temaların etrafında alt temalarda oluşmuştur. İman teması ile birlikte inanç esasları alt teması, İbadet teması ile namaz, oruç, hac, zekât ve diğer ibadetleri içine alan alt temalar, Ahlak teması ile Allah'a karşı ahlaki görevler ve kişinin kendisine ve çevresine karşı ahlaki görevlerinden oluşan alt temalar.

8- Muhatapların içerisinde bulundukları psikolojik ve sosyolojik şartlara göre kendilerine yöneltilen sorularda ve muhatapların Allah'a yönelttikleri sorularda konu ve üslup farklılıkları tespit edilmiştir.

9- Yaratıcıya yöneltilen sorular başlığında incelediğimizde muhataplar arasındaki farklılığın konulara yansımasını şöyle ifade edebiliriz; müminler sordukları sorularla daha çok inanç, teslimiyet, ibadet ve dünyada yaşadıkları birçok olay hakkında sorular yöneltmiştir. Müminler öğrenmek, kabullenmek amacıyla sorular sormuştur. Müminler sorularını daha çok Hz. Peygambere sormuş, cevabı da Allah tarafından müminlere verilmiştir. Ehl-i Kitabın soruları ise kasıtlı sorular olarak Allah'a iman alanında yoğunluk göstermiştir ve Hz Muhammed'in peygamberliği konusunda kasıtlı olan bu sorularını sürdürmüşlerdir. Münafıkların Allah'a yönelttikleri sorular da kasıtlı inatçı sorulardan oluşmaktadır. Soru sordukları hususlar başta iman, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber konularında olduğu dikkat çekmektedir. Müşriklerin soruları da bulundukları inatçı konumları itibarıyla daha çok tevhid, yeniden dirilme, Hz. Muhammed, infak, ruh, kıssalar, azap, konularında olmuştur.

10- Yaratılana yöneltilen sorular başlığında da muhataplara farklı konularda sorular yöneltildiğini ifade edebiliriz. Müminlere yöneltilen sorular; öğrenme, cihada teşvik, gerekli durumlarda azarlama ve uyarılarla çeşitlenmiştir. Öğrenme konusunun içeriğini

daha çok helaller-haramlar ve kıyametle ilgili sorular kapsamaktadır. Münafıklara yöneltilen sorulara baktığımızda inkâr ve kınama, hayret üzerinde dikkatlerin çekildiğini görmekteyiz. Ehl-i Kitaba yöneltilen sorularda ise azarlama, inkâr ve tehdit unsurlarına dikkat çekildiği görülmektedir. Müşriklere yöneltilen sorularında daha çok; dikkat çekme, azarlama, kınama hususlarında olduğu görülmektedir.

11- Kur'an-ı Kerim'de geçen soru ayetleri Mekkî ve Medenî olma durumlarına göre de tasnif edilmiş olup, Mekkî soru ayetlerinin konu ağırlığının ve yapısının farklı olduğu ifade edilmiştir.

12- Allah inancı ve ahiret inancı ile alakalı olarak Mekkî ayetlerde soru kalıpları yoğundur. Medenî ayetlerde ise Mekkî olanlara nazaran soru sayısı az olmakla birlikte yoğunluk hemen hemen aynıdır.

13- Peygamberlere iman konusu soru kalıbı olarak Mekkî ve Medenî surelerde birbirine yakın olmakla birlikte Mekkî ayetlerde daha da öne çıkar.

14- Kader ve kazaya iman konusu ise soru kalıbı olarak Mekkî ayetlerde yer almamaktadır. Medenî surelerde ise az geçmekle birlikte evrendeki düzene atıf yapılarak Allah (cc) iradesi öne çıkarılır.

15- Mekki surelerde yer alan soru kalıpları ve diğer ifadelerde namaz zekâtla birlikte zikredilir. Mekke döneminde namaz bedensel bir ibadet olarak farz kılınmışken mali ibadet olan zekât ve infak konusu da birlikte işlenmiştir. Medenî surelerde ise hac ve zekât farz kılındığı için işlenmiştir.

16- Ahlak konuları soru yapılarında hem Mekkî hem de Medenî soru ayetlerinde öne çıkmaktadır.

17- Müminlere hitap eden soru yapılarında inanç konusu öncelik arz etmektedir. Allah'a ve ahiret gününe iman daha fazla vurgulanmıştır. Müminler açısından ibadet ve ahlak konuları değerlendirildiğinde ibadetlerle ilgili soru yapılarının yaklaşık dört katı kadar ahlak içerikli soru yapısının olduğu görülür.

18- Ehli Kitap için soru içeriği incelendiğinde inanç hususundaki soru ayetlerinin ibadet ve ahlak alanlarına göre ehli kitap için daha çok işlendiği toplam on dokuz ayette görülmektedir.

19- Münafıkların sordukları sorular inanç, ibadet, ahlak başlıkları Mekkî soru ayetlerinde yer almamaktadır. Medenî ayetlerde bu konu başlıklarından özellikle iman ve ahlak konularında soru ayetlerinin yer aldığı ifade edilebilir. İman konusunda özellikle Allah'a ve Peygamberlere inanç esaslarında yoğunluk göstermektedir.

20- Müşriklerin soruları inanç, ibadet, ahlak konu başlıklarının nüzul dönemine göre özellikle Mekkî soru ayetlerinde öne çıktığı görülmektedir. İnanç esaslarında da özellikle Allah'a iman ve ahirete iman başlığında sıklıkla Mekkî ayetlerde geçtiği ifade edilebilir.

21- Kâfirlerin soruları özellikle inanç hususundadır ve Mekkî ayetlerde yoğunluk göstermiştir. Bu bilgiye dayanarak kâfirlerin inanç esasları konusunda sorgulama ve belirsizlik içinde olduğu ifade edilebilir.

22- Mekkî soru ayetlerinde farklı soru kalıpları kullanılarak soru ayetleri zengin bir yapıya ve içeriğe sahiptir. İslam dininin özellikle ilk dönemin de inen bu ayetler inanç konu başlığında yoğunluk göstermiş olup bu dönemin özelliğini de yansıtmaktadır. Allah'a iman ve ahirete iman inanç esasları başlıkları soru ayetlerinde sıklıkla işlenmiştir. Mekkî soru ayetlerinde kaza ve kadere iman başlığı yer almamıştır.

23- Medenî soru ayetlerinde de Mekkî soru ayetlerinden farklılıklarla beraber benzer bir yapı ve içerik hâkimdir. Sorular en çok Allah'a iman noktasındadır. Daha sonra Peygambere iman gelmektedir. Medenî sorularda ibadet, hac ve zekât soru ayetleri de öne çıkmaktadır.

24- Mekkî ayetleri kendi içerisinde içerik bakımından sınıflandırdığımızda olumlu anlam içeren soruların olumsuz anlam içeren sorulardan daha yoğun olduğu dikkatleri çekmektedir. Olumsuz anlamlı sorular daha çok inanmayanlara yöneltilmiş ve kınama, uyarı, azarlama, tehdit başlıkları öne çıkmıştır. Olumlu anlamda sorulan sorular daha çok müminlere yöneltilmiştir. Örnek olay ve nasihatte bulunma ile bireyde değişiklikler meydana gelmesi hedeflenmiştir.

25- Medenî ayetler, Medine'nin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak yeni toplumsal düzen için kural koyucu özellikler taşıyan konulardan oluşmaktadır. Soru yapısı içeren ayetlerde Allah ve resulüne itaat ön plandadır. Bu itaatleri dikkate almayanlar için ciddi uyarılarda bulunulmuştur.

26- Kur’an-ı Kerim’de soru ayeti içermeyen surelerin olduğu tespit edilmiştir. . Kur’an-ı Kerim’de 18 surede herhangi bir soru kalıbına rastlanmamıştır. Tâlâk ve Nasr sureleri dışında soru ayeti içermeyen diğer surelerin tamamı Mekkî surelerden oluşmaktadır.

27- Soru-Cevap metodunun insanın fıtratına uygun olduğunu ifade edebiliriz. Bu metodu uygularken Kur’an’-ı Kerim’den çıkarılan beş temel ilkeye göre hareket etmeliyiz.

Bu ilkeler;

1- İnsan her şeyi sormamalıdır.

2- Uygun zamanda soru sorulmalıdır.

3- Soru, konunun uzmanına sorulmalıdır.

4- İnsan anlayabileceği, kavrayabileceği bilgileri sormalıdır.

5- Soru iyi niyet taşımalı ve soruyu soran samimi olmalıdır.

ÖNERİLER:

Konu, daha sistematik bir şekilde istatistiksel yöntemler de işe koşularak daha detaylı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

Abdilber, İbni. *Camiu Beyani'l-ilm Fadlihi*. Kahire, 1975.

Aclûnî, İsmail b.Muhammed. *Keşfü'l hafâ ve müzîlü'l-ilbâs'ammâ iştehere mine'l-ehâdis'alâ elsîneti'n-nâs*. Kahire, 1352.

Akay, Ali. "Söz-Metin Bağlamında Bakara Sûresi'nin 217.Ayeti Üzerine Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 249-270.

Aktaş, Sahip. *Kur'an'da İstifhâm Üslûbu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Apaydın, H. Yunus vd. *İlmihal İman ve İbadetler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 17. Basım, 2010.

Ateş, Abdurrahman. "Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Âyet ile İlgili Bir Değerlendirme (Evlere Kapılarından Girmenin Hilaller Hakkındaki Soru ile Münasebetine Dair)". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2016), 9-30.

Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan, 3. Basım, 2021.

Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*. Milliyet, 1995.

Avvad-el-elmaî, Zahir b. *Kur'an'da Tartışma Metotları*. çev. Ercan Elbinsoy. İstanbul: Pınar, 1. Basım, 1984.

Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* İstanbul: Timaş, 37. Basım, 2018.

Ay, Mehmet Emin. *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*. İzmir: Nil Yayınları, 2. Basım, 1995.

Ayasbeyoğlu, Nevzat. *İslâmiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'inEğitim İle İlgili Âyetlerinin Tahlili*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Basım, 1991.

Aydın, İbrahim Hakkı - Bekiryazıcı, Eyüp. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. İstanbul: Yenda, ts.

Aydın, Mehmet Zeki. *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*. Ankara: Nobel, 1. Basım, 2003.

Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler Ve Buldurma Yöntemi*. Ankara: Karakoç Yayınları, 1998.

Aytaç, Muhammed Eşref. "Kur'ân'da Müşriklere Yönelik Eleştiriler". *Ekev Akademi Dergisi* 26/90 (2022), 347-362.

Bayraklı, Bayraktar. *İslâmda Eğitim*. İstanbul: Dergâh, 1. Basım, 1980.

Bayraktar, M. Faruk. *İslâm Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münâsebetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2., 1987.

Berber, Mehmet Akif. *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Yetim Mallarının Korunması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2023.

Bilgin, Beyza - Selçuk, Mualla. *Din Öğretimi*. Ankara: Gün, 3. Basım, 1997.

Bilmen, Ömer Nasûhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2002.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi Ve Tefsiri*. İstanbul: Sentez, 1996.

Bingöl, Abdulkerim. "Kur'an'da Münafıkların Tenkidi". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 149-168.

Bolelli, Nusreddin. *Belagat: Beyân-Me'aânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 3. Basım, 2001.

Çağrıcı, Mustafa. "Ahlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.

Çağrıcı, Mustafa. *İlmihâl İslâm ve Toplum*. Ankara: Diyanet Vakfı, 17. Basım, 2010.

Çakmak, Fatih. "Din Öğretiminde Kavram Öğretimi 'İman' Kavramı Üzerine Bir Deneme". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2017), 49-90.

Çınar, Mahmut. "Zarûrât-ı Dîniyye". *Temel İslam Ansiklopedisi*. 8/456-457. Ankara: İSAM, 2020.

Dağdeviren, Alican. *İlâhî Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular Ve Cevaplar*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006.

Dağdeviren, Alican. *İlâhi Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*. İzmir: Yeni Akademi, 1. Basım, 2006.

Demirci, Muhsin. *Kur'ân'ın Ana Konuları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2013.

Denizer, Nurullah. *Kur'an'da İnsanlara Yöneltilen Sorular*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020.

Dizdaroğlu, Hikmet. *Tümcebilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1. Basım, 1976.

Çocuk ve Ergen Gelişimi. çev. Ali Dönmez - H. Nermin Çelen. Ankara: İmge kitabevi, 8. Basım, 2015.

Ed-De'âs, Ahmed Ubeyd. *Riyâzu'l-Müslimât Hanımlara Özel Hadis-i Şerifler*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 567. Basım, 2005.

El-Cevziyye, İbn Kayyim. *Sabredenler ve Şükredenler*. İstanbul: İnsan, 21. Basım, 2021.

Farnsworth, Ward. *Sokratik Sorgulama*. İstanbul: Beyaz Baykuş, 2023.

Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.

Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca, 4. Basım, 2022.

Gözütok, Şakir. *Hz.peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları*. İstanbul: ensar, 2016.

Gül, Ali Rıza. "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi". *Dini Araştırmalar* 8/22 (2005), 239-262.

Gümrükçüoğlu, Süleyman. *Kur'an'da İletişim Dili*. İstanbul: etkileşim, 1. Basım, 2014.

Gündüz, Turgay. *İslam,Gençlik ve Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce kitabevi, 2003.

Gündüz, Turgay. *Kur'an'da İnzar Metodu Ve Eğitsel Değeri*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1996.

Gündüz, Turgay. *Kur'an'da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitimbilimsel yaklaşım*. İstanbul: Düşünce, 2004.

Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.

Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2010.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 3 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 4 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Karch, R. Randolph - Estabrooke, Edward C. *250 Öğretim Tekniği*. çev. İbrahim Yurt - İbrahim Paro. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963.

Kaya, Ayhan. "Teorik ve Pratik Açıdan İnfâk ve Îsâr Ahlâkı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2013), 305-317.

Kılavuz, A. Sâim vd. *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Kaynak Kitap*. İstanbul: Marifet, 2006.

Kılıç, İsmail. "Kur'an'da Müşriklerin Yeniden Diriliş İnancı" 4/1 (2018), 135-161.

Köksal, Mustafa Âsım. *Peygamber Tarihi*. Ankara, 29. Basım, 2022.

Köse, Ahmet. *Hz. Peygamber Ve Müşrik Muhatapları Arasındaki Dînî Tartışmanın Kur'ân'da Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

Kurt, Hasan. "Amel Bakımından Münafıkların Özellikleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013), 51-64.

Kurt, İsmail. *Kur'ân'da Cihad*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2019.

Küçük, Abdurrahman vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: berikan yayınevi, 4. Basım, 2012.

Mustafa Sinanoğlu. "İman". *İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-219. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

Öcal, Mustafa. *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: ensar, 8. Basım, 2015.

Özsoy, Ömer - Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*. Ankara: Fecr, 19. Basım, 2015.

Paul, Richard - Elder, Linda. *Sokratik Sorgulama Sanati*. İstanbul: Psikonet, 1. Basım, 2023.

Pişgin, Yasin. *Kur'an'da Karakter İnşası*. İstanbul: Timaş, 2. Basım, 221M.S.

Fîzılâl-îl-Kur'an Kur'an'ın Gölgesinde. çev. M. Emin Saraç vd. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet, ts.

Selman, Yüksel vd. *Hz. Peygamber'in Örnekliği, İslâm'ın Sosyal Dayanışma Ve İsrafa Bakışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 10. Basım, 2012.

Soy, Mehmet Ali (ed.). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2017.

Soycan, Mustafa. "Elmalılı Hamdi Yazır'ın 'Hak Dini Kur'ân Dili' Nde Münafıklar". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (2020), 355-418.

Şahin, Şener - Günday, Hüseyin. *Arapça Dilbilgisi (Nahiv Bilgisi)*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.

Şanver, Mehmet. *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Pınar, 1. Basım, 2001.

Şanver, Mehmet. *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Pınar, 3. Basım, 2015.

Şanver, Mehmet. *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. Bursa: Emin Yayınları, 4. basım, Bursa 2022., 2022.

Şenat, Fatma Asiye vd. *Kadın Olmak*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2020.

Şentürk, Lütfi - Yazıcı, Seyfettin. *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 31. Basım, 2018.

Tan, Şeref (ed.). *Öğretim İlke Ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 7. Basım, 2008.

Tokur, Behlül. "Kur'an'da Soru Kalıpları Ve Metaforlar". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2011), 105-118.

Tokur, Behlül. "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (30 Aralık 2011), 105-118.

Topaloğlu, Bekir. "Âhiret". 1/543-548. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Turşak, Musa. "Ayet Ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (03 Aralık 2020), 1231-1253.

Turşak, Musa. "Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1231-1253. https://doi.org/10.17859/pauifd.746037

Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". 33/279-285. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. 3 Cilt. Ankara: Akçağ, 2. Basım, 2009.

Yılmaz, Hasan. "KUR'AN'DA HER KONU VE BİLGİ VAR MI? - Genel Bir Bakış". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2006), 186-201.

Yılmaz, Hasan. "Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Muhtevası Üzerine". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 203-219.

Yücedoğru, Tevfik. "Kur'ân'da İman Kavramı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2006), 21-33.

Zengin, Mahmut. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 1. Basım, 2011.

Kur'an Yolu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. thk. Metin Yurdagür. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.